Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi

Dr. Münir Yıldırım

aziz andaç

YUNANİSTAN VE ORTODOKS KİLİSESİ

Dr. Münir YILDIRIM

azizandaç
YAYINLARI

Aziz Andaç Yayınları • 8
ISBN 975-98554-1-0
(Din ve Toplum Serisi • 8)

Kapak Tasarım
Mehmet Fidancı
Baskı ve Cilt
Erek Ofset
Tel: 0312 342 31 01
Fax: 0312 341 53 67
Birinci Baskı
Ocak 2005

Aziz Andaç Yayınları
Yeni Ziraat Mahallesi 13. Sokak No: 14/18
Dışkapı - Ankara
Tel. (0.312) 384 18 28 - 29 • Faks : (0.312) 381 38 67

Genel Dağıtım
Alperen Basım Yayın ve Tanıtım Tic. Ltd. Şti.
www.alperenyayinlari.com
www.alperenkitabevi.com

© Bu kitabın tüm hakları Aziz Andaç Yayınlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII
KISALTMALAR X
GİRİŞ 1
A) ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİ 1
1. Konunun Seçimi ve Sınırları 1
2. Metodoloji ve Kaynaklar 2
B) HIRİSTİYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI VE KURUMLAŞMASI 6
1. Hıristiyanlık Öncesi Yunanda Dinî Düşünceye Genel Bir Bakış 6
2. Hıristiyanlığın Ortaya Çıkışı 8
3. İlk Hıristiyan Topluluğu 10
4. Grek Kültürü ve Hıristiyanlık 12
5. Hıristiyanlıkta İlk Dönem Tartışmaları 14

I. BÖLÜM
HIRİSTİYANLIĞIN GREK DÜNYASINA GİRİŞİ, GREK (YUNAN) KİLİSESİNİN OLUŞUMU VE ORTODOKS KİLİSESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

A) HIRİSTİYANLIĞIN GREK DÜNYASINA GİRİŞİ 19
1. Hıristiyanlığın Grek Dünyasında Yayılışı 19
2. Grek Dünyasında Pavlus'un Faaliyetleri 21
3. İlk Dönem Bazı Grek Kilise Babaları ve Teolojik Görüşleri 27
B) GREK (YUNAN) KİLİSESİNİN TEŞEKKÜLÜ 32
1. Grek (Yunan) Kilisesi'nin Kuruluşu 32
2. İstanbul'un İmparatorluk Merkezi Haline Gelmesi ve Grek (Yunan) Kilisesinin Temsilcisi Konumuna Yükselmesi 36
a) İstanbul Patrikliği 36

b) Bizans Devleti ve Patrikhane 38
c) İstanbul Patrikliğinin Hıristiyanlıktaki Yeri 42
3. İlk Konsiller ve İstanbul Patrikliği 43
a) I. İznik Konsili (M.S.325) 45
b) I. İstanbul Konsili (M.S. 381) 46
c) Efes Konsili (M.S. 431) 46
d) Kadıköy Konsili (M.S. 451) 47
e) II. İstanbul Konsili (M.S 553) 47
f) III. İstanbul Konsili (M.S. 680) 47
g) II. İznik Konsili (M.S. 787) 48
C) DOĞU-BATI AYRIŞMASI VE ORTODOKS KİLİSESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI 48
1. Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılışı 48
2. Ortodoks Mezhebinin Ortaya Çıkışı 55
a) Ortodoks Kavramı 55
b) Ortodoks Teolojisinin Oluşumu 56
c) Ortodoks Dogma Anlayışı 60
3. Ortodoks Kilisesinin Diğer Hıristiyan Kiliselerinden Farkları 61

II. BÖLÜM
YUNAN ORTODOKS KİLİSESİ

A) YUNAN DEVLETİ 67
1. Yunan İsyanı ve Yunan Devletinin Kuruluşu 67
2. Yunan Kilise Teşkilatının Rolü 69
B) YUNAN KİLİSESİNİN OLUŞUMU VE İSTANBUL PATRİKLİĞİ İLE İLİŞKİSİ 72
1. Yunan Ortodoks Kilisesinin Oluşumu 72
2. Yunan Kilisesinin İstanbul Patrikliği İle İlişkisi 74
3. Yunan Ortodoks Kilisesinin Kuruluşundan Günümüze Kilise-Devlet İlişkileri 77
C) KİLİSE YÖNETİMİ VE SOSYAL FAALİYETLER 86
1. Kilise Yönetimi 86
a) Başpiskopos 86
b) Kilise Organları 87
c) Kutsal Sinod 88

2. Sosyal Faaliyetler 90
a) Yayın Faaliyetleri 91
b) Kilise Görevlilerinin Faaliyetleri 92

III. BÖLÜM
YUNAN ORTODOKS KİLİSESİNİN İNANÇ ESASLARI VE İBADETLERİ

A) İNANÇ ESASLARI 93
1. Yunan Ortodoks Kilisesince Kabul Edilen İnanç Esasları ...93
2. Yunan Ortodoks Kilisesinin Temel Hıristiyan İnançlarına Bakışı 95
a) Tanrı 95
b) İsa Mesih (Oğul) 97
c) Kutsal Ruh 99
d) Kilise, Gelenek ve Kutsal Kitap 101
da) Kilise 101
db) Gelenek 103
dc) Kutsal Kitap 104
e) Kutsal Haç 106
f) Ölüm ve Ölüm Sonrası 106
3. İkon Anlayışı 109
B) İBADET VE AYİNLER 112
1. İbadetler 112
a) Günlük İbadetler 113
b) Haftalık İbadetler 115
c) Yıllık İbadetler 115
ca) Bayramlar 116
cb) Oruç ve Perhiz 126
d) Mabetler 128
e) Görevliler ve Kıyafetler 129
2. Sakramentler 131
a) Vaftiz 131
b) Konfirmasyon 134
c) Evharistiya (Ekmek-Şarap Ayini) 136
d) Günah İtirafı 138

e) Son Yağlama 141
f) Rahip Takdisi 141
g) Nikah 143
C) KEŞİŞLİK HAYATI VE ATHOS DAĞI 147
1. Keşişlik 147
2. Athos Dağı 148

SONUÇ 151
BİBLİYOGRAFYA 157
SUMMARY 166

ÖNSÖZ

Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi, Ortodoks dünyasında yer alan bağımsız ve millî kiliselerden biridir. Hıristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren başlayan güçlü bir Grek(*) nüfuzu, Hıristiyanlık üzerinde hissedilir bir biçimde etkili olmuştur. Hıristiyan misyon faaliyetleri ile birlikte Grek dünyasında Hıristiyanlık kök salmış, yerel kiliseler kurulmaya başlamıştır. Yunan Ortodoks Kilisesi, "Greklerin Havarisi" olarak kabul edilen Pavlus tarafından kurulmuş, Apostolik bir kilise olmasıyla Ortodoks ve Doğu Kiliseleri içerisinde farklı bir konuma gelmiştir. Bu bağlamda Yunan (Grek) Kilisesi, Apostolik dönem içerisinde kurulan mahallî kiliselerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, ilerleyen dönemlerde, Bizans İmparatorluğunun kurulmasıyla İstanbul; İmparatorluk merkezi olmuş ve sonra da Grek (Yunan) Kilisesinin merkezi haline gelmiştir. İstanbul Kilisesinin bu konumu, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesine kadar devam etmiş ve fetihten sonra da Grek Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde etkinliği sürmüştür. Yunanistan'ın bağımsızlığı kazanmasından sonra Yunanistan'daki kilise yeni bir yapılanmaya gitmiş ve İstanbul Patrikliğinden bağımsız millî bir kilise haline gelmiştir.

Günümüzde Fener Patrikhanesinden bağımsız bir yapı sergileyen Yunan Ortodoks Kilisesi, Yunanlılar üzerinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu fonksiyon, Yunan Devletinin gerek kendi iç meselelerinde gerekse de uluslararası ilişkilerde kendini hissettirmektedir. Bununla

(*) Grek kavramı genel anlamda Yunanlıları ifade etmek için kullanılmaktadır. Batı literatüründe Yunan kimliği tanımlanırken "Grek" tabiri kullanılmakta, bir devlet olarak Yunanistan'dan ise "Greece" olarak bahsedilmektedir. Bizim burada kullanacağımız "Grek" kavramı, Yunanlıları ve onların kültürünü ifade etmektedir.

birlikte Yunan Kilisesi, Yunan millî kimliğinin oluşmasında ve Osmanlı Devletine karşı yapılan isyanlarda belirleyici rol üstlenmiştir. Ayrıca Yunan Kilisesi, Yunanistan'ın dış dünya ile olan münasebetlerinde, özellikle Türkiye'ye ve Türklere bakışında sürekli etkinlik göstermiş, bu etkinlik de genellikle olumsuz bir seyir takip etmiş ve hala günümüzde Avrupa birliği sürecinde Türkiye'ye yönelik negatif tutum devam etmektedir. Bu özelliklerden dolayı Yunan Devleti ile ikili ve uluslararası ilişkilerde başarılı olmak için kilisenin fonksiyonunun iyi bilinmesi gerekmektedir. Yunanistan laik yapıda görünen bir devlet olmakla birlikte Türkiye'deki gibi bir laiklik uygulanmamaktadır. Yunan Kilisesi, kendisini Yunan Halkının temsilcisi ve Yunan Devletinin gerçek kurucusu olarak kabul etmektedir. Yunan siyasal sisteminde bürokratik güç kadar Yunan Kilise bürokrasisiside egemendir. Kilisenin bu etkisi bilinmeden kurulan diyalogların başarısız olacağı tarihi olaylarla ortaya konulmuştur. Bu açıdan da yapılan çalışma önem taşımaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar sonucunda Ortodoks Hıristiyanlığın uzun yıllar kalbini teşkil eden Fener Patrikhanesi konusunda bazı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, günümüze kadar Yunan Kilisesi hususunda detaylı herhangi bir akademik çalışmanın yapılmamış olması dikkat çekicidir. Böyle bir çalışmanın bugüne kadar yapılmamış olması bir eksiklik olarak görülmektedir. Hem bu eksikliğe bir noktada katkıda bulunmak hem de Dinler Tarihi açısından bir boşluğu doldurmak için böyle bir çalışmaya gereksinim duyulmuştur.

Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi ile ilgili bu araştırma giriş ve üç bölümden oluşan bir plan içerisinde ele alınmıştır. Giriş Bölümü'nde, Hıristiyanlık öncesi Yunan dînî düşüncesiden, Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından ve kurumlaşmasından bahsedilmiştir. Bu çerçevede, ilk Hıristiyan topluluğu, Grek kültürü ve Hıristiyanlık üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölüm'de, Hıristiyanlığın Grek dünyasına girişi ve Yunan (Grek) Kilisesinin oluşumu ele alınmıştır. Bu bölümde; Hıristiyanlığın Grek dünyasında yayılışı, Pavlus'un faaliyetleri, Yunan (Grek) Kilisesinin kuruluşu, İstanbul'un Bizans Devletinin merkezi haline gelerek Yunan (Grek) Kilisesinin temsilcisi konumuna yükselmesi, ilk genel konsiller ve Doğu-Batı ayrışması ile birlikte Ortodoks Kilisesinin ortaya çıkışından bahsedilmiştir.

İkinci Bölüm'de, Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi geniş bir şekilde ele alınmıştır. Dolayısıyla bu bölümde; Yunan Devleti'nin kuruluşu, Yunan Ortodoks Kilisesinin oluşumu, İstanbul Patrikliği ile olan ilişkisi, Yunan Kilise yönetimi ve sosyal faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca "Yunan İsyanı" sırasında Kilise teşkilatının rolü, bağımsız Yunan Kilisesi, kuruluşundan günümüze Yunanistan'da kilise ve devlet ilişkileri, kilise yönetimi, kilise organları ve kilisenin sosyal faaliyetleri değişik yönleriyle incelenmiştir. Bu bölümdeki konular incelenirken verilen istatistiki bilgilerde çoğunlukla 1975 yılına kadar mevcut olan verilerden istifade edinilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de de; Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesinin inanç esasları ve ibadetleri konu edilmiştir. Bu bağlamda, bir Ortodoks Kilisesi olan Yunan Kilisesinin inanç esasları, temel Hıristiyan inançlarını teşkil eden Tanrı, İsa, Kutsal Ruh, Kilise ve Gelenek gibi konulara bakışı incelenmiştir. Buna bağlı olarak Yunan Kilisesinin Hıristiyanlıkta problem sayılan konulara bakışı tespit edilmiştir. Hıristiyan ibadet ve ayinleri kapsamında Yunan Kilisesinin günlük, haftalık ve yıllık ibadetleri ile birlikte Sakrementler üzerinde de durulmuştur. Ayrıca bu bölümde, Ortodoks keşiş ve çile hayatından ve bunların simgesi sayılan Aynaroz adasındaki Athos Dağından da kısaca bahsedilmiştir.

Bu çalışma esnasında, her an yardımlarına başvurduğum ve yoğun programlarına rağmen araştırmanın bütün safhalarında desteklerini esirgemeyen danışmanım, hocam Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK'e; tez çalışması süresince değerli tavsiyelerde bulunarak beni teşvik eden hocalarım Prof. Dr. Mustafa ERDEM'e, Doç. Dr. Mehmet KATAR'a, Yrd. Doç. Dr. Kadir ALBAYRAK'a ve Mustafa BAŞ'a, ayrıca Londra'daki çalışmalarım sırasında her türlü yardımda bulunan sevgili arkadaşım H. İbrahim ERBAY'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Dr. Münir YILDIRIM
Ankara 2005

KISALTMALAR

AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz	Bakınız
C	Cilt
CTC	The Chronicle of The Churches
CW	The Christian World
Çev.	Çeviren
DA	Dini Araştırmalar
DTA	Dinler Tarihi Araştırmaları
ECJ	Eastern Church Journal
ECOE	Early Christianty Origins and Evolution
ECR	Eastern Church Review
Edt.	Edited
ER	Encyclopedia of Religions
JHD	Journal of Hellenistic Diaspora
M.Ö.	Milat'tan Önce
M.S.	Milat'tan Sonra
NCE	New Catholic Encyclopedia
No	Numara
Ö.	Ölümü
Sa	Sayı
St.	Saint
SVOT	St. Vladimir's Orthodox Theology
SVOTQ	St. Vladimir's Orthodox Theological Quarterly
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
Unv.	University
USA	United States of America
Vol.	Volume

GİRİŞ

A) ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİ

1. Konunun Seçimi ve Sınırları

"Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi" isimli bu çalışmamızın temel amacı, Ortodoks Kiliseleri arasında yer alan, tarihi kökleri itibarıyla Ortodoks Hıristiyan anlayışının şekillenişinde söz sahibi olan, Grek ve Bizans kültür mirasının varisi olduğunu iddia eden Yunan Ortodoks Kilisesini tüm yönleri ile ortaya koymaktır. Tarihi kültürel mirasını ön planda tutan günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi'nin, Greklerin havarisi olarak kabul edilen Pavlus tarafından kurulmuş olması konunun ehemmiyetini daha da artırmıştır. Apostolik bir kilise olmasıyla Ortodoks ve Doğu Kiliseleri içerisinde farklı bir konuma gelmiş olan Yunan Kilisesi, uzun yıllar Grek Kilisesi olarak literatürde zikredilmiştir. Bu yönüyle Yunan Kilisesi'nin özellikle yakın dönemlerden itibaren Grek ve Bizans mirasının temsil edilmesi hususunda İstanbul Fener Patrikliği ile mücadelesinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan ortaçağ boyunca siyasal atmosfer içerisinde İstanbul şehrinin önem kazanması, beraberinde İstanbul Patrikliğinin de Hıristiyan Kiliseleri arasındaki saygınlığını gündeme getirmiştir. Bunun tabiî sonucu olarak Ortodoks Kilisesinin kabul ettiği ve hikmetin yedi sütunu olarak isimlendirdiği ilk dönem konsilleri, Hıristiyan dünyasında İstanbul Patrikliğini daha da ön plana çıkarmıştır.

Bizans ve Osmanlı Devleti döneminde İstanbul Patrikliğinin lokal Ortodoks Kiliseleri üzerindeki kuşatıcı misyonu, Fransız İhtilalinin de etkisiyle zayıflamış ve bağımsızlık hareketlerinde bulunan Ortodoks toplumlarda bağımsız kilise anlayışları da gelişmeye başlamıştır. Bu çerçevede, Osmanlı topraklarında görülmeye başlayan siyasî dalgalan-

malar Yunanistan'da bir isyana dönüşmüştür. Yunanistan'da Osmanlı Devletine karşı yapılan bu isyan hareketlerinin her aşamasında Yunan Kilisesi itici bir görev üstlenmiştir. Yunanlılarca modern dönem olarak da isimlendirilen, isyan hareketleri ile başlayan bu dönemde, Yunan Devleti kurulmuş ve yeni kurulan devlet içerisinde yer alan kilise, bağımsız millî bir kilise haline dönüştürülmüştür.

Araştırma alanının sınırlandırılmasında, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde kurulan Yunan Kilisesi ile modern dönemde İstanbul Fener Rum Patrikliğinden ayrılan Yunan millî kilisesi esas alınmıştır. Bu dönemlerin arasında Ortaçağ Bizans dönemi yer almış, bu süreçte İstanbul Patrikliği Ortodoks dünyasını temsil eden bir kilise olarak karşımıza çıkmıştır. Yine konunun sınırlandırılması çerçevesinde Bizans dönemi İstanbul Patrikliğinden de söz edilmiş ve Ortodoks dünyasındaki etkisi üzerinde durulmuştur.

Yunan Ortodoks Kilisesi'nin tarihsel gelişiminin ve diğer Ortodoks Kiliseleri arasındaki konumunun yanında, bir Ortodoks Kilisesi olarak Hıristiyanlığın temel inanç ve ibadet esaslarına bakışı da göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca bu husus incelenirken Yunan Kilisesinin temel Hıristiyan inanç ve ibadetlerine bakışının diğer Ortodoks Kiliseleri ile paralellik gösterdiği de anlaşılmıştır. Bu çerçevede öncelikle Ortodoks Kilisesinin teolojisine ve diğer Hıristiyan Kiliselerinden farklılıklarına değinilmiştir.

Araştırmanın temel çerçevesini oluşturan günümüz Yunan Ortodoks Kilisesinin inanç ve ibadet esasları üzerinde detaylı bir şekilde durulmuş, bazı törenler ve ayinler yerinde görülmüştür. Bu bağlamda, Yunan Ortodoks Kilisesinin temel Hıristiyan inançlarına bakışı ve ibadet konusundaki uygulamaları kısmen de olsa yerinde gözlemlenmiştir.

2. Metodoloji ve Kaynaklar

Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi üzerine yapılan bu çalışmada, Dinler Tarihi'nin kendine has bilimsel metotlarına bağlı kalınmıştır. Bu bağlamda, Dinler Tarihi'nin deskriptif, tarihsel ve karşılaştırmalı metot-

ları takip edilmiştir. Çalışmada kullanılan metotlardan biri de, alan araştırmasına dayanan gözlem metodudur. Bu çerçevede, Yunanistan'a gidilmiş, Atina'daki Ortodoks Kiliselerinde yapılan ayinlerden bazıları izlenmiş, kilise görevlilerinin giyiniş tarzı ve kilise içerisindeki mesaileri yerinde gözlemlenmiştir.

Bu çalışmamızda, Yunan Ortodoks Kilisesi'nin tarihsel gelişimi, Ortodoks Kiliseleri içerisindeki yeri ve önemi konusunda teorik çerçevede kalan veriler kullanılarak inanç, ibadet ve folklorik değerlerde diğer Hıristiyan Kiliseleri ile mukayeseye gidilmiştir.

Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi üzerine yapmış olduğumuz bu çalışmada, başlangıçta ciddi bir şekilde kaynak sıkıntısı kendisini göstermiştir. Türkiye'deki mevcut kütüphanelerin birkaçının dışında genel anlamda Hıristiyanlık hakkında kaynak eserlere sahip merkez bulunamamıştır. Bilkent, Boğaziçi ve İslam Araştırmaları Merkezinde yapılan kaynak taramalarında sadece ilk dönem Hıristiyanlığı ve Ortodoks Kilisesinden bahseden bazı eserlere rastlanmıştır. Araştırmanın temel bölümünü teşkil eden Yunan Ortodoks Kilisesi'nin tarihi süreci, Yunan Kilisesi'nin milli bir kilise haline gelişi, günümüz modern Yunan Kilisesi'nin yapısı, inanç ve ibadet esaslarından bahseden kaynakları Türkiye'deki zikredilen kütüphanelerden temin edememe zorluğu ile karşılaşılmıştır.

Kaynak konusundaki zorlukları yenmek ve orijinal eserlere ulaşmak amacıyla yurt dışındaki kütüphanelerden azami ölçüde faydalanılmıştır. Bu çerçevede, İngiltere'de Londra Üniversitesinin kütüphanelerinden özellikle *"King's College Library"* ve ayrıca *"British Library"* nin zengin Ortodoks literatüründen kaynak temininde bulunulmuştur. Araştırmanın olgunlaşma aşamasında Yunanistan'ın başkenti Atina'ya gidilerek teorik planda tesbit edilen bilgilerin pratiğe dökülmesini müşahade etme imkanı gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamızda faydalanmış olduğumuz kaynakların başında genel Ortodoks Kilisesi üzerine yazılmış olan eserler gelmektedir. Bunların en meşhurları ve çalışmamızda en çok başvurduğumuz Timothy Ware'nin *"The Orthodox Church"* ile Sergius Bulgakov'un *"The Orthodox Church"* adlı aynı başlığı taşıyan kitaplarıdır. Bu iki eser de günü-

müzde Ortodoks Kilisesileri konusunda baş vurulacak en ciddi bilimsel eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortodoks teolojisi ve Ortodoks gelenek üzerine kaleme alınan Kallistos Ware'nin *"The Orthodox Way"*, Vladimir Lossky'nin *"Orthodox Theology: An Introduction"* ve Nicolas Zernov'un *"Orthodox Encounter"* adlı eserleri Ortodoks Kilisesi ve onun teolojisi hususunda referans alınan temel kaynaklardandır.

Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi'nin ilk dönemleri, Bizans dönemindeki yapısı ve İstanbul Patrikliği ile olan ilişkileri ve Yunan bağımsızlık savaşından günümüze kadar olan süreçteki konumu hakkında ciddi ve ana kaynaklardan bilgiler alınmaya gayret gösterilmiştir. Bu bağlamda, Yunan Kilisesi'nin kuruluş dönemindeki bilgiler için Yunan Kilisesi üzerine yazılmış olan Evangelos D. Theodorou'nun *"The Church of Greece"* ve Euphrosyne Kephala'nın *"The Church of Grek People"* adlı çalışmaları ön plana çıkmaktadır.

Ortaçağ Bizans döneminde Yunan Kilisesi, uzun bir süre İstanbul Patrikliğine bağlı bir kilise olarak varlığını devam ettirmiştir. Bizans dönemindeki Ortodoks Kilisesi hakkında tamamen temel kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan yararlanmada metot olarak ilk planda Yunan ya da diğer Batılı Ortodoks araştırmacıların eserlerine müracaat edilmiştir. Böylelikle Yunan Kilisesi, Bizans dönemi İstanbul Patrikliği ve Ortodoksluk konusunda bu kültüre sahip yazarların kaynaklarının kullanılması amaçlanmıştır. Bizans dönemindeki Ortodoks Kilisesi ve diğer Hıristiyan Kiliseleri ile olan ilişkiler, aynı zamanda Osmanlı Devleti içerisindeki Ortodoks Kilisesinin konumu, bu sahadaki temel eserler olarak kabul edilen kaynaklardan elde edilmiştir. Bunlardan en önde gelenleri, Steven Runciman ve John Meyendorff tarafından yapılan çalışmalardır. Runciman'ın *"The Great Church in Captivity"*, *"Eastern Schism"* ve *"The Orthodox Church and Secular State"* adlı eserleri bunlar arasında sayılmaktadır. Ayrıca günümüzde ABD'de Ortodoks Teoloji Enstitüsünde Ortodoks Kilisesi ve Ortodoks dünyası üzerine çok ciddi çalışmalarda bulunan John Meyendorff'un *"The Orthodox"*, *"The Byzantine Theology"* ve *"The Byzantine Legacy and Orthodox Church"* adını taşıyan eserleri baş vurulan kaynaklardandır.

Yunanistan'ın Osmanlı Devletine karşı isyanından itibaren başlayan günümüz milli Yunan Kilisesi konusundaki temel bilgiler, yine ağırlıklı olarak Yunanlı ya da batılılar tarafından derlenen kaynaklardan alınmıştır. Bu bölümle ilgili kullanılan malzemelerde bilimsel olma özelliği taşımayan eser ve kaynaklara zorunlu olmadıkça başvurulmamıştır. Araştırmamız bir Dinler Tarihi çalışması olduğu için tarihsel metoda baş vurulmuş ve tarihi vesikalara da yer verilmiştir. Bu bölüm için baş vurulan ve temel alınan kaynaklar, Charles F. Frazee'nin *"The Orthodox Church and Independence Greece 1821-1852"*, *"Church and State in Greece"* ve *"The Orthodox Church of Greece: The Last Fifteen Years"*, yine Evangelos Theodorou'nun *"The Church of Greece"* eserleridir. Bununla birlikte Yunan Ortodoks halkının dini inanç ve ibadetlerini gözleme dayanarak ele alan, Ortodoks literatürde kabul gören kaynaklar da kullanılmıştır. Bunların en önemlileri, Peter Hammod'un *"The Water's of Marah"*, Mario Rinvolucri'nin *"Anotomy of a Church: Orthodoxy to Day"* ve Yunan Ortodoks ayin ve dinsel törenlerinden bahseden Euphrosyne Kephala'nın *"Sketches of Eastern Church Life"* adlı eserleridir.

Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi üzerine yapmış olduğumuz bu araştırmada, Ortodoks Kilisesinin süreli yayınlarına, Ortodoks Kiliselerden bahseden diğer periyodik yayınlarada baş vurulmuştur. Bunlardan ABD'de faaliyet gösteren *St. Vladimir's Theology (SVT)* enstitüsü ve yayın organı *St. Vladimir's Theological Quarterly (SVTQ)* dergisinden faydalanılmıştır. Bu kurum ve onun yayın organı, günümüzde Ortodoks Kilisesi konusunda faaliyetlerine devam etmektedir. Bununla birlikte Doğu Ortodoks Kiliselerini konu alan *Eastern Church's Review* gibi süreli yayın yapan dergiler de kullanılmıştır.

Araştırmamızın giriş bölümünde bahsettiğimiz ilk dönem Hıristiyan dininin tarihi gelişimi ve Yunan dünyasına nüfuzu hakkında, *"Early Christian Church"* başlıklı kaynaklardan yararlanılmıştır. Bunların yanında Pavlus ile ilgili doğrudan bilgi veren kaynaklar değerlendirilerek literatür oluşturulmaya çalışılmıştır.

B) HIRİSTİYANLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI VE KURUMLAŞMASI

1. Hıristiyanlık Öncesi Yunanda Dini Düşünceye Genel Bir Bakış

Hıristiyanlık öncesi Yunanlıların dini düşüncesine bakıldığında politeist bir yapı görülmektedir(1). Bu durum, eski Mısır, eski Mezopotamya ve eski Arabistan bölgesi dinleri ile özdeş bir karakter ortaya koymaktadır(2). Yunanlıların dinsel inanç ve ibadetleri hakkındaki bilgiler, arkeolojik kazılarla ortaya çıkan mabet, tanrı tasvirleri, kurban hediyeleri, kitabeler, taş ve tuğladan yapılmış heykeller ve üzerleri çeşitli dini figürlerle süslenmiş kaplardan elde edilmektedir. Bunun yanında, Yunan edebiyatının en meşhurları olan Homeros'un eserleri ve çeşitli edebi kıymete haiz olan şiir türündeki literatürün de eski Yunan dini düşüncesinden bahsettiği bilinmektedir(3).

Yunanlıların dinsel inançlarının zirvesini Tanrı inanışları oluşturmaktaydı. Onlara göre Tanrılar, insan varlığının en üstün suretleri olarak algılanmakta, göğün uzaklarında bir yerde ikamet etmekte, buradan da dünyaya hükmekteydi. Bu politeist tanrı anlayışının(*) en üstünde, Tanrıların ve insanların babası, göğün efendisi, hak ve adaletin, dünyanın koruyucusu Zeus bulunmaktaydı(4). Hint-Avrupa kökenli bir tanrı olan Zeus'un özel sembolü yıldırım ve kartaldı. Yunanlılar, Tanrılarının eş ve çocuk sahibi olduklarına da inanmaktaydı. Buna göre, büyük tanrı Zeus, son derece kıskanç, acımasız, kadınların ve evlenmenin tanrıçası olan Hera adında bir eşe, bunun yanında da bir çok çocuğa sahipti(5).

---

(1) Jann Bremmer, Greek Religion, Oxford 1994, 4.

(2) Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıcından Günümüze Dinler Tarihi, Isparta 1999, 67.

(3) Bkz. Felicien Challeye, Dinler Tarihi, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul 1994, 156; Sarıkçıoğlu, 67-68.

(*) Eski Yunan'da politeist tanrı anlayışı ve pagan inanışları ile birlikte monistik bir eğilim ve ahlaki yapıyla beraber görüldüğü zamanlar da olmuştur. Monoteist bir dini tasavvuru ilk defa ortaya atanın Ksenofenes'in olduğu belirtilmektedir. Ona göre, her şeyi yaratan, her şeyin sahibi bir tek Tanrı vardır (Bkz. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, İstanbul 1999, 62).

(4) Mircea Eliade, Patterns in Comparative Religion, London 1976, 77.

(5) Mircea Eliade, A History of Religious Ideas, The University of Chicago Press 1978, Vol: I, 247-249.

Yunan tanrılar panteonundaki sıralamada Zeus'tan sonra gelen tanrı ise Apollon'du. Apollon, iyiliği, güzelliği müzik ve ahengi temsil etmekte olup yay, çeşitli müzik aletleri ve defne ağacı onu simgeleyen unsurlardandı(6). Zeus'un kardeşi Posaydon'un ise deniz tanrısı olduğuna ve denizin derinliklerinde yaşadığına inanılmaktaydı. Yeraltı dünyasının bir diğer tanrısı ise Hades'ti. Merhametsiz ve yenilmez bir tanrı olan Hades'in, gölgeler üzerinde hükümran olduğuna inanılmıştır. Bu Tanrı için çeşitli kurbanlar sunulmuş, bunların içerisinde de en çok kara koyun kurban edilmiştir(7). Yunan tanrıları arasında isminden en çok bahsedilenlerden biri de Zeus'un oğlu, tanrıların elçisi, süratin temsilcisi ve ruhların yöneticisi Hermes'tir. Hermes, çok yönlü bir tanrı olmakla birlikte, her yerde kendini gösteren, her şeyin yardımına koşan, bereketin timsali olan bir özelliğe sahip olmuştur.

Yunan Tanrılar panteonu oluşturan bu tanrılar, ahlaki bakımdan insanlardan pek üstün olmayan, sadece fiziki kuvvet yönünden fazlalıkları bulunan varlıklar olarak tasvir edilmekteydi. Dünyada yaşadığına inanılan bu tanrıların, insanlar gibi sevmek, öfkelenmek, acı çekmek, evlenmek gibi insani özelliklere sahip oldukları kabul edilmekteydi(8).

Görüldüğü üzere politeist bir anlayışa sahip olmakla birlikte Yunanlıların dinî düşüncelerinde bütüncül bir yapı olmadığından dolayı bir devlet dininden bahsetmek mümkün değildir. Bunun yanında, siyasal yapının da etkisiyle ayrı ayrı eyalet ve şehirlerin bulunması, her şehrin kendine has bir tanrısının varlığı tek bir millî tanrının olmasını engellemiştir. Dinî ritüel ve törenler her eyaletin kendi anlayışına göre şekillenmiş ve geleneklerine uygun bir tarzda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ayin ve törenlerin, ilk zamanlarda kral tarafından yapıldığı, demokratik düşüncenin gelişmesinden itibaren de bir ruhban sınıfının ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bu kahin ve ruhban sınıfına mensup kimselerin, ilah yerine konulduğu gibi onların hizmetine girdikleri de görülmüştür(9).

(6) Bkz. Eliade, A History of..., 267-268; Sarıkçıoğlu, 69.
(7) Schimmel, 61; Sarıkçıoğlu, 69.
(8) Sarıkçıoğlu, 70.
(9) Bremmer, 6; Schimmel, 66.

Hıristiyanlık öncesi Yunan dinsel yaşamının en önemli bölümünü, gizli yapılan törenler ve ayinler teşkil etmiştir. Bunların amacı; insanın tanrısal yetkinliğe ulaştırılması, tanrısal sonsuzlukta kaynaşıp bunun içinde yok olmasıdır. İnsan ruhunun insanlık mertebesini aşarak tam anlamıyla tanrısal bir yaşam sürmeye çabalamasıdır(10). Yunan dinî inanışındaki bu düşünceler, doğal olarak ölüm ve ölüm sonrası bir takım inanışların doğmasına yol açmıştır. Buna göre ölen insan, evlerin yakınında, mezarlarda yaşamaya devam etmekte ve bazı zamanlarda dünyaya tekrar dönmektedir. Bunun yanında yeraltında bir ölüler aleminin bulunduğuna ve insanların bundan korktuğuna da inanılmıştır. Yunanlıların, öldükten sonra da bir hayatın devam edeceğine, kötülerin cehennemde ceza çekeceklerine, iyilerin ise mükafatlandırılacağına dair inaçlara da sahip oldukları belirtilmiştir(11).

Bütün bunlara ilaveten klasik Yunan dini, içerisinde barındırdığı mitler ve çok büyük zenginliklere sahip ritüellerle kendisini ifade etmiştir(12). Bunun yanında Yunan dini inancı felsefe ile birlikte ifade edildiği zamanlarda, Yunan düşüncesine has bir din felsefesini de ortaya çıkarmıştır. Bu felsefe, Yunan felsefesinin büyük temsilcileri Sokrat, Eflatun ve Aristo ile zirveye ulaşmıştır. Yukarıda temel özellikleriyle ortaya konan Yunan dini anlayışı miladi çağın başlarında ortaya çıkan Hıristiyanlıkla kaynaşmış ve Yunan dünyasına mahsus Grek Hıristiyanlığını ortaya çıkarmıştır. Yunanlıların havarisi Pavlus tarafından getirilen bu Hıristiyanlık, birçok boyutu bulunan Yunan dini ile etkileşime geçmiş, bu temel üzerine bir Hıristiyanlık anlayışı gelişmeye başlamıştır.

2. Hıristiyanlığın Ortaya Çıkışı

Hıristiyanlık, vahye ve kutsal kitaba dayanan tek tanrılı bir din olmakla birlikte teslise de yer vermektedir(13). Hıristiyanlık'ın sistematik boyutu ele alındığında, "İsa-Mesih anlayışı" üzerine oturduğu görüle-

(10) Challeye, 163.

(11) Bkz. Sarıkçıoğlu, 70-71.

(12) Bkz. Mircea Eliade-Ioan P. Couliano, Dinler Tarihi Sözlüğü, Çev. Ali Erbaş, İstanbul 1997, 92-93.

(13) Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1997, 232.

cektir. Bu anlayışa göre İsa Mesih; hem Tanrının oğlu hem de insanlığın kurtarıcısı olmaktadır(14). Günümüzde evrensel dinlerden biri olan Hıristiyanlığı bilimsel olarak incelemek ve anlamak için onun ilk dönemlerine inmek gerekmektedir. Çünkü Hıristiyanlık; Doğu Gizemciliğinin, Yahudi Mesihçiliğinin, Yunan Düşüncesinin ve Roma Evrenselciliğinin kavşak yerinde ortaya çıkmıştır(15).

Hıristiyanlığın kültürel kavşak noktasındaki bu mevcudiyeti, sosyolojik anlamda eski medeniyetlerin tesirini de beraberinde getirmiştir. Hıristiyanlığın gelişim sürecine bakıldığında ilk otuz yılın Yahudi, sonraki iki yüzyılın Grek ve daha sonraki dönemlerde de Latin kültürünün egemenliği altında kaldığı görülmüştür. Hıristiyanlığa tarih, teoloji veya dinsellik açısından yaklaşıldığında, onun I. yüzyıl Yahudiliğinden çıktığı, Grek kültürüne sahip toplumlar arasında da kendisine yer bulduğu ifade edilmştir(16).

Hıristiyanlığın bir din olarak ortaya çıkışında, kurumlaşmaya başlama sürecinde, o dönemdeki hakim kültürlerin etkisi çok büyük olmuştur. Bu kültürlerin belirleyici etkisi sonucu Roma, Atina, Antakya, İskenderiye ve Harran gibi merkezler, ilk Hıristiyan teolojisinin şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Bu bölgelerde Hıristiyan düşüncesi üzerinde en güçlü tesirin eski Yunan medeniyetinden geldiği kabul edilmiştir(17).

Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemlerde Yunan kültürünün hakim olduğu bölgelerde yaşayan toplumlar, Grek ve Pagan olarak da isimlendirilmiştir. Bu kavramlar, Hıristiyan dininin bu bölgelerdeki inkişafında belirli bir toplumu ifade eden sıfatlar olarak karşımıza çıkmıştır. Erken dönem Hıristiyan geleneğinde bu kültürün içerisinde yaşayan

(14) David A. Brown, A Guide to Religions, London 1983, 155; H. Ringgren-A. Ström, Religions of Mankind, Philadelphia 1967, 138-140. Ayrıca bkz. Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", TDVİA., İstanbul 1997, C: XVII/328.

(15) Challeye, 175.

(16) Bkz. R.Wallece- W.Williams, Tarsuslu Pavlus'un Üç Dünyası, Çev. Z. Zühre İlkgelen, İstanbul 1999, 3.

(17) C.A. Kadir, "İslam Öncesi İskenderiye ve Süryani Düşüncesi", Çev. Kasım Turhan, İslam Düşüncesi Tarihi, İstanbul 1990, C: I/147-149.

Pagan sıfatı, Yahudilerden farklı politeist bir arka plana sahip olan topluluklar için kullanılmıştır[18].

3. İlk Hıristiyan Topluluğu

İlk Hıristiyan topluluğundan bahsedilince, genel anlamda akla Kilise gelmektedir. Çünkü, ilk dönemlerde oluşan ve Yeni Ahit'te tanımlanan Hıristiyan topluluğuna "Apostolik Kilise" adı verilmektedir[19]. Apostolik Kilise; İsa'nın ilk havarilerinin ve şakirtlerinin kilisesini ifade etmekte olup İsa'dan sonraki yaklaşık yüz yıllık bir süreci kapsamaktadır[20]. Bu dönem ile ilgili en temel bilgiler, ilk Hıristiyan cemaatinin oluşumu, sosyal yapısı ve gelişimi Yeni Ahit'in "Resullerin İşleri" bölümünde verilmektedir[21]. Kilise tarihçileri erken dönem Hıristiyanlığını üç dönem içerisinde ele almaktadır. Bunlardan ilki, İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi ve dirilişinden Pavlus'un Hıristiyanlığa girişini kapsayan beş yıllık dönem; ikincisi, Yahudi Kutsal Mabed'inin ikinci kez tahrip edilmesine kadar uzanan dönem ve üçüncüsü de I. yüzyılın sonundaki Yahudi-Roma Savaşı dönemidir[22].

İlk dönemlerde Hıristiyanlık, Kudüs'deki farklı Yahudi gruplarından taraftar toplayarak teşkilatlanmayı hedeflemiştir. Ancak ilk Hıristiyan topluluğu; Yahudi ve putperest menşeli olmak üzere iki gruptan meydana gelmiştir. Bunlar içerisinde ibadetlerde, dualarda Arami ve Grek dilini kullananlar da bulunmuştur. Bu gruplardan "Yahudi-Hıristiyanlar" (Judeo-Christian) geniş anlamda Kudüs ve Filistin bölgesinde yaşayan Hıristiyanları ifade ederken, "Putperest Kökenliler" başka ırk ve inançlara mensup olup sonradan Hıristiyan olanları tanımlamaktadır. Yahudi-Hıristiyanlar, İsa'nın mesajını kabul etmiş ve Tevrat'a uyarak "Yahudi

(18) Bkz. S. Samuel Harakas, "Greek Orthodox Church", Encyclopedia of Religions, Edt. Mircea Eliade, New York 1967, Vol:VI, 95-99.

(19) Thomas Michel, Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş, İstanbul 1992, 96-97; Albert Houtin, "Hıristiyanlığın Kısa Tarihi", Çev: Abdurrahman Küçük, AÜİFD, Ankara 1981, C: XXV, 439-443.

(20) Michel, 164; Houtin, 440-441.

(21) Bkz. Veselin Kesich, "The Church Before Paul", St. Vladimir's Theological Quarterly, New York 1999, Vol:43, No: 1, 3.

(22) Bkz. Kesich, 3.

Şeriatı"na göre yaşamaya gayret etmiştir. İlk Hıristiyan toplumunun en geniş kesimlerinden birini oluşturan bu grup Yahudi ahlakını benimseyen bir topluluk olarak görülmüştür[23]. Putperest (Pagan) kökenli Hıristiyanlar ise; ilk Havariler Konsili'nde alınan kararlar çerçevesinde, Yahudi Şeriatı'nın bazı kurallarından muaf tutulmuştur[24]. Hıristiyan dinini meydana getiren bu topluluklar; Havarilerden, İncil'i vaaz edenlerden ve toplumu yönetenlerden oluşmaktadır[25].

İlk Hıristiyan topluluğu, ilk Apostolik Kilise üyeleri, bulundukları atmosfer içerisinde diğer inanç sahipleri ile beraber yaşamaya başlamıştı. Bu beraberliği sürdüren topluluğun diğer Roma vatandaşlarından farkı sadece inanç yönünden Nasıralı Mesih İsa'ya inananmalarıydı[26]. Bu hareket, ilk zamanlar Yahudilik içerisinde ayrı bir dinî akım olarak da algılanmıştı. Hıristiyan dininin gelişme aşamasında Yahudiliğin egemen olduğu bu bölgelerde farklı görüşleri paylaşan Yahudi mezheplerinin bulunması; Hıristiyan dininin bu şekilde yorumlanmasına sebep olmuştu. Bir din olarak Hıristiyanlığın, ortaya çıktığı sosyolojik yapısı itibarıyla, Grek ve Roma kültüründen ziyade Yahudilik ile çok daha yakın ilgisi olmuştu[27]. Zira ilk kurulan bu kilisede, ilerleyen dönemlerde Hz. İsa'nın ikinci defa gelişine inanmak temel bir akide olarak kabul edilmişti[28].

Apostolik Kilise, Havarilerin önderliğinde kurulan ve ilk Hıristiyan topluluğunun oluşturduğu Havarilere özgü kilise anlamına da gelmektedir[29]. Bu kilise; Yeni İsrail'e ve Mesih'e ait topluluk şeklinde de anlaşılmıştır[30]. Erken dönem Hıristiyan Kilisesinin İsrailoğulları gelene-

(23) Houtin, 440.

(24) Bkz. Martin Hengel, Earliest Chiristianity, London 1986, 71-81; Martin Hengel, Between Jesus and Paul, Studies in the History of Earliest Chiristianity, London 1983, 1-25.

(25) Johannes Weiss, Earliest Chiristianity, New York 1959, 53-54; Michel, 98; Houtin, 440-441.

(26) Henry Chadwick, The Early Church, London 1967, 9; J.G. Davies, The Early Christian Church, London 1965, 30-31; Werner Jaeger, Early Chiristianity and Greek Paideia, Harvard Unv. Press, Massachusetts 1965, 6.

(27) Vivian Green, A New History of Chiristianity, New York 1996, 3; Chadwick, The Early Church, 13; Mehmet Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, Ankara 1995, 7-12.

(28) Hubert Jedin, History of the Church, New York 1993, Vol. I, 12.

(29) Bkz. Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına..., 17.

(30) Bkz. Davies, 53-54.

ğine uygun olarak adlandırılması, onun ilk taraftarlarının Yahudi cemaatinden oluştuğunu göstermektedir. Kilisenin üyeleri, kendilerinin, Tanrı tarafından seçildiğini, kutsal topluluğun insanları olduklarını, sünnet geleneğini devam ettirdiklerini ve seçilmiş bir ırktan geldiklerini iddia etmiştir. Diğer taraftan Kudüs'de bir topluluk meydana getiren ilk Hıristiyan cemaati başlangıçta sadece 120 kişiden oluşmuştur. Bu topluluk İsa'nın yakın çevresi ile birlikte eski şeriata bağlı olan Yahudilerden meydana gelmişti(31).

4. Grek Kültürü ve Hıristiyanlık

İlk çağ kültürünün Aristo'dan sonraki başlıca evreleri; temelinde Grek felsefesinin yer aldığı Helen Kültürü, Roma Medeniyeti ve Hıristiyan Dini'dir. Bu üç evrenin ilki olan Helenizm; Grek dilinin kullanımı ve Grek düşüncesinin hakimiyeti ile ifade edilmektedir(32). Helenist ya da Grek kültürü denildiğinde Yunan dili ve düşüncesinin üstünlüğü sayesinde kendini gösteren etkin bir düşünce sistemi anlaşılmaktadır(33). Bu düşünce sisteminin yayılmasında ve etkin bir hale gelmesinde en büyük faktörlerden birinin büyük İskender'in Grek kültürünün gelişimini sağlayan her türlü imkanı hazırlamış olması gösterilmektedir(34).

İlk dönem Hıristiyan geleneğinin büyük bir kısmı, Grek kültürünün tesiri altında kalan fikirlerden teşekkül etmiştir(35). Grek düşünce sisteminin temelini ihtiva eden Yunan felsefesi; Hıristiyanlığı çok erken dönemlerde etkilemeye başlamıştır. Hıristiyanlık, Yunan felsefesi ile Latin dünyasına göre Grek dünyasında daha erken bir zamanda karşılaşma imkanı bulmuştur(36). Bu karşılaşma neticesinde, Yunan düşüncesinin Hıristiyanlığa etkilerinin ilk izleri Apostolik dönemde görülmüştür. Bu anlamda Yeni Ahit yazılarının Grek dilinde yazılması ve bu dilin kulla-

(31) Paul L. Maier, First Chiristians, London 1976, 16; D.I.Lanslots, Primitive Church, Illinois 1980, 8-23; Jaeger, 6.
(32) Eliade-Couliano, 113.
(33) Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, İstanbul 1985, 91.
(34) Wolfgeug Röd, Kleine Geschichte der Antiken Philosophie, München, 1998, 250.
(35) Hengel, Earliest Christianity, 156.
(36) Henry Chadwick, Early Christian Thought and the Classical Tradition, Oxford 1966, 3.

nımı ile birlikte Yunan felsefesinden miras kalan kavramlar yeni dinin içerisine sirayet etmiştir. Grek iklim coğrafyasındaki bu Hıristiyanlaşma, Hıristiyan liturjisini, ibadet şekillerini, dogmaları ve diğer sistemleri etkilemiş Grek kültürü ile karışık bir karakter oluşturmuştur. Nitekim Latin kilise babalarının öncülerinden Tertullian (Tertulyan)(37), Kudüs ile Atina arasındaki kültürel etkileşime dikkat çekmiş ve bunu Grek kültürü ile Kutsal Kitap geleneğinin karışımı olarak göstermiştir(38).

Grek kültürünün Hıristiyanlık üzerindeki bu belirleyici etkisi, Hıristiyanların kendi aralarındaki görüş ayrılıklarının yanında Yahudiler ile uzun süre devam edecek olan çatışmaların başlamasına da neden olmuştur. Grek anlayışın Hıristiyanlığa hakim olmasından sonra yazılan ve aynı zamanda İskenderiye felsefe okulunun felsefi görüşlerini yansıtan Yuhanna İncil'i(*), ilk dönem Yahudi-Hıristiyan çatışmasının açık bir belgesini oluşturmaktadır. Bu İncil'de, Yahudiler ayrı bir millet, Yahudilik ayrı bir din olarak gösterilmiş, İsa ile Yahudilik arasına belirli bir mesafe konulmaya çalışılmıştır(39).

Bu dönemin önemli ilahiyatçıları, İsa'nın tabiatı ile ilgili yorumlarında Pagan ve Yahudi geleneklerine egemen olan anlayışlara benzerlik taşıyan kavramlar kullanmıştır. Grek kültüründe kullanılan "Tanrı Oğlu", "Rab" gibi tabirler Hıristiyanlıkla birlikte İsa için de kullanılmaya başlanmıştır(40). Böylece Grek kültür dünyasında yerleşmeye başlayan Hıristiyanlık, erken devirden başlayarak, kendisini kuşatan çevreden gelen unsurları özümseme süreci içerisine girmiştir.

---

(37) Tertullian: Latin Hıristiyanlığının ilk kilise babalarından ve en önemli şahsiyetlerinden biridir. Otuz yaşlarına doğru Hıristiyanlığa girdiği belirtilen Tertullian, önceleri hukuk ve hitabet sanatı ile ilgilenmiştir. Hıristiyanlığın en büyük apolojistlerinden biri olan Tertullian heretik gruplarla savaşması ile tanınmaktadır. Latin teolojisinin babası sayılan Tertullian M.S. 220'de ölmüştür.

(38) Chadwick, Early Christian..., 1; Jaeger, 5-6.

(*) Yuhanna İncil'i: Yeni Ahit'te yer alan dördüncü incildir. İlk üç incilden farklı özelliğinden dolayı ayrı bir kategoride ele alınmıştır. İskenderiyeli Klement bu incil için "Spiritual Gospel" tabirini kullanmıştır. Bu İncil'in ilk giriş cümlelerinde Tanrı yerine "Kelam" kavramının geçmesi en büyük farklılıklarından birini göstermektedir. Ayrıca Logos doktrinini işleyen giriş kısmı da dikkat çekmektedir (Bkz. A. M. Hunter, Introducing the New Testament, Great Britain 1972, 61-62).

(39) Baki Adam, Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler, İstanbul 2002, 126.

(40) Rudolf Bultmann, Theology of The New Testament, London 1952, 127-128.

Hıristiyanlığın Grek kültür coğrafyasındaki yerleşimi beraberinde kendi içerisinde senkretik düşünceleri de getirmiş ve bu süreç IV.yüzyıla kadar devam etmiştir. İlk dönem Hıristiyanlığını kuşatan bu kültür, Hıristiyanlık üzerine yapılan farklı bakış açılarının meydana gelmesine yol açmıştır. Hıristiyan dininin bu şekildeki gelişim göstermesi daha sonraki dönemlerde Batı Hıristiyanlığında alternatif bir kültür hareketi olarak anlaşılmasına, Doğu Hıristiyanlığında ise modern Grek milli kültürünün eski zamanlardan beri devam eden mirası şeklindeki değerlendirmelere yol açmıştır(41). Bu süre zarfında oluşan Hıristiyan teolojisi, köklerini Grek birikimi ve Yahudi şeriatından alarak sonraki yüzyıllarda farklı mezhep adları altında kurumlaşmıştır(42).

İlk dönem Hıristiyanlığının zemin bulduğu Grek kültürü, hakim olduğu coğrafya üzerindeki farklı felsefî ve dinî fikirlerin karışımından meydana gelmiştir. Bu kültür; içerisinde Epikür, Stoa, Yeni Eflatuncu ve Doğu gizemciliğini taşıyan felsefî sistemler dokusu biçiminde kendisini göstermiştir. Bunun tabiî sonucu olarak da Hıristiyanlık; bir taraftan eski Yahudi şeriatı ile etkileşimini sürdürürken, diğer taraftan da son derece zengin ve çok güçlü Grek kültürünün tesiri altına girmiştir(43).

5. Hıristiyanlıkta İlk Dönem Tartışmaları

Hıristiyanlığın ilk dönemi birçok açıdan ele alınıp incelenebilir ve bu döneme ait pek çok tartışma konularından bahsedilebilir. Ancak bu dönemdeki tartışmaları belli başlı birkaç temel maddede toplamak gerekirse bunlar; İsa'nın şahsı ve kimliğine yönelik tartışmalar, Tanrı, hukuk, havarilik, Mesih, bedenleşme, diriliş ve eskatolojik Mesih beklentisi gibi doktrinel kavram ve yaklaşımlar üzerine yapılan tartışmalar, Hıristiyan gruplar çerçevesinde yapılan tartışmalar ve İsa'nın mesajı ya da İncil konusunda yapılan tartışmalar şeklinde sıralanabilir(44). Burada, ağırlıklı olarak ilk dönem Hıristiyanlarının, Yahudi-Hıristiyan geleneği

(41) Robin Lane Fox, Pagans and Chiristians, San Francisco 1988, 22.

(42) Bkz. Martin Hengel, The Hellenization of Judaea in the First Century after Christ, London 1989, 1-2.

(43) Bkz. Christopher Stead, "Greek Influence on Christian Thought", Early Christianity Origins and Evolution to A.D. 600, Edt by Ian Hazlett, London 1991, 175-180.

(44) Şinasi Gündüz, "Pavlus'un Hıristiyan Geleneğindeki Merkeziliği/Belirleyiciliği", DTA III, Ankara 2002, 39.

ile bu grubun dışında kalan kesimlerin Hıristiyan anlayışı üzerinde durulacaktır.

Hıristiyan dininin Grek kökenli toplumlar arasında yayılması ile birlikte bazı sıkıntılar da kendini göstermeye başlamıştır. Bu sıkıntıların başında Eski Ahit'e bağlılık konusu gelmektedir. İlk Hıristiyan toplumunu oluşturan Yahudi menşeli inananlar ile "Gentile" yani Yahudi soyundan gelmeyen Hıristiyanlar, şeriata uyumluluk konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bu tartışmalar; yiyecek, içecek, sünnet gibi "Eski Şeriat"ın emrettiği kuralların, Hıristiyanlığa yeni giren Yahudi geleneğinden gelmeyen kimseler için de geçerli olup olmayacağı problemlerinden kaynaklanmıştır(45). Gentile ve Pagan kökenli Hıristiyanlar için yeni din; kalplerin arzuladığı hakikatleri sunarken, hislerin benimsemediği bazı Yahudi adetlerini de bir kenara itmiştir(46). Bu problemleri çözmeye çalışmak amacıyla topluluk içerisinden seçilmiş olan yedi kişi, kendi aralarında Şeriat'a uyumluluk konusunda çıkan problemleri gidermek amacıyla çalışmalarda bulunmuştur(47).

Hıristiyanlık kendi ilk özgün topluluğu içerisinde yukarıda anlattığımız tarzda yayılmaya devam ederken, Filistin'deki bazı Yahudi Hıristiyanlar; Antakya'ya gitmiş ve oralarda putperest asıllı Hıristiyanlardan, kurtuluşu elde edebilmeleri için, vaftizden sonra sünnet olmaları ve Şeriata uymaları gerektiğini istemişlerdir. Bu istek, putperestlikten Hıristiyanlığa geçenlerin hürriyetlerine dokunduğundan önemli karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Yahudi şeriatına duyarlılık gösteren Hıristiyanlar, sünnetsiz dedikleri bu kimselerle beraber yemekten ve bir arada bulunmaktan kaçınmışlardır. Aynı zamanda bunların putlara yiyecek sun-

(45) David L. Edwards, Christianity the First two Thousand Years, London 1997, 9; Chadwick, Early Christian..., 10; Weiss, 263.

(46) K. Bihlmeyer-H. Tuchle, I-IV. Yüzyıllarda Hıristiyanlık, Çev: Antun Göral, İstanbul 1972, 14.

(47) Bkz. Hengel, Between Jesus and Paul..., 1-25. Resullerin İşleri Kitabında bu yedi kişinin faaliyetleri hakkında şu bilgilere yer verilmektedir. "Havariler, sosyal yardımlaşma organizasyonunda herkese yetişememeleri ve Yunanca konuşan İbranilerin yoksullarını, dullarını yeterince gözetememeleri sebebiyle bu gruptan kimseler; havarileri bu hizmetlerindeki aksaklıklardan dolayı şikayet etmekte, bunun üzerine havariler de kendilerinin esas işinin bu olmaması sebebiyle aksamalar olduğunu kabul ederek bu iş için yedi kişiyi şammas (diyakos; sosyal işler sorumlusu) olarak seçmiştir" (Bkz. Resullerin İşleri, VI/1-15).

ma, onlara kurban takdim etme ve domuz eti yeme gibi adetleri; ilk dönem Hıristiyan geleneğinde, "Yahudi Hıristiyanlar" tarafından reddedilen unsurlar olarak görülmüştür(48).

Hıristiyanlığa geçen paganların, Yahudi şeriatını kabullenmeleri hususundaki problemleri Pavlus tarafından çözümlenmiştir. Pavlus'a göre Tanrı, İsa'yı ölülerden dirilterek yeni bir kurtuluş başlatmış ve bundan dolayı Hıristiyanlar için artık "şeriata uyma" zorunluluğu kalmamıştır. Paganlardan yeni dine girenlerin benzer zorluklarla karşılaşmaları Pavlus'u çok kızdırmış ve onu Hıristiyanlığı zamanın şartlarına göre yorumlamak gerektiği kanaatine ulaştırmıştır. Bundan dolayı o, artık Hıristiyanlığın bir Yahudi mezhebi şeklinde algılanmaması gerektiğini belirtmiştir(49).

İlk dönem Hıristiyan geleneğinde karşılaşılan bir başka tartışma konusu da Gnostisizm'dir. Gnostisizm; Tanrı, alem, insan ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini, kendine has kutsal bilgi nazariyesi temeline dayalı olarak açıklamayı ilke edinen dinî-felsefî bir geleneği ifade etmektedir(50). Bu düşünce mensupları, ilk dönem geleneğinde Hıristiyan imanının öğrettiği hakikatlerden daha üstün bir bilgi vaad ederek taraftar kazanmaya çalışmıştır. Bu akım, Yunan felsefesinin, çeşitli yakın doğu dinlerinin, Yahudi apokaliptik öğretilerinin ve Hıristiyan düşünce unsurlarının karışımından meydana gelen görüşlerden teşekkül etmiştir. Kilise Babaları tarafından Hıristiyanlığın temel öğretilerini kökünden sarstığı iddiası ile bu akıma karşı çıkılmıştır(51). Diğer taraftan Gnostisizmin, genel anlamda, Hıristiyanlığın radikal bir şekilde Grek tesirinde kalmasından kaynaklanan, Hıristiyan bir sapkınlık olduğu da ileri sürülmüştür(52). Ayrıca Gnostisizmin bir din sayılıp sayılamayacağı meselesi ve onun menşei hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır.

(48) Bihlmeyer-Tuchle, 14.

(49) Edwards, 9; Michel, 96.

(50) Bkz. Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, Ankara 1998, 143; Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Ankara 1996, 231.

(51) Bkz. Kurt Rudolph, "Gnosticism", ECOE, 198-200; Alice Parmelee, Highlights of the Story of Christianity, Connecticut 1980, 21; Green, 14; Bihlmeyer-Tuchle, 105-106.

(52) Jeffrey B. Russell, Erken Dönem Hıristiyan Geleneği, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul 2000, 54-55.

Bazı Hıristiyan kilise babaları ve düşünürleri; Gnostisizmi Hıristiyanlık içerisinden meydana gelen heretik bir hareket, büyücü Simon'u(*) da bütün bu düşüncelerin kaynağı olarak göstermiştir(53).

İlk dönemde baş gösteren bir başka sıkıntı da Marcion(54) ve onun taraftarlarının içinde yer aldığı harekettir. Marcion, İsa'nın insan yönünü inkar etmiş ve Yahudi Kutsal Kitap'ı Eski Ahiti de dışlamıştır. Ona göre Eski Ahit'ten bağımsız bir Kutsal Kitap anlayışını yerleştirmek gerekmektedir. O, İsa Mesih tarafından açıklanan Yeni Ahit Tanrısının sevgi Tanrısı olduğunu, buna karşılık Eski Ahit Tanrısının zalim ve acımasız bir karakter taşıdığını belirtmektedir. Bundan dolayı iki Tanrı arasında hiçbir benzerliğin olamayacağını ileri sürmüştür(55).

(*) Simon: Simon Magnus adıyla da bilinmektedir. Samarya bölgesinde Hıristiyanlığı seçmiş olan bir büyücü; kilise babalarınca bütün sapkınlıkların kaynağı olduğu ileri sürülmektedir. Pavlus'un da çağdaşı olan Simon Magnus, gnostik görüşleriyle tanınmaktadır. Simon, kainatın yaratılışında bir bakıma tanrının yardımcılığı görevi üstlenen meleklerin aktif rol oynadığını savunmuştur (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç..., 341).

(53) Eliade, A History of Religious Ideas, Vol. II, 375; Gündüz, Din ve İnanç..., 143.

(54) Marcion: Sinop doğumlu Hıristiyan bir heretiktir. M.S. 140'da Roma'ya yerleşmiş ve heretik düşüncelerinden dolayı kilise tarafından kovulmuştur. O, gerçek hakikatin Pavlus tarafından anlaşıldığını, havariler ve Yeni Ahit yazarlarının ise Yahudiliğin etkisi nedeniyle bu hakikati anlayamadıklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla o, Pavlus'un Mektuplarını ve Luka İncil'ini esas almıştır (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç..., 247).

(55) John R. Hinnells, Dictionary of Religions, London 1984, 203; Rosemary Goring, Dictionary of Beliefs and Religions, London 1995, 322; Eliade, A History of..., 376; Parmelee, 24; Gündüz, Din ve İnanç..., 247.

I. BÖLÜM

HIRİSTİYANLIĞIN GREK DÜNYASINA GİRİŞİ, GREK (YUNAN) KİLİSESİNİN OLUŞUMU VE ORTODOKS KİLİSESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

A) HIRİSTİYANLIĞIN GREK DÜNYASINA GİRİŞİ

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunun sınırları içerisinde yer alan ve günümüzde de Ortadoğu adıyla anılan bölgede doğan sami menşeli bir dindir. Siyasal alanda Roma Devletinin hüküm sürdüğü bu bölgede, o günlerde kültürel boyutta da, Yunan felsefesinin etkisi hakimdi. Hıristiyan dininin doğduğu bu coğrafyada, Yahudilik dışında, birbirleri ile ilişkili Grek, Roma ve Pagan (Putperest) kültürleri yanyana yaşamaktaydı. Bundan dolayı Hıristiyanlık, siyasal ve kültürel zeminde son derece ileri bir düzeye sahip olan toplulukların kuşattığı bir ortam içerisinde olgunlaşmaya başlamıştır. Eski Ahit geleneğinin şekillendirdiği dini atmosfer ve Roma Devleti'nin siyasal baskıları, yabancı toplumlardan da taraftar kazanan ilk Hıristiyan topluluğunu Kudüs dışına itmişti(1).

1. Hıristiyanlığın Grek Dünyasında Yayılışı

Hıristiyanlığın Grek dünyasına girişi ve yayılışı birçok sebebe dayanmaktadır. Roma idaresinin ilk Hıristiyan cemaatı üzerindeki şiddet-

(1) Wallace-Williams, 150.

li baskısı, Pavlus'un faaliyetleri, Diasporadaki Yahudiler ve onların bir tek Tanrıya olan imanları, Doğunun sahip olduğu sır dinlerinin yeniden dirilen İsa" inancını temel alan Hıristiyanlığa ilgisini bu sebepler arasında saymak mümkündür. Bazı Hıristiyan yazarlar, ilk devirdeki bu denli hızlı yayılışın sebepleri arasında, eski dinlerin gerilemesini, Tek Tanrı inanışına doğru eğilimin artmasını, Yunan medeniyetinin ve dilinin etkisini de göstermektedir(2).

Kudüs ve Filistin bölgesindeki Hıristiyanlara yönelik baskı, özellikle putperest kökenli inananları Suriye ve Antakya'dan başlamak üzere, Grek dünyasına yönelmeye teşvik etmiştir. Resullerin İşleri Kitabı'nda; kendilerine Helenistler denilen grubun, Hıristiyanlığın bir "Yahudi Mezhebi" görünümünden bir dünya dini haline getirilmesinde birinci derecede rol oynadığından bahsedilmiştir(3). İlk dönem Hıristiyan tarihi ve Pavlus konusundaki araştırmalarıyla tanınan Martin Hengel, Hıristiyan dininin Grek dünyasındaki yayılmasının en büyük nedeni olarak Kudüs'te uygulanan baskı ve şiddeti göstermiştir. Bu şiddetin sonuçlarından biri olarak da, Grek dünyasındaki Hıristiyanlar, kendi aralarında iletişim dili olarak Grekçe'yi kullanmıştır(4).

Hıristiyan dininin Grek dünyasındaki yayılmasında Grek dilinin yanında önemli etkenlerinden birinin de diasporadaki tek Tanrı inancını devam ettiren Yahudiler olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre, Filistin dışındaki Yahudiler, Hıristiyanlığın yayılmasında başlangıç noktasını teşkil etmiştir(5). Diaspora Yahudileri, Yunan kültür ve medeniyetine yalnız lisan ve yaşayış tarzıyla uymakla kalmamış, Eski Yunan dini ve felsefesiyle de kuvvetli bir bağ kurmuştur. Bunun yanında diaspora Yahudilerinin bulundukları yerlerde Hıristiyanlığın yayılmasına sessiz kalışları ve onların uyumlu bir tavır sergilemeleri Grek dünyasında Hıristiyanlığın kökleşmesini sağlamıştır(6).

(2) Bkz. Bihlmeyer-Tuchle, 38.
(3) Bkz. Wallace-Williams, 56.
(4) Bkz. Hengel, The Hellenization..., 14.
(5) Bihlmeyer-Tuchle, 30.
(6) Bkz. Hengel, Earliest Chiristianity, 75-81.

2. Grek Dünyasında Pavlus'un Faaliyetleri

Hıristiyanlık tarihininde önemli yeri olan ve Hıristiyanlığın şekillenmesinde etkin bir rol oynayan kişi Pavlus'tur. Pavlus ile ilgili bilgiler, Yeni Ahit'te yer almaktadır. Yeni Ahit'teki Pavlus'un Mektupları, Resullerin İşleri Kitab'ı ve Luka'nın İncil'i, Pavlus'un hayatı, öğretisi ve faaliyetleri hakkında zengin bilgiler ihtiva etmektedir(7). Bununla birlikte Yeni Ahit'te, Pavlus'un misyon faaliyeti sırasında yaptığı tartışmalar ve faaliyetlerinden bahseden Efeslilere, Koloselilere, İbranilere Mektuplar gibi kitapların/bölümlerin ona ait olmadığı ve ölümünden sonra Hıristiyan ilahiyatçıları tarafından onun adına yazıldığı ileri sürülmektedir(8).

Yahudi olmayanların (Gentile) havarisi ünvanını taşıyan Pavlus, kültürlü bir diaspora Yahudi ailesine mensup olarak Tarsus'ta doğmuştur(9). Yunan felsefesi ve medeniyetinin hüküm sürdüğü bir çevrede yetişen Pavlus, son derece iyi bir eğitim alarak kendini yetiştirmiştir. O, dışa kapalı sığ bir ortamda değil son derece zengin kültürel bir atmosferde hayatını sürdürmüş ve erken dönemden itibaren bu kültürel zenginliği teneffüs etmiştir. Çünkü onun yetişkinlik dönemlerinde önemli bir rol oynayan yaşadığı coğrafya, tarih boyunca, büyük düşünce sistemlerinin bir arada bulunduğu bir bölge olarak kendini göstermiştir.

Pavlus'un doğup büyüdüğü bu bölge, bir taraftan Grek felsefesi ve kültürüyle diğer taraftan da Tarsus'un yerel "Sandan Kültü"(*) olmak üzere çeşitli sır dinleriyle çevrili bir mekandır. Burası aynı zamanda Filistin bölgesinden uzak olan Yahudilerin yoğun olarak bulunduğu, Eski Ahit ve Yahudi düşüncesinin Yunan felsefesi yönünde yorumlanıp şekillendiği bir yerdir(10). Yine Pavlus'un, Tarsuslu olarak kültürel an-

(7) Yeni Ahit'te Pavlus hakkındaki bilgilerden bazıları için Bkz. Resullerin İşleri, 7/58, 8/1-3, 9/1-30, 11/25-30, 12/25, 13/1-28.

(8) Bkz. David Horrell, An Introduction to the Study of Paul, London and New York 2000, 7.

(9) Geoffrey Parrinder, A Concise Encyclopedia of Christianity, Oxford 1998, 186.

(*) Sandan Kültü; Hıristiyanlık öncesinde Pavlus'un doğduğu şehir olan Tarsus'da hakim olan sır dini. Yunanlıların Herkül'ü ile Romalıların Herakles'ine tekabül eden verimlilik tanrısı Tarsuslularca "Sandan"olarak isimlendirilmiştir. Bu Tanrı, Tarsus şehrinin kurucusu olarak kabul edilmiş ve Tarsus halkı onun adına yıllık anma festivalleri düzenlemiştir.(Bkz. Şinasi Gündüz, Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı, Ankara 2001, 95).

(10) Gündüz, Pavlus..., 85; Claude Tresmontant, Saint Paul and the Mystery of Christ, New York and London ?, 5-15.

lamda Yunan dünyasına ve vatandaş olarak da Roma'ya aidiyeti vurgulanmaktadır(11). Pavlus, kendisini İsrail soyundan, Benyamin kabilesinden İbrani oğlu İbrani ve koyu bir Ferisi şeklinde tanımlamaktadır(12).

Pavlus'un Hıristiyanlık öncesi dönemlerdeki hayatı hakkında kendi mektupları ve Resullerin İşleri Kitabı, ondan İsa Mesih'e inananlara zulmeden birisi olarak bahsetmektedir. Yine onun Stefan'ın mahkeme edilmesini izlediği ve taşlanarak öldürülmesi konusunda olumlu tavır takındığı belirtilmektedir(13).

Hıristiyan literatüründe Yabancıların Havarisi olarak anılan Pavlus'un hayatındaki en merkezi hadise, daha doğrusu dönüm noktası "Şam Vizyonu"dur. Bu olay, onun misyon faaliyeti ile dolu geçen yaşamının en önemli noktasını teşkil etmektedir. Pavlus'un bu tecrübesinde, onun Kudüs'ten Şam'a yolculuk esnasında, İsa'nın vizyonu ile karşılaşıp Hıristiyanlığın ateşli bir savunucusu haline geldiği anlatılmaktadır(14).

Pavlus, vizyon sonrası havari Barnaba ile Kilikya ve Antakya'yı da içine alan Anadolu'nun bazı bölgelerinde Hıristiyanlığı yaymak amacıyla faaliyetlerine başlamıştır. Bu seferler esnasında ilk zamanlar Barnaba'nın yardımcısı konumundayken sonradan kendisi lider olmuştur. Misyon görevi yaptığı yerlerde özellikle Romalı putperestler arasında dolaşarak bazı dini konularda toleranslı tavırlar sergilemiştir(15). Onların buralarda geçirdiği süre Hıristiyanlığı, Yahudi kökenli olmayanlar arasında yayma ve Helenist İsa taraftarlarıyla beraber hareket etme olarak değerlendirilmiştir. Pavlus'un Barnaba ile Yunanca konuşan insanlara yönelik çalışmalarında meydana gelen topluluk için Mesihçiler tabirinin kullanıldığı ileri sürülmektedir(16).

(11) Wallace-Williams, 35.

(12) Pavlus'un Filipelilere Mektubu, III/5; ayrıca bkz..James Iverach, St. Paul: His Life and Times, London ?, 2; F. Schroeder, "Paul, Apostle, St.", New Catholic Encyclopedia, Vol: XI, Washington D. C. 1967, 3; Tresmontant, 5.

(13) Bkz. Horrell, 17; F.Schroder, 3; Gündüz, Pavlus, 37-38.

(14) Bkz. Resullerin İşleri, IX/6.

(15) Gündüz, Din ve İnanç.., 303.

(16) Bkz. Gündüz, Pavlus, 53-55.

Antakya bölgesinde, gerek Pavlus öncesi ve gerek Pavlus döneminde Hıristiyanlığı yaymak amacıyla yapılan misyon faaliyetleri sonucunda Kudüs topluluğundan farklı olan bir anlayışın ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu anlayış faklılığının temelinde İsa tarafından getirilen mesajın Grek anlayışı ile şekillenen yorumuna önem verilmesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Grek anlayışla şekillenen bu topluluğun genel özelliği, Musa hukukunu kabul etmemeleri ve Mesih kavramı çerçevesinde geliştirmiş oldukları İsa düşüncesidir(17). Pavlus, Hıristiyanlığı Grek dünyasında yayarken kendisinden önce Helenist Hıristiyanlar tarafından altyapısı oluşturulmuş bir zemin bulmuştur. Onun bu bölgelerdeki başarısında en büyük etken öncü misyonerlerin faaliyetleridir. Pavlus, Grek dünyasında sergilediği misyon anlayışında, Yahudi şeriatını özgürlüğün karşısına koyarak, Hıristiyanlığı Yahudi şeriatından bağımsız bir şekilde taraftarlarına sunmaya çalışmış, onu Yahudilikten ayırarak bağımsızlığa kavuşturma teşebbüsüne kalkışmıştır(18). Pavlus'un buradaki temel felsefesi, kurtuluşun şeraitin gereklerini yapmakla değil, İsa Mesih'e olan imanla mümkün olabileceği görüşüdür(19).

Grek dünyasındaki Hıristiyan nüfuzunun artması Pavlus'un misyon seyahatleri ile doğrudan bağlantılıdır(*). Kilikya, Efes, Yunan Adaları ve Yunanistan'daki bir çok kilise Pavlus tarafından kurulmuştur. Pavlus'un Hıristiyanlığı putperest toplumlar arasında yaymak amacıyla düzenlediği üç seyahatinden bahsedilmiştir. Bunlar; Pavlus'un birinci (M.S 47-49), ikinci (M.S 50-52) ve üçüncü (M.S 53-58) seyahatleri olarak isimlendirilmiştir(20). Resullerin İşlerinde anlatıldığı şekliyle bi-

(17) Bkz. Gündüz, Pavlus, 55.

(18) Bkz. Eliade-Couliano, 120.

(19) Bkz. Galatyalılara Mektup, II/ 14-16.

(*) Pavlus'un Hıristiyanlığı yaymak amacıyla misyon anlayışını dört ana grup üzerinde topladığı ve bunlar arasında faaliyetlerini gerçekleştirdiği ileri sürülmektedir. Bu dört ana grup; Diaspora Yahudileri, Gentileler, Proselitler ve God-Fearerslerden oluşmaktadır. Pavlus'un bunlar arasındaki misyon faaliyetinde en başarılı olarak God-Fearerslerde olduğu belirtilmektedir. God-Fearers grubu, Yahudiliği tam kabul etmemekle birlikte Yahudi tanrısına tapan, bazı Yahudi geleneklerini kabul eden, Yahudilerce Nuh oğulları statüsünde olan toplulukları ifade etmektedir.(Bkz. Kürşat Demirci, "I. Yüzyılda Anadoludaki God-Fearers Grupları ve Hıristiyanlığın Yayılması", DTA III, Ankara 2002, 387).

(20) Bkz. Schroeder, 3.

rinci misyon seyahati Kutsal Ruh'un ilhamıyla başlamıştır. Pavlus, Kutsal Ruh'un emriyle Barnaba ile birlikte Kıbrıs'ı oradan da Konya'yı, Perge'yi(*), Debre'yi(**) ve Listra'yı(***) ziyaret ederek Hıristiyanlığı anlatmıştır. Buralarda putperestlerle tartışmalara girdiği gibi yeni Hıristiyan olanlarla "Yahudi-Hıristiyanlar" arasındaki problemleri de çözme faaliyetinde bulunmuştur(21).

Pavlus'un birinci misyon seyahatinde iki temel öğretinin ön plana çıktığı ifade edilmektedir. Onun birinci planda yapmış olduğu konuşmalarında, İsa Mesih'in kurtarıcı olarak dünyaya gönderildiği, çarmıha gerilerek öldürüldüğü, mezara konulduğu ve Tanrının onu dirilttiğinden bahsederek kurtarıcı İsa düşüncesini yerleştirdiği belirtilmektedir. İkinci olarak; kurtuluşun Tanrısal hukuk aracılığı ile değil Mesih vasıtasıyla olacağı inancıdır(22).

İncil yazarı Luka'nın kaleme aldığı Resullerin İşleri adlı kitaba göre Pavlus ile Barnaba Antakya'dan başlayarak bir seyahat daha düzenlemeye karar vermişlerdir. Pavlus'un Anadolu'dan Yunanistan'a kadar uzanan ve Kudüs yoluyla tekrar Antakya'ya döndüğü bu misyon seyahatine ikinci misyon seyahati denmektedir. Bu seyahat esnasında Pavlus ile Barnabas arasında ufak bir anlaşmazlık yüzünden yolları ayrılmış ve farklı yerlere gitmişlerdir(23). Pavlus; Kilikya'nın, Derbe'nin, Listra'nın, Frigya'nın, Mysia'nın, Troas'ın ve Galatya'nın bir bölümünü ziyaret etmiştir. Misyon faaliyetinin diğer tarafı olan Niapolis, Filipi, Selanik ve Korint gibi Yunan ve Makedon şehirlerini dolaşmıştır. O, buradan tekrar Antakya'yı dolaşarak ikinci misyon seyahatini tamamlamıştır. Pavlus'un bu seyahatinde bir takım mucizeler gösterdiği ve vizyon görme hadisesinin tekrar vuku bulduğu belirtilmiştir(24).

(*) Perge: Günümüzde Antalya bölgesinde bulunan ve ilk dönemlerde Hıristiyan misyom faaliyetlerinde kullanılan bir yöredir.

(**) Derbe: Günümüzde Orta Toroslarda bulunan ve ilk dönem Hıristiyan misyon faaliyetlerinde kullanılan bir yöredir.

(***) Listra: Günümüzde Derbe gibi Orta Toroslar'da yer alan ve yine ilk dönem Hıristiyan misyon faaliyetinde kullanılan bir bölgedir.

(21) Resullerin İşleri, XIII/1-4, XIV/25-27.

(22) Gündüz, Pavlus, 58.

(23) Resullerin İşleri, XV/ 36-41.

(24) Resullerin İşleri, XVI/19-24, XVIII/9-10.

Pavlus, misyon amaçlı üçüncü ve sonuncu seyahatini Makedonya ile Yunanistan'a yapmıştır. Bu son ziyaretteki amacının, önceki misyon seyahatlerinde oluşan "Pavluscu" toplulukları görmek ve onlara İsa Mesih ile kurtuluş öğretilerinin tekrar hatırlatmak olduğu ifade edilir. Pavlus'un, bu ziyareti boyunca da mucizevi tavır ve davranışları sürdürerek dolaştığı yerlerde hastaları iyileştirme, kötü ruhları kovma ve hatta ölüleri diriltme gibi olağanüstü tavırlar gösterdiği belirtilir(25).

Pavlus'un Hıristiyanlığı yaymak amacıyla düzenlemiş olduğu bu üç misyon seyahati içerisinde konumuz açısından en önemlisi, Yunanistan'a yaptığıdır. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, Roma İmparatorluğunun doğusunda kalan yerler Yunan (Grek) medeniyetinin hakimiyeti altında bulunmaktaydı. Pavlus'tan önce bu bölgelerde, Pavlus'a paralel inanç ve öğretilere sahip olan ve daha sonraki dönemlerde Hellenist İsa taraftarları olarak isimlendirilen topluluğun misyon faaliyetiyle Pavlus'un hareketine uygun bir zeminin oluşmuştu. Grek dünyasının çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren bu cemaat, Pavlus'un bu bölgelerdeki misyon hareketini başarıyla sürdürmesinin önemli sebepleri arasında gösterilmiştir. Resullerin İşlerinde, Yunanistan'ın Korint kentinde Akuila adlı bir Yahudi'den bahsedilmiş ve Pavlus'un onun evinde kaldığı anlatılmıştır(26). Helenist İsa topluluğundan olan Akuila ve karısının İtalya'dan Korint'e gelerek misyon faaliyetinde bulunmuş ve Pavlus'a yardım etmiştir(27).

Pavlus'un günümüz Yunanistan bölgesine ziyareti, Efes'ten Makedonya'ya çağrılmasıyla başlamıştır. Onun Makedonya'ya gelmesi görmüş olduğu bir rüya üzerine gerçekleşmiştir(28). Pavlus'un Yunanistan'a misyon seyahati, başlangıçta sadece Makedonya ile sınırlı kalmış, buradaki çeşitli faktörler onun Makedonya'dan başlayarak Atina ve Korint'e gitmesine sebep olmuştur(29). Pavlus'un bu bölgelerdeki faali-

(25) Bkz. Resullerin İşleri, XIX/11-12, XX/9-12.
(26) Resullerin İşleri, XVIII/1-4; I. Korintlilere XVI/19; Romalılara XVI/3; Timoteosa İkinci Mektup IV/19.
(27) Bkz. Otto F.A. Meinardus, St. Paul in Greece, Athens 1976, 59; Gündüz, Pavlus, 67.
(28) Resullerin İşleri, XVI/9-11.
(29) Lanslots, 166.

yetleri kendisine atfedilen Korintoslulara Birinci ve İkinci, Selaniklilere Birinci ve İkinci Mektuplarda anlatılmıştır(30).

İlk dönem Hıristiyan dünyasındaki Yunanistan, başta Atina olmak üzere felsefe, sanat, edebiyat ve tabiat bilimleri gibi o devrin modern ilimlerinin merkezini temsil etmekteydi. Sokrat, Eflatun ve Aristo felsefî ekolleriyle birlikte Yeni Eflatuncu, Epikür ve Stoa felsefeleri birer inanç sistemi şeklinde kendini göstermekteydi. Bütün bu felsefî düşünce sistemlerinin odak noktasını Atina şehri teşkil etmişti. Pavlus, Yahudilerin de içerisinde yer aldığı böylesine kültürlü bir ortam içerisinde Hıristiyanlığı vaazederek Yunanlılarla dinî ve felsefî tartışmalara girmiştir. Pavlus'un bu atmosfer içerisinde putlarla dolu olan Atina şehrinde ruhuna darlık gelmiş, bu mesajlarından bir şey anlamayan halkla tartışmaya girmiş, Atina halkına Tanrıyı anlatmış ve onları kurtuluşa çağırmıştır(31).

Pavlus'un ikinci misyon seyahati çerçevesinde ilk kez ziyaret etmiş olduğu Yunanistan'da en önemli yeri Korint şehri almıştır. Bu şehir Atina'dan farklı olarak dönemin ticaret ve alış veriş merkezi konumundaydı. O, burada yaklaşık bir buçuk yıl kadar kalmış, Korint'i misyon merkezi olarak kullanmıştır. Pavlus, burada Yahudilerin sinagoglarında, putperestlerin ibadethanelerinde Hıristiyanlığı anlatmış, taraftar kazanmaya başlamıştır. Korintteki faaliyetlerde Pavlus'a öğrencisi Silas ile daha önce zikredilen Helenist topluluk içerisinden Akuila ve karısı yardımda bulunmuştur. Pavlus'un bazen Yahudilerle olan tartışmalarında, kendi fikirlerini kabul etmemeleri sonucunda onlara kızdığı, bu sırada İsa Mesih'in bir vizyon ile Pavlus'a göründüğü, ona korkmamasını, kendisi ile beraber olduğunu ve bu şehirde bir çok imanlının yer aldığı şeklinde tavsiyelerde bulunduğu belirtilmiştir(32).

Pavlus'un Grek dünyasındaki misyon seyahati boyunca sadece Yahudi ve putperestlerle değil aynı zamanda "Helenist İsa Topluluğu" ile de polemiğe girdiği belirtilmektedir. Onun kastetmiş olduğu, bilgiye

(30) Bkz. Yeni Ahit, Korintoslulara I. ve II. Mektup; Selaniklere I. ve II. Mektup.
(31) Resullerin İşleri, XVII/16-30; ayrıca bkz. Otto, 42-43; Maier, 93-94
(32) Bkz. Maier, 95-96.

sahip oldukları iddia edilen kişilerden maksadın Helenist İsa Topluluğu ve bunların şapkınlıkları olduğu vurgulanmaktadır. Pavlus'un Yunanistan'da sözünü ettiği ve başta Korint'te kümeleşen bu grubun Helenist İsa Topluluğu olduğu ileri sürülmektedir(33).

Pavlus'un Yunanistan'a ikinci gelişi, onun üçüncü misyon faaliyetleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Efes'ten başlayarak gerçekleştirdiği ziyaretler; Yunan adaları, Makedonya'daki bazı şehirler, Selanik, Atina ve Korint şehirlerinden oluşmuştur. Pavlus'un denetleme mahiyetindeki ikinci ziyareti bir önceki kadar önem taşımamış ve Pavlus tarafından Yunan dünyasına yapılan bu iki misyon ziyaretleri sonucunda Yunanistan'daki Hıristiyan inancının tohumları atılmış ve kilise teşekkül etmeye başlamıştır.

3. İlk Dönem Bazı Grek Kilise Babaları ve Teolojik Görüşleri

Kilise Babaları terimi, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde yaşayan, dinî otoriteleri kabul edilmiş olan ve çalışmaları kısmen ya da tamamen günümüze kadar ulaşan yazarlar için kullanılmıştır(34). Kilise Babaları, Hıristiyan geleneğinin ilk düşünürleri ve ilahiyatçıları olduğu gibi kutsal kitapları yorumlayan, Hıristiyan öğretisini yanlışlara karşı savunan kişilerdir. Bunlar; ilk dönemlerde yaşadıkları çağa isimlerini de vermiş olan Antakyalı Ignatius, John, Romalı Clement ve diğerlerinden oluşmuştur. Apostolik dönem olarak da isimlendirilen bu çağdaki kilise babalarının üzerinde Pavlus'un etkisinin olduğu ileri sürülmüştür. Bu etki de en çok Antakyalı Ignatius ve John'un fikirlerinde kendini göstermiştir(35).

Hıristiyan literatüründe Kilise Babaları teriminin M.S. IV. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı görülmüştür. İlk Kilise Babaları'nın kaleme almış olduğu yazıların büyük bir kısmı, dönemin entelektüel lisanı kabul edilen Grekçe yazılmıştır. Hıristiyan dinî tarihinin ilk otuz yılından sonraki yaklaşık iki yüzyılı, Grek lisanı ve kültürüyle şe-

(33) Şinasi Gündüz, "Pavlus Teolojisinde Gnostik Unsurlar", DA, Ocak-Nisan 2000, C: 2, 59.
(34) Parrinder, 100; Goring, 172; Gündüz, Din ve İnanç..., 38, 220.
(35) Bkz. Paul Tillich, A History of Christian Thought, New York 1968, 17.

killenmiştir. Bu süre içerisinde yetişen kilise babalarından hemen hemen tamamı Grek menşeli ve Grek kültür disipliniyle eğitilmiş kişilerden oluşmuştur. Bu dönemdeki Hıristiyan düşünürler, Yunan medeniyetini Hıristiyanlığın öncüsü olarak telakki etmiştir. "Büyük Kilise" babalarından İskenderiyeli Clement; felsefenin Tanrının Greklere bir vergisi olduğunu ifade ederek, eski Yunan felsefesinin Grek dünyasını Mesih'in gelişine hazırladığını vurgulamıştır(36).

Kilise Babaları döneminin M.S. II.-VIII. yüzyılları arasına tekabül ettiği ifade edilerek Patristik dönemin Batı'da Aziz İsidore ile Doğu'da ise Yuhanna Dımeşki ile kapandığı belirtilmektedir(37). Bu dönem içerisinde, sistematik Hıristiyan inancını oluşturmak amacıyla yapılan faaliyetlerin sonucunda Patristik edebiyat meydana gelmiştir. IV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren I.İznik Konsili (M.S. 325)'nden sonra doruk noktasına ulaşan bu edebiyatın temel hedefi, Hıristiyan inancını yabancı etkilerden korumaktır.

Kilise Babalarının bilenen en karakteristik özelliklerinden biri, Hıristiyanlığı zararlı felsefî düşüncelerden korumak olmasına rağmen Hıristiyan düşüncesini felsefî yolla da sistemleştirdikleri aşikardır. Kilise Babaları arasında felsefeden ilk faydalananlar İskenderiyeli Clement ile öğrencisi Orijen'dir. Onlara göre, ezelden mevcut olan "Kelam" Tanrı tarafından bilgi sahibi insanlara bir bilgelik işareti olarak verilmiştir. Tanrının bilgili insanlara bağışlamış olduğu bu bilgelik Kelamı, İsa'da et ve kemiğe bürünerek bir ten haline gelmiştir(38). Clement ve Orijen'in Hıristiyan teolojisindeki Eflatuncu yorumu sonraki yıllarda Agustinus, Ambrosius ve Dionysius gibi kilise babalarınca Yeni Eflatuncu bir temele oturtulmuştur. Grek felsefî düşüncesi, ilk dönemlerde bütün yönleriyle Hıristiyan ilahiyatçıları üzerinde etkisini sürdürmüştür.

Hıristiyanlığın ilk devirlerinde konu olarak geçen Grek Kilise Babaları tabiri, Grek kültürünün hakim olduğu bölgelerde yetişen ve

(36) Bihlmeyer-Tuchle, 10.
(37) Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, 220.
(38) Michel, 123.

Grekçe yazan kilise babaları için kullanılmıştır. Bu dönemde Grek dünyasında etkili olan önemli kilise babalarından bazıları şunlardır:

İskenderiyeli Clement (M.S. 150-215)

İskenderiyeli Clement, daha önce de zikredildiği gibi Yunan felsefesini, Tanrının bir armağanı olarak gören büyük Hıristiyan düşünürü ve filozofudur. Pagan bir aileye mensup olmasına rağmen Hıristiyanlığın en büyük savunucularından biri ve İskenderiye Okulunun kurucusudur. Aziz Clement'e göre tek gerçek bilgi, kilisenin inanç esasları tarafından ortaya konan şeylerdir. Bu düşünceleriyle Gnostik Hıristiyanlarla benzerlik gösteren Clement, Yunan felsefesinin tesiriyle kutsal metin yorumlarında allegorik(39) bir metod kullanmıştır(40).

Aziz Clement, Kutsal Kitap üzerine yaptığı felsefi yorumlarında antropomorfik karakter taşıyan açıklamalarda da bulunmuştur. Burada, Logos kavramını kullanarak İsa Mesih'i, insanlığa Tanrıyı açıklayan ve Tanrının ilahi vahyinin sunulması için insan etine bürünen birisi olarak anlatmıştır(41). Ona göre İsa Mesih, İnsanlığın ruhu için ideal bir numenidir ve vaftiz törenlerinde Hıristiyanlar İsa'nın insanlar için bir örnek oluşunu gerçekleştirmektedir(42). İskenderiyeli Clement, Patristik literatürde Yunan felsefesinin, özellikle Platonculuğun katıksız yorumcusu olarak tanınmaktadır(43).

Origen (M.S.185-254)

Origen; İskenderiye okulunun en büyük bilgini, Hıristiyan ilahiyatçısı ve Kutsal Kitap yorumcusudur. Aziz Clement'ten sonra Hıristiyan mistisizminin en önemli temsilcisi olan Origen'e göre ruh, Tanrının vermiş olduğu bir hediyedir(44). Origen, Tanrının birliği üzerinde durarak Oğul'dan ziyade Baba'yı öncelikli olarak ortaya koymaya çalışmış-

(39) Allegorik Metot: Hayal ve çağrışıma dayanan bir yorum ve tefsir metodudur. Bu metodu, milattan önce İskenderiyeli düşünürler yaratmış, sonradan İskenderiyeli Hıristiyanlar Kutsal Kitap için uygulamıştır (Bkz. Bihlmeyer-Tuchle, 14).

(40) Elizabeth A.Clark, "Clement of Alexandria", E.R. Vol: III, New York 1987, 533.

(41) Clark, 533.

(42) F.L. Cross, The Early Church Fathers, London 1960, 120.

(43) Michel, 134.

(44) Henri Crouzel, "Origen", E.R. Vol: XI, 109.

tır. Origen'in düşüncesinde Baba; mutlak, saf akıl ve her şeyin ötesinde olandır. Oğul ise Tanrının yansıyan imajı, ilahi hikmeti, kelimesi ve hakikatidir(45). O, yaratılmış olan tüm ruhların eşit olduğunu iddia ederek ruhlar için ölümün son olmadığını savunmuştur(46).

Origen'in Hıristiyan dini literatüründeki çalışmaları; Kutsal Kitap'la ilgili yazıları, Teolojik denemeler, Apolojik yazılar ve Pratik denemeler olmak üzere dört ana grupta toplanmıştır. Bu çalışmalarında, özellikle kutsal kitap yorumlarında, kutsal metinde geçen ve ispatlaması güç meselelerde allegorik bir metot izlemiştir(47). Origen, hocası İskenderiyeli Clement'e göre sonraki yüzyıllarda Grek Kilise Babaları üzerinde daha fazla etkili olmuştur.

Athanasius (M.S. 296-373)

İskenderiye ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olan Athanasius, hareketli geçen episkoposluk devresinde, Arius taraftarlarına karşı mücadelesi ile ön plana çıkmıştır. O, İsa Mesih'in uluhiyet anlayışına karşı çıkan Arius ve taraftarlarına karşı, İsa Mesih'in tam bir Tanrılık taşıdığını, Baba ile birlikte ezelî olduğunu vurgulamıştır(48). Hıristiyan dünyasının ilk evrensel konsili olan 325 İznik Konsilinde, İmparator Konstantin tarafından çağrılarak, konsil sonunda alınan kararların şekillenmesinde büyük katkısı olmuştur. Athanasius, sahip olduğu teolojik düşüncelerinden dolayı sürgün edilmiş ve bu sürgünlerin de hayatı boyunca devam ettiği ileri sürülmüştür(49).

Athanasius'un çalışmaları, Hıristiyan dininin teolojik, ahlakî, tarihî ve polemik yönlerini teşkil etmektedir. Polemik konusundaki eserlerinde; Teslis, Kutsal Ruh ve Enkarnasyon üzerinde durduğu belirtilmiştir(50).

(45) F.L. Cross, 128.
(46) Crouzel, 110.
(47) F.L. Crosss, 124.
(48) Bkz. Robert Payne, The Fathers of the Eastern Church, New York 1989, 73-79.
(49) Bkz. 2000 Years of Christianity, Edt. Christopher Howse, the Daily Telegraph, London 1999, Vol: I, 31.
(50) Bkz. Payne, 80-112.

Basilius (M.S. 330-379)

Kapadokyalı Grek Kilise Babaları'ndan biri olup büyük Basilius olarak tanınmıştır. Doğu Hıristiyanlığında belirgin bir öneme sahip olan manastır hayatının kurucularındandır. Onun manastır hayatının episkopos olmadan önce de devam ettiği ve bu yönüyle Grek dünyasında bilindiği ifade edilmiştir. Basilius, Hıristiyan dünyasını etkileyen Arius fikirlerinin pek sık olarak tartışıldığı bir devirde, gerçek olan inancı sağlamak ve birlik oluşturmak için büyük çaba harcamıştır. Yaşadığı dönemde Arius'un en büyük muarızlarından birisi olmuş, Ortodoks keşişliğinin babası olarak bilinmiştir. Yazmış olduğu eserlerde; Ruh ve Hıristiyan inancını ilgilendiren konular üzerinde durmuştur(51).

Nissalı Gregorius (M.S. 331-395)

Büyük Grek Kilise Babaları'ndan Basilius'un kardeşi ve Kapadokya bölgesinin önemli ilahiyatçılarındandır. Hıristiyan dünyasının II. Ekümenik Konsili olan I. İstanbul Konsilin'de alınan kararlarda rolü büyüktür. Gregorius'un fikirlerinde öne çıkan unsurlar; mistisizm ve manastır hayatıdır. Onun kaleme aldığı eserlerde mistik teoloji, bekaret hayatı, insanın yaradılışı hakkındaki düşünceleri büyük bir değere sahiptir(52).

Yukarıda birkaçını zikretmiş olduğumuz Kilise Babaları Grek dünyasında öne çıkmış olanlarıdır. Bunlardan İskenderiyeli Clement ve onun öğrencisi Origen, daha çok filozof yönleri ile tanınan düşünürlerdir. Hıristiyanlığın teolojik kurumlaşması sürecinde Grek Kilise Babaları hem konsil kararlarında hem de siyasal otoritenin yanında belirgin rol oynamıştır. Athanasius, Basil, Nissalı Gregorius, teolojik eserleri ile Arius itizalinde önemli roller üstlenerek üç uknumda yalnız bir tanrısal cevher formülünü ortaya koymuştur. Yine Grek Kilise Babaları, Kutsal Ruh'u, teslisin ikinci uknumu olan Oğul'un bir yaratığı durumuna düşürenlerle de mücadele ederek, kilisenin başlangıçtan beri kabul edilen kararlarını savunmuştur.

(51) Bkz. David L. Ballas, "Basil of Caesarea", E.R., Vol: II, 78-79; Payne, 113-136.
(52) Payne, 137-169.

B. GREK (YUNAN) KİLİSESİNİN TEŞEKKÜLÜ

1. Grek (Yunan) Kilisesi'nin Kuruluşu

Günümüz Hıristiyan Kiliseleri'nden hemen her kilise, kendisinin Apostolik olduğunu ispatlamak ve "ilahî kurucusu" ile birleştirebilmek için başlangıcını İsa Mesih'e veya Havarilere kadar geri götürme zorunluluğu hissetmektedir. Kilise tarihi sürecinde bir kilise, Havariler'den biri tarafından kurulmuş ise direkt, daha önce kurulmuş Apostolik bir kiliseden ortaya çıkmış ise endirekt kabul edilmektedir(53). Buradan hareketle Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi de havarilerden birinin kurduğu direkt bir kilise olduğunu kabul etmektedir. Yunan Kilisesinin kuruluşu, Hıristiyanlığın Yunanistan'a girişine kadar uzanan uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu kilise, kendisini Apostolik bir kilise olarak tanımlamakta ve ilk dönem Apostolik Kilisenin mirasını taşıdığını öne sürmektedir(54). Bunun yanında, Yunan Kilisesi, ilk Yedi Ekümenik Konsili, Grek Kilise Babalarını ve Bizans mirasını da üstlenmektedir. Yunan Kilisesi'nin ilk dönem kilise geleneğine bu derece bağlı olmasının üç temel dayanağı bulunmaktadır. Bunlar; Hıristiyanlığın erken dönem kutsal metin kolleksiyonun Yunanca yazılması, litürjik hayata olan bağlılık ve Ortodoks inanç içerisindeki kutsal geleneği sahiplenmektir(55).

Yunan Kilisesinin tarihi kökleri, M.S. I. yüzyıla dayandırılmakta ve Pavlus'un faaliyetleri ile yakından ilişkilendirilmektedir(56). Yunanistan'daki Hıristiyan topluluğun oluşmasında daha öncede üzerinde durulduğu gibi Pavlus'un misyon faaliyetinin büyük bir rolü olmuştur(57). Pavlus'un Yunanistan seyahati Makedonya'dan başlayarak Mora yarımadası ve Yunan Adaları ile son bulan bir istikamette geçmiştir. Yunanistan'a yapmış olduğu bu seyahatler sonucunda gittiği her şehirde o,

(53) Bkz. Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ankara 1997, 35; ayrıca bkz. Abdurrahman Küçük "Gregoryen Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu", AÜİFD., Ankara 1981, C: XXXV, 117; Houtin, 442-443.

(54) Evangelos D. Theoklorou, The Church of Greece, Thessoloniki 1962, 43.

(55) Theodorou, 44.

(56) Thanos M. Veremis and Mark Dragoumis, Historical Dictionary of Greece, London 1995, 86-87.

(57) Veremis-Dragoumis, 86-87.

bir Hıristiyan topluluğunu kurmuş ve bu şehirlerde kurulan Hıristiyan toplulukları Yunan Kilisesinin temel dayanaklarını meydana getirmiştir. Bu dönemde modern anlamda ilk kilise teşekkülü, diğer şehirlere göre merkezi bir rol oynayan Korint'te gerçekleşmiştir(58). Pavlus, kurmuş olduğu bu toplulukları teşkilatlandırmak amacıyla dini görevli olarak Dionysius'u atamıştır. Dionysius ile birlikte Hıristiyanlığın bu bölgedeki ilk yıllarında, Atina'lı Cotradus ve Aristides de ön plana çıkmıştır(59). Buradan, Hıristiyanlığın Yunanistan'a tamamen havari Pavlus tarafından sokulduğu ve bu faaliyetlerde o bölgenin yerli insanlarından da faydalandığı anlaşılmıştır.

Hıristiyanlığın Yunanistan'da ortaya çıktığı dönemlerin Grek medeniyeti açısından iyi bir dönem olmadığı, Grek kültürünün her alanda kendini gösteren bir çöküntü atmosferinde bulunduğu da ileri sürülmüştür(60). Yunan dünyasının böyle bir atmosferde bulunduğu sırada, havari Pavlus misyon faaliyetine başlayarak Selanik'i, Atina'yı ve Korint'i ziyaret etmiştir. Böylece Greklerin havarisi Pavlus, Grek medeniyetine Hıristiyanlığı aşılamıştır(61). Yunanistan'da Hıristiyanlık, Pavlus'un yanında diğer havariler vasıtasıyla da yayılmıştır. Pavlus'un öğrencisi Titus, ilk rahip olarak bu bölgede Hıristiyanlığın gelişme göstermesinde önemli rolü oynamıştır. Titus ve diğer havarilerin anısını yaşatmak için sonraki yıllarda Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde birer kilise kurulmuştur(62).

Pavlus ve öğrencisi Titus'tan başka, İsa'nın ilk havarilerden Petrus'un kardeşi Andrew ve İncil yazarı Luka'nın da bu bölgedeki Hıristiyan topluluğunun oluşmasında katkıları olmuştur. Andrew; bugünkü Patras şehri ve civarında İsa Mesih'in mesajını anlatmış, birçok vaaz vermiş ve mucizeler göstermiştir. O, Hıristiyanlığı yaymak ve Yunan Kilisesinin oluşumunu sağlamak amacıyla çeşitli zulümlerle karşılaşmış,

(58) Irene Economides, The Two Faces of Greece a Civilisation of 7000 Years, Athens 1989, 61; Michael Constantinides, The Orthodox Church, London 1931, 105.
(59) Constantine Callinicos, The Greek Orthodox Church, London 1918, 15.
(60) Bkz. Theodorou, 13.
(61) Theodorou, 13.
(62) Bkz. Theodorou, 13.

yapmış olduğu faaliyet sonucunda da öldürülmüştür. Günümüzde bu kentte Andrew'in anısını yaşatmak amacıyla bir anıt bulunmaktadır(63).

Pavlus öncesi dönemlerde Yunanistan'da, Hıristiyanlığa geçmiş olan bazı diaspora Yahudilerden bahsedilmiş olsa da modern anlamda bu bölgedeki Hıristiyanlığın, Pavlus'un faaliyetleri ile birlikte başladığı görülmüştür. Pavlus ve öğrencileri tarafından yayılan Hıristiyanlık, Roma yönetiminin baskıları ile bunalmış durumdaki Yunan dünyasının, kendi kültürel dokusuyla donanmış ve bu ilahi kaynaklı dinin kabul edilmesi fazla bir zaman almamıştır. Bu ilahî dininin Yunanistan'a ilk giriş yerinin Philippoi kenti olduğu belirtilmiş ve burasının da Avrupa'nın ilk Hıristiyan kenti olduğu ifade edilmiştir. Bu kent, Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla birlikte eski öneminden daha büyük bir değer kazanmış ve Avrupa kıtasına Hıristiyanlığın girdiği yer olarak anılmıştır(64).

Hıristiyanlığın yayılma sürecine girdiği dönemlerde Yunanistan, Roma İmparatorluğunun bir eyaleti durumunda idi. Achaia olarak isimlendirilen bu eyaletin merkezi olan Korint şehri, yeni oluşturulan Yunan Kilisesinin de temel iskeletini teşkil etmekteydi. Yunan Kilisesi, M.S. ilk üç yüzyıl boyunca Korint şehrini merkez edinmiş ve Achaia eyaletindeki bütün kiliseler Korint'e bağlı kalmıştır(65). Yunanistan, IV. yüzyıldan itibaren Doğu Roma İmparoturluğunun yeni teşkilat şeması içerisinde İllyrium(*) bölgesine dahil edilmiş, Korint'teki kilise ise Selanik Kilisesi tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Bu dönem boyunca bölgedeki yerel kiliseler, kendi bağımsızlıkları içerisinde kutsal sinodlarını oluşturmuş, yönetim olarak da Selanik piskoposluğuna bağlı kalmıştır(66). Papalık makamı ile İstanbul Patrikliğinin teolojik ve siyasi tartışmalarının zaman zaman artmasıyla birlikte Yunan

(63) Euphrosyne Kephala, The Church of The Greek People, London 1930, 16; H. Dressler, "Greece Church In", NCE, Vol VI, Washington 1967, 726-727; Economides, The Two Faces..., 68-69.

(64) Mehmet Ali Gökaçtı, Geographika Yeniden Keşfedilen Yunanistan, İstanbul 2001, 110.

(65) Kephala, The Church..., 16.

(*) Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında, Büyük Roma İmparatorluğunun Doğu yakasında, bugünkü Balkan coğrafyasında kalan bölgeleri tanımlamaktadır.

(66) Kephala, The Church..., 17.

Kilisesini temsil eden Selanik piskoposluğu ve diğer bölge kiliseleri İstanbul'un yanında tavır almıştır. Bu anlaşmazlıklar devam etmiş ve tekrarlanması sonucu İmparator III. Leon döneminde Selanik'le birlikte diğer Balkan Kiliseleri İstanbul Patrikliği'nin yönetimine girmeyi tercih etmiştir(67).

Yunan Kilisesinin kuruluş aşamasından sonraki dönemi ifade eden "Post Apostolik" dönemle ilgili pek yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Bu dönem hakkındaki genel bilgiler, Yunan kilisesinin IV. yüzyıla kadar Korint Kilisesi tarafından temsil edildiğini daha sonraları Selanik Kilisesinin ön plana çıktığı ifade edilmektedir(68). Bu dönemden itibaren Ortaçağ boyunca da Yunan Kilisesi kendi piskopos ve metropolitlerinin oluşturduğu kurumlar tarafından yönetilmiştir. Bu yönetim, tam anlamda bağımsızlık olmayıp İstanbul Patrikliğinin manevî idaresi altında bir durum şeklinde karşımıza çıkmaktadır(69).

Yunan Kilisesinin bulunduğu bölge, siyasal hakimiyet olarak Bizans İmparatorluğunun yönetimi altındadır. Politik alandaki Bizans'a bağlılık, Selanik merkezli Yunan Kilisesini de İstanbul Patrikliğine bağlamıştır. Yunan Kilisesi ile birlikte o dönemki diğer Grek kökenli kiliseler de İstanbul Patrikliğinin idaresine geçmişlerdir. Bu durum, IX. yüzyılda bazı küçük değişikliklere uğramış olsa da İstanbul'un 1204'deki Latin istilasına uğramasına kadar devam etmiştir(70).

---

(67) Kephala, The Church of.., 17-18.

(68) Dressler, 727.

(69) Kephala, The Church of...,18.

(70) İstanbul'un Latin Hıristiyanlığının egemenliği altına geçmesiyle birlikte Latin Kilisesi, Grek Kilisesin'den daha üst bir pozisyona getirilmiştir. Grek Kiliseleri'nin bütün mallarına Latinler tarafından el konularak bu kiliseler için yeni bir zulüm devri başlamıştır. Başta Atina piskoposu olmak üzere, Grek Kilisesinin büyük şehirlerdeki piskoposları sürgün edilmiştir. İlk dönemlerde Yunan Kilisenin temsilciliğini yapan Korint Kilisesi, Latin istilası sonucu Papalık tarafından Latin Kilisesi şekline döndürülmüştür. Papanın otoritesini tanımayan bu bölgedeki piskoposlar, bundan dolayı zorlanmaya tabi tutulmuşlardır. Latin istilasının devam ettiği bu yıllarda, Bizans İmparatoru ile birlikte İstanbul Patriği İznik'e sığınmıştır. İmparatorluğun Yunanistan bölgesinde yaşayanlar Latinlerden büyük bir nefret duyarak kendi kiliseleri olan Yunan Ortodoks Kilisesini tekrar ihya etme uğraşısına başlamışlardır (Bkz. Kephala, The Church of...,18-20).

2. İstanbul'un İmparatorluk Merkezi Haline Gelmesi ve Grek (Yunan) Kilisesinin Temsilcisi Konumuna Yükselmesi

Yunan Kilisesi'nin kuruluş aşamasından sonraki süreci ifade eden "Post Apostolik" dönem Ortaçağ Bizans dönemi olarak da görülmektedir. İlk dönem Hıristiyan misyon faaliyetleri sonucunda kurulmuş olan Yunan Kilisesi, İstanbul Kilisesi'nin Patriklik seviyesine getirilmesinden sonra ona bağlı yerel bir kilise şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Yunan Kilisesi'nin Bizans dönemi süresince İstanbul Patrikliğine bağlı olan yapısı, İstanbul'un Türk hakimiyetine geçmesiyle birlikte yine aynı yapısını korumuştur. Bu süreç, yakın dönemde Yunan İsyanının başlangıcına kadar devam eden bir seyir takip etmiştir.

a) İstanbul Patrikliği

Hıristiyanlık tarihinde büyük bir öneme sahip olan İstanbul, stratejik konumuyla da jeopolitik bir değer ifade etmiştir. İstanbul'da ilk kilise M.S. 37 yılında Aziz Andreas(*) tarafından kurulduğu ileri sürülmüştür(71). İstanbul'da kurulu olan bu kilise, Bizans Devleti tarafından İstanbul'un başkent yapılmasına kadar Hereke Episkoposluğuna bağlı bir kilise şeklinde varlığını sürdürmüştür(72). İstanbul'un başkent yapılmasıyla birlikte kilise, bağımsız bir piskoposluk haline gelmiş, yapılan değişiklikle kilisenin başında bulunan başpiskopos "Yeni Roma ve Konstantinopol Başpiskoposu" olarak isimlendirilmiştir(73).

İstanbul'un imparatorluk içerisinde gerçek değerine kavuşması, İmparator Konstantin'in başkenti Roma'dan İstanbul'a taşımasıyla başlamıştır. Bilindiği gibi Hıristiyan dini, Roma İmparatorluğu bünyesinde resmen 313 Milan Fermanı ile tanınmıştır. Bu tarihe kadar kiliselerin teşkilatlandırılması ve teolojik tartışmalar gibi bütün dinî faaliyetler gizlice

(*) Andreas (Ö. 60-70): Hıristiyan geleneğine göre, İsa'nın on iki havarisinden biri ve Petrus'un kardeşidir. Anadolu'dan Volga nehrine kadar geniş bir alanda tebliğ çalışmalarını yürüttüğü ve çarmıha gerilerek öldürüldüğü belirtilmiştir (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç.., 32).

(71) Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, Ankara 1996, 19.

(72) Mehmet Çelik, Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453), İzmir 2000, 19, 32.

(73) Bkz. Benlisoy-Macar, 19.

yapılmıştır. Konstantin'in Hıristiyanlığı devlet dini haline getirmesi ve bunun yanında konsiller devrinin bizzat İmparator Konstantin tarafından başlatılması, İstanbul Patrikliği'nin merkezi bir rol üstlenmesine sebep olmuştur. Bu dönemden itibaren İstanbul, yeni Roma olarak kabul edilmiş olsa da Hıristiyan Kilise hiyerarşisinde İstanbul Patrikliği, henüz ön sıralardaki yerini alamamıştır. Bu hiyerarşi, önceleri ilk sırada Roma Kilisesi, İskenderiye ve Antakya şeklinde sıralanmıştır(74).

İstanbul'un "Yeni Roma" olarak vasıflandırılmasıyla bilikte, eski Roma'nın imtiyazlarını verme gerekliliği İmparator tarafından gündeme getirtilmiş ve Kadıköy Konsilinin 28. Maddesi ile kabul ettirilmiştir. Bu kararla, İstanbul Patrikliği açıkça olmasa da "Ekümenik"(*) sıfatını

(74) Ronald Roberson, The Eastern Christian Churches, Roma 1990, 21; Timothy Ware, The Orthodox Church, London 1964, 18-20.

(*) "Ekümen" kelimesi, Yunancada ikamet edilen dünya-bütün dünya anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, günümüzde yakın dönemlere kadar genel konsilleri özel konsillerden ayırt etmek için kullanılmıştır. Yine bu kelime, günümüzde Fener Patrikhanesi tarafından siyasal içeriklerle doldurulmuş ve asıl anlamından saptırılarak farklı anlamlar yüklendirilmiştir. Günümüz Fener Rum Patrikhanesi, Kadıköy Konsili (M.S. 451) ile birlikte ekümenik sıfatına haiz olduğunu iddia etmiş ve bu sıfatı dolayısıyla Ortodoks Kiliseleri içerisinde "Primus Inter Pares" denilen bir sistemle eşitler arasında birinci olduğunu öne sürmüştür. Ekümen sıfatını Fener Patrikhanesinin tarihinde ilk kullanan Patrik Johan olmuştur. Fener Patrikhanesinin ekümenik haiz olup olmayacağı gerek Hıristiyan ilâhiyatında gerekse de siyasal platformda uzun süre tartışma konusu yapılmıştır.. Bu çerçevede Fener Patrikhanesi kendisini evrensel bir kilise, Ortodoks Kilisesine mensup Hıristiyanların hamisi ve en büyüğü olduğunu vurgulamıştır. Fener Patrikhanesinin siyasal bir tercihle almış olduğu bu sıfat başta Roma Kilisesi olmak üzere diğer kadim Hıristiyan Kiliseleri tarafından büyük tepki görmüş ve hiç bir zaman kabul edilmemiştir. Ayrıca Roma Kilisesi bu kararın alındığı konsil sürecinde bütün oturumları boykot ederek Roma'ya geri dönmüştür. Hıristiyan ilâhiyatı açısından Fener Patrikhanesine verilen ekümenik statü, kutsal kilise kanunlarına ve kutsal kitaba aykırı görülmüş, dinî bir statü olan ekümenik siyasi bir tasarrufla elde edilmiştir. Diğer taraftan kadim kiliselere göre Fener Patrikhanesinin ekümenik olma iddiası, Hıristiyan inancının kesin olarak şekillendiği ve bütün Hıristiyan Kiliseleri tarafından tartışmasız olarak kabul edilen I. İznik Konsili (M.S. 325) kararlarını açıkça çiğneme anlamına gelmiştir. Hıristiyan kilise geleneğine göre bir kilisenin ekümenik olma iddiası onun "Apostolik" yani herhangi bir havari tarafından kurulmasıyla mümkündür. Bu özellik de İstanbul Fener Patrikliğinde olmadığından ekümenik bir kilise olması mümkün değildir. Ekümenik kiliseler I. İznik Konsili (M.S. 325)nde belirtilmiş olduğu gibi Roma, İskenderiye ve Antakya Kiliseleridir. Dolayısıyla Fener Patrikhanesinin ekümenik olma iddiası I. İznik Konsil (M.S. 325) kararlarına aykırı bir tavırdır (Bkz. Çelik, Fener Patrikhanesinin 113; A. Hikmet Eroğlu, Ökümenik Hareketin Ortaya Çıkışı, DTA, Cilt: I, Türkiye ve Ortodokslar, Ankara 2002, s. 100, 180).

almıştır(75). Bununla birlikte İstanbul, Roma İmparatorluğunun başkenti olmasının verdiği imkanlar sayesinde çeşitli milletlerin biraraya gelmesi sonucu oluşan büyük bir kültür merkezi haline gelmiştir. İstanbul, bu cazibesiyle Hıristiyanlık tarihinde düşünürlerin, filozofların, piskoposların, Kutsal Kitap yorumcularının ve teolojik tartışmaların odak noktasında yer almıştır(76).

b) Bizans Devleti ve Patrikhane

Roma İmparatorluğunun devamı olarak 330-1453 yılları arasında Balkan yarımadasında, Anadolu'da, Suriye'de, Filistin'de ve Mısır'da hüküm süren ve Doğu Roma adıyla anılan Bizans Devletinin kurucusu olarak büyük Konstantinos gösterilmiştir(77). Roma'nın güvenli bir şehir olma özelliğini kaybetmiş olması İmparator Konstantini yeni bir başşehir kurma arayışına sürüklemiş, yaşanan süreçte İmparator'un kararıyla İstanbul, "Yeni Roma" olarak başkent ilan edilmiştir(78). Bizans terimi, tarihsel anlam olarak kendisini Eski Roma'dan ayırmak için hem İstanbul şehrini hem de Doğu Roma İmparatorluğunu ifade etmiştir. Bizanslılar, Grekçe konuşmalarına rağmen, Romalı'lar olarak görülmüş, Müslümanlar da onlar için Rum sıfatını kullanmıştır(79).

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğunun doğusunda inkişaf etmesi ve temel Kilise Kredosunun Doğu kültürünün egemen olduğu topraklarda oluşması; Bizans Devletini etkili bir konuma getirmiştir. Bizansın da içerisinde yer aldığı Doğu Hıristiyanlığı, karakter olarak pekçok farklı unsurunların bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Bunlar; Grek'in, Latin'in ve Doğu'nun gizemli düşünce akımlarıyla birlikte, diğer Slav ve etnik grupların kültürlerinin karışımından oluşmuştur. İşte tarihsel süreçde, bu karışık unsurların mayalandırdığı İstanbul Patrikli-

(75) Çelik, Fener Patrikhanesinin..., 33-34.
(76) John Meyendorff, Byzantine Theology, New York 1983, 19.
(77) Bkz. Işın Demirkent, "Bizans", TDVİA., İstanbul 1992, C: VI, 230.
(78) Demirkent, 230.
(79) John Meyendorff, The Byzantine Legacy in the Orthodox Church, New York 1982, 13.

ği, daha çok Bizans Kilisesi olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte Bizans Kilisesi, devlet ya da millî bir kilise olarak da tarif edilmiştir. Başlangıçta dar anlamda görülebilen bu tanım, Bizans Kilisesini sadece Doğu'ya ait bir kilise olma özelliğini yansıtmasına rağmen Batı'dan da soyutlanamamıştır(80).

Bizans'ın kültürel anlayışında, kilisenin yanında bir de İmparatorluk kültü oluşmuştur. Buna göre İmparator, Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. İmparator ve onun bulunduğu yer, bir kilise gibi farklı ritüellerin meydana getirdiği kutsal bir merkeziyetçiliğe büründürülmüştür. İmparator, aynı zamanda devletin birliğinin sembolü olarak da kabul edilmiştir. İmparatorluk kültünün devletin dini olan Hıristiyanlıkla karışması, Bizans'a has bir teolojinin doğmasına sebep olmuştur. Böylece kilise ve devlet, İsa Mesih'in şahsında birleşerek Bizans teolojisini meydana getirmiştir(81). Teolojik olarak Bizans Kilisenin kendi içerisinde olmazsa olmaz dediği üç temel inanç noktası bulunmaktadır. Bunlar; Kutsal Üçleme, İsa Mesih'in Enkarnasyonu ve Tövbe'dir(82). Bunun yanında Bizans Kilisesi, bizzat antik felsefenin düşünce formunu da benimseyerek onun düşünce tasavvurlarını kendi anladığı Hıristiyan dogma inancının oluşmasında kullanmıştır(83).

Roma İmparatorluğu'nda, Hıristiyanlığı kabul etmeden önce devlet politikası olarak "Sezarın hakkı Sezara, Tanrının hakkı Tanrıya" anlayışının hakim olduğu görülmüştür. Ancak İmparatorluğun başkentinin İstanbul'a taşınması ve Hıristiyanlığın bir devlet dini şeklinde kabul edilmesi, Bizans'ı kilise-devlet ilişkisi açısından birbirine karışmış bir hale getirmiştir(84). Bununla birlikte Bizans Devletindeki kilise-devlet ilişkisi tam tanımlanamamış ve gerçek anlamda gösterilememiştir. Kilise-

(80) Bkz. Aristeides Papadakis, History of The Orthodox Church, http://www.goarch.org/access/Companion_to_Orthodox_Church/History_of_Orthodox_Church.html

(81) Steven Runciman, The Orthodox Church and The Secular State, Oxford Ünv.Press 1971, 13-15; Steven Runciman, The Byzantine Theocracy, Cambridge 1977, 5-26; Harry J. Magoulias, Byzantine Christianity, Detroit 1982, 1.

(82) Lawrence Cross, Eastern Christianity the Byzantine Tradition, Sydney 1988, 28-29.

(83) George Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1981, 30.

(84) Runciman, The Orthodox Church..., 13.

nin başı olan Patrik, İmparator ile aynı seviyede olmasına rağmen hiçbir zaman onunla aynı statüde olamamıştır(85). Bu konuya laiklik penceresinden bakıldığında, Bizans'da hiçbir zaman, kilise ve laik sınıf arasında herhangi bir çatışmanın olmadığı görülmüştür. Latin anlayışının tam tersine Bizans'daki piskoposluk, ayırım yapmayarak bütün Hıristiyan ve laik toplulukları kucaklamıştır(86).

Bizans Devletin'de, Hıristiyanlığın kesin olarak devlet dini haline gelmesi, İmparator I. Theodosios zamanında gerçekleşmiştir. "İznik İman Formülü"nün ateşli bir taraftarı olan I. Theodosios, bu formülü destekleyerek diğer farklı Hıristiyan mezheplerini ve dini unsurları şiddetli bir şekilde izleme eğilimine gitmiştir. Bu dönemde Bizans Devletinin Hıristiyanlaştırılması tamamlanmış ve Hıristiyanlık, devletin resmi dini olarak yerini almıştır(87). Hıristiyan dininin bu şekilde yer tutması ile birlikte Bizans Kilisesi, Devlet ile çok yakın ilişkiye girmiş ve bunun sonucunda bilimsel alanda, sanatta ve misyon faaliyetlerinde Hıristiyan dünyası içerisinde en üst noktaya ulaşmıştır(88).

İstanbul Patrikliğinin Bizans Devletinin hüküm sürdüğü yıllar boyunca Bizans Kilisesi adı altında anıldığı ve bu şekilde isimlendirildiği bilinen bir gerçektir. Bizans Kilisesi, başında bir piskopos bulunmakla birlikte imparatora bağlı bir kilise şeklinde olmuştur. Bu kilise kendi içerisinde bazı organizasyon ve yönetim anlayışına sahip bulunmuş, yapı itibarıyla demokratik bir görünüm arzetmiş, kilise hiyerarşisinin oluşturulmasında seçim yöntemi tercih edilmiştir. Küçük bir piskopos bölgesinin din adamları, metropolitler, bölge piskoposları ve İstanbul Patriği Kutsal Sinod tarafından seçilmiş ve bu usul bir gelenek haline getirilmiştir. Kutsal Sinod'un belirlediği üç kişi, İmparatora sunulmuş ve bunlardan birinin de İmparator eliyle Patrik olarak atandığı atanmıştır(89).

(85) Bkz. Runciman, The Orthodox Church..., 20.

(86) Steven Runciman, The Great Church in Captivity, Cambridge 1968, 7.

(87) Bkz. Ostrogorsky, 49.

(88) Nicolas Zernov, Orthodox Encounter: The Christian East and Ecumenical Movement, London 1961, 9.

(89) Bkz. Runciman, The Orthodox Church..., 16; Runciman, The Great Church..., 26.

İstanbul Patrikliğini olayların gelişmesi açısından Türk hakimiyetine geçen süreye kadar bir kaç dönemde incelemek mümkündür. Bunlardan birinci dönem; İstanbul'un başkent olarak kuruluşundan Suriye ve Mısır'ın Arap müslümanlarının eline geçmesine kadar olan dönemdir. Roma İmparatorluğunun Bizans yakası, bu dönem içerisinde siyasal alanda bir bölünme yaşamamasına rağmen Hıristiyanlık anlayışı bakımından ciddi anlamda sıkıntılar geçirmiştir. Bu bölgenin kültürel alanda merkezlerini teşkil eden İskenderiye ve Antakya teoloji okulları, Roma'nın Hıristiyan anlayışından farklı görüşler ileri sürerek kendi Hıristiyan bakış açılarını formülleştirmiştir. Hıristiyan ilahiyatındaki ilk ciddi görüş farklılıkları, İskenderiye okulunun Ariyanizmi ile Antakya okulunun Nasturilik hareketleri arasında gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, İmparator tarafından bazı genel konsiller toplatılarak birliğin sağlanmasına çalışmış, ancak bu teşebbüs birliği sağlayamadığı gibi daha büyük kopmaların meydana gelmesine sebep olmuştur(90).

Bizans Devletinin bünyesinde devam eden bu dinî ihtilaflar, aynı zamanda olumlu neticeler de vermiştir. Zira farklı ekoller arasındaki teolojik husumetler Bizans Devletinin siyasal yönden gelişmesini de beraberinde getirmiştir(91). Hıristiyanlığın 313 Milan fermanıyla rahat bir ortama kavuşması, bu döneme kadar olan süreçte Hıristiyan dînî anlayışının durağan ve içe kapanık yapısını değiştirmiş, bu zaman içerisinde olgunlaşan dînî ve felsefî düşüncelerin Bizans ile birlikte özgürce açığa çıkmasına yol açmıştır(92).

İkinci dönem, VII. yüzyıl Arap akınlarından XI. yüzyıl Türk akınlarına kadar süren dönemi kapsamıştır. İstanbul Patrikliği, kendi sınırları içerisinde bulunan kiliselerin yanında, Roma Kilisesi ile de büyük siyasal ve teolojik problemler yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde İstanbul Patrikliği, Bizans Devletinin resmi kilisesi pozisyonunu alarak ekümeniklik iddiasında bulunma teşebbüslerine girişmiştir(93).

(90) Runciman, The Great Church..., 10.
(91) Bkz. Ostrogorsky, 53.
(92) Ostrogorsky, 53.
(93) Runciman, The Great Church..., 11.

Bu dönemden sonra Bizans Devleti için siyasal alanda bir dağılma ve geçiş devri başlamıştır. İstanbul Patrikliğinin merkezindeki Hıristiyanlık, artık Anadolu ve diğer yerlerde duraklama sürecine girmiştir. Bizansın Türk hakimiyetine geçmeden önceki son dönemi, Roma ile olan siyasî ve teolojik kavgaların çok olduğu bir dönemdir. Roma ile İstanbul'un ilişkileri kopma noktasına gelmiş ve bunun sonucunda İstanbul, IV. Haçlı seferleri sırasında Latinler tarafından kuşatılmıştır. Latinlerin İstanbul Patrikliğine ve Grek Hıristiyan anlayışına vermiş olduğu bu zarar, Doğu Hıristiyanlığını derinden yaralamıştır(94).

c) İstanbul Patrikliğinin Hıristiyanlıktaki Yeri

İstanbul Patrikliği, Doğu Roma İmparatorluğunun daha doğrusu Bizans Devletinin kilisesi olması bakımından Hıristiyanlık tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. İstanbul şehrinin başkent olması, İmparator I. Thedious zamanında Hıristiyanlığın resmen Bizans Devletinin dini kabul edilmesi ve I. İstanbul Konsili (M.S.381) ile birlikte Roma'dan sonra kilise hiyerarşisinde ikinci sıraya gelmesi, İstanbul Patrikliğinin tarihsel süreçdeki konumunu perçinlemiştir. Hıristiyanlık tarihinde, Kadıköy Konsili kararlarını kabul etmeyenlerin ayrılması, Roma'nın şahsında Batı Kilisesi'nin giderek uzaklaşması, Yakın Doğu'nun İslamlaşması, İstanbul Patrikliğini Doğru Doktrin" (Doğru inanç) ile kendini ifade eden bir anlayışın merkezi haline getirmiştir(95).

İstanbul Patrikliği, tarihsel sürecinde Hıristiyanlıktaki yeri açısından beş büyük noktadan ele alınmaktadır. Bunlar Patrikliğin, Hıristiyan dünyasındaki siyasal, sosyal ve dini coğrafyadaki hareketlerini de ifade etmektedir. Birinci olarak; İmparator Konstantin tarafından İstanbul'un başkent yapılmasıyla başlayıp Ortodoksluğun zaferi olarak kabul gören İkon devriminin yapıldığı 843 tarihine kadar uzanan zamanı kapsamaktadır. Günümüzde Ortodoks dünyası İkonostik zaferi hala dinî bir bayram olarak kutlamaktadır. Patrikliğin bu ilk dönemi, formatif dönem olarak da isimlendirilmiştir(96). Çünkü Ortodoks Kilisesince kabul edi-

(94) Runciman, The Great Church..., 12-13.
(95) Bkz. Clement, 204.
(96) Bkz. Nicolas Zernov, The Church of Eastern Christians, London 1942, 11-12.

len ilk Yedi Konsil bu dönemde toplanmış ve Hıristiyan Kredosu bu dönemde şekillenmiştir. İkincisi ikon zaferinden IV. Haçlı seferiyle İstanbul'un Latin hegomonyası altına girmesidir. Burada İstanbul Patrikliği, Latinler tarafından yağmalanmış, işgal edilmiş ve pek çok Ortodoks piskopos katledilmiştir(97).

Üçüncü olarak; 1261'den Bizanslıların Latin egemenliğine son verdiği tarihten başlayarak 1453'deki Türk fethine kadarki zamanı ihtiva etmektedir. Bu dönem, İstanbul Patrikliğinin kısa da olsa huzura kavuştuğu bir dönem olmuştur. Dördüncüsü; Türklerin İstanbul'u fethinden itibaren başlayarak, Yunan bağımsızlık savaşının veya Yunan Kilisesinin Patriklikten ayrılarak bağımsız hale gelmesine kadar devam eden dönemdir. Bu periyotta, Patrikhanenin, Osmanlı millet sistemi içerisinde hareket ederek, devlete bağlı bir organ olarak faaliyet göstermesine izin verilmiş ve Ortodoks tebaanın dini liderliğini temsil etmiştir(98). Beşinci dönem ise; Yunan Kilisesinin İstanbul Patrikliğinden ayrılarak günümüze kadar devam eden modern dönemi kapsamaktadır(99).

3. İlk Konsiller ve İstanbul Patrikliği

İlk Konsiller Dönemi, İstanbul Patrikliği açısından formatif ve inanç esaslarının şekillendiği bir dönem olarak algılanmıştır. Bu dönem içerisinde İmparator'un siyasal desteği ile Patriklik, ekümenik statüye kadar yükseltilmiş, konsil kararlarının alınmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Hıristiyanlık tarihinde ilk konsiller, Hıristiyan inanç esaslarının belirlenmesi, Hıristiyan Kiliseleri arasındaki hiyerarşik düzenin sağlanması ve ana Hıristiyan gövdeden kopmaların meydana geldiği bir dönem olarak tarihteki yerini almıştır(100).

(97) Zernov, The Church of..., 12.

(98) Runciman, The Great Church..., 18-75.

(99) Bkz. Paul Nathanail, The Ecumenical Patriarchate of Constantinople, http://www.patriarchate.org/book/FIVE_PHASE_HISTORY

(100) İlk Dönem Konsiller hakkında detaylı bilgi için bkz. Charles Joseph Helefe, A History of The Christian Counsils, from The Orginal Documents to The Close of The Council Nicea A.D. 325 (Translated from the German, Edt. By. William R. Clark), Edinburgh 1871.

I. İznik Konsili (M.S. 325) ile başlayan ve II. İznik Konsili (M.S. 787) ile sona eren bu dönem içerisinde İstanbul Patrikliği, İmparatorların da katkısıyla meşruiyetini ispatlama gayretinde bulunmuştur. Başlangıçta Hereke episkoposluğuna bağlı olan kilisenin, siyasal destek ve başkentlik özelliğinden yararlanarak, Apostoliklik iddiasına kalkışması ve Roma'dan sonra Hıristiyan Kiliselerinin hiyerarşik yapısında ikinci sıraya oturtulma çabaları dikkat çeken hususlardandır. Bu süreçde İstanbul Kilisesinin ilk etapta Patriklik statüsüne ve daha sonra da İmparatorluk içerisindeki dini hadiseleri kontrol amacıyla önde gelen diğer Hıristiyan Kiliseleriyle aynı statüye kavuşturulduğu görülmüştür(101).

I. İstanbul Konsilinde (M.S. 381) diğer Hıristiyan Kiliseleriyle eşit statüye getirilen İstanbul Patrikliği, 451 Kadıköy Konsili ile nihai hedefine ulaşmış ve Roma'dan sonra ikinci sıradaki yerini almıştır. İstanbul Patrikliğinin bu çabası İmparatorluk içerisinde siyasal birlik açısından sıkıntıların doğmasına sebep olmuş, bu negatif gelişmelerin artması sonucu İmparator tarafından tekrar eski statüsüne dönme teşebbüsünde bulunulduğu belirtilmiştir. Bu durum, İstanbul Patrikliğince uygun karşılanmamış olsa da devletin bekasını ve toprak bütünlüğünü düşündüğü için İmparator, bu yönde bir karar almış ve Roma Kilisesi de bütün Hıristiyanların kilisesi olarak kabul edilmiştir(102).

Konsiller; Kilise tarihi sürecinde önemli rol üstlenmiştir. Hıristiyan dînî literatüründe konsil; inanç esasları, ibadetler, pratik ve sosyal hayatla ilgili sorunları görüşmek ve karara bağlamak amacıyla üst düzey din adamlarının bir araya gelerek yaptığı toplantı olarak ifade edilmiştir(103). Hıristiyan konsillerinin amaç edindiği ilk fonksiyon, ortaya çıkan bir problemi çözmeye çalışmaktır. Konsiller içerisinde tartışılan problemlere bakıldığında doktriner ve kilise hiyerarşisi ile ilgili meseleler olmak üzere iki boyut göze çarpmaktadır. Konsil tarihindeki ilk dört genel konsil, Hıristiyanlığın iman esaslarının tartışıldığı doktriner boyutun hakim

(101) Bkz. Mehmet Çelik, Süryani Kilisesi Tarihi, İstanbul 1987, C: I, 110.

(102) Bkz. Çelik, Fener Patrikhanesinin..., 49-57; Ostrogorsky, 77.

(103) Karl Rahner-Herbert Vorgrimler, Dictionary of Theology, New York 1985, 139; Mehmet Aydın, "Konsillerin Hıristiyanlıktaki Yeri ve Önemi", DTA III, Ankara 2002, 107; Aydın, Hıristiyan Kaynakları..., 143.

olduğu toplantılardır. Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde konsiller, Kilisenin asla vazgeçemediği bir kurum olarak görülmüştür.

İlk dönem konsillerinden maksat kilise tarihinin ilk yedi konsilidir. Antikite(*) konsilleri de denilen bu konsiller, Hıristiyanlık tarihinde IV.-IX. yüzyıllar arasında yapılmış olan genel konsillerdir. Ortodoks Hıristiyanlar, bu konsillere "Hikmetin Yedi Sütunu" demektedir(104). Ortodoks Kilisesi, Genel Konsiller içerisinde sadece bu ilk yedi konsili bağlayıcı kabul etmektedir. Bu genel konsillerin toplanmasında imparator ile patrik birlikte hareket etmiştir. Konsiller, İmparatorun yetkisi dahilinde yapılmış ve bunun tabii neticesi olarak ve kararlarını Yedi Konsil de İstanbul Patrikliğinin sorumluluk bölgesinde toplanmıştır. Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlar tarafından genel konsil olarak kabul edilen ilk dönem konsillere aşağıda kısaca temas edilmiştir.

a) I. İznik Konsili (M.S.325)

I. İznik Konsili Ortodoksların da kabul ettiği ilk ekümenik konsildir. Bu konsil İmparator Konstantin tarafından Ariuscülerin heretik fikirlerine karşı düzenlenmiştir. İmparatorun emriyle Anadolu, Avrupa, Mısır, İran ve Suriyeden piskoposlar davet edilmiş, bizzat Konstantinin konuşmasıyla açılmıştır(105). Bu konsilde İsa'nın şahsı üzerinde yoğunlaşan tartışmalar, Tanrı Kelamının ezeli olup olmadığı noktasına odaklanmıştır. Konsilin sonunda İsa'da tenleşen Tanrı sözünün, başlangıçta Tanrı ile birlikte var olduğu ve yaratılmadığı kabul edilmiştir(106). Bu konsil'in en büyük özelliklerinden biri de, tüm Hıristiyan alemininin iman esaslarının teşkil edildiği ilkelerin belirlenmesidir. Hıristiyan Kiliseleri bütünüyle iman esaslarını I. İznik Konsiline da-

(*) Hıristiyanlık tarihinde yapılan ilk konsillere Antikite konsilleri denilmektedir. IV. ve IX. yüzyıllar arasında yapılan bu konsillere "genel konsiller" ya da "ekümenik konsiller" adı da verilmektedir. Antikite konsilleri Hıristiyanlıktaki ilk yedi konsili içermektedir (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç..., 34).

(104) Oliver Clement, "Ortodoks Mezhebi", Çev. Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya 1993, 202.

(105) Charles Joseph Helefe, A History of the Christian Councils from the Original Documents, Edinburgh 1871, 275-287.

(106) Tillich 72; Francis Dvornik, Konsiller Tarihi İznikten II. Vatikana, Çev. Mehmet Aydın, Ankara 1990, 6-8.

yandırır[107]. 325 İznik Konsili, Hıristiyan Kiliselerinin organizasyonunun gerçekleştirildiği tarih olarak da görülmektedir. Kilise organizasyonunda ilk üç sıra, Roma, İskenderiye ve Antakya şeklinde oluşmuştur[108].

b) I. İstanbul Konsili (M.S. 381)

İkinci ekümenik konsil olan I.İstanbul Konsili, İznik Konsili (M.S. 325)'nde ele alınmayan Kutsal-Ruh meselesi yüzünden toplanmıştır. Bu konsil ekümenik özelliğini Kutsal Ruh ile ilgili kararı ve alınan bu kararın İznik Konsili'nde oluşan iman esaslarına dahil edilmesi sayesinde kazanmıştır. İstanbul Konsili'nde alınan kararlar, Doğu Kiliselerini yakından ilgilendirmiştir. Bunlardan en önemlisi kilise hiyerarşisi içerisinde Roma'nın önceliği kabul edilmiş, ikinci sırayı İskenderiyenin değil, İmparatorun ikamet ettiği İstanbul'un alması olmuştur[109]. Böylece konsilde alınan bu kararla, İskenderiye Kilisesine göz dağı verilmiş ve İstanbul, siyasal alanda olduğu gibi dinsel platformda da öncelik kazanmaya başlamıştır.

c) Efes Konsili (M.S. 431)

Efes Konsili, Doğu Hıristiyanlığının parçalanışı ve kiliseler arasındaki liderlik çekişmelerinin artması açısından kendisini gösteren bir konsildir. Bu konsildeki en önemli tartışmayı, teslisin ikinci unsurunun insan tabiatıyla nasıl bir birleşme yaptığı meselesi oluşturmuştur. Bu konsilin sonucunda, İsa Mesih'in Baba ile aynı cevherden olduğu, İsa'da tek tabiat ve tek uknumun mevcut bulunduğu teyid edilmiştir. Bu konsilde İsa'da iki tabiatın var olduğunu ve Meryem'in Tanrı anası değil insan olan İsa'nın anası olduğunu savunanlar aforoz edilmiştir. Kiliselerin hiyaraşik şekillerinde de hiçbir değişikliğe gidilmeyerek, İstanbul yine Roma'dan sonra ikinci sıradaki yerini korumuştur[110].

(107) Henry Betterson, Documents of The Christian Church Selected, Oxford 1963, 25.
(108) Helefe, 388.
(109) Dvornik, 11.
(110) Bkz.Dvornik, 13-15.

d) Kadıköy Konsili (M.S. 451)

Monofizitlerin zaferiyle sonuçlanan Efes Konsili, muhalifler tarafından hazmedilemeyerek, İmparator'un emriyle Ortodoks doktrinin belirlenmesi amacıyla yeni bir konsilin yapılması istenmiştir. Bu konsil, İsa'da tek bir şahsın varolduğunu, bu şahsın tabiatının beşeri değil sadece Tanrısal olduğunu ileri süren görüşü reddetmiştir. Kadıköy Konsili ile monofizitlerin görüşü olarak bilinen bu teori, kabul edilmeyerek İsa Mesih'in gerçek insanlığı hakkındaki İznik ve Efes konsillerinin kararları tekrar benimsenmiştir. Kadıköy Konsilinin neticesinde, Monofizit Doktrini temsil eden akımın taraftarları ana gövdeden ayrılarak kendi kiliselerini kurmuşlardır(111). Bu kiliseler; Mısır Kıpti Kilisesi, Süryani Kilisesi ve Ermeni Kilisesi'dir.

e) II. İstanbul Konsili (M.S 553)

Bu konsil, Bizans İmparatoru Justinien'in İskenderiye Kilisesini kazanmak amacıyla Antakya ilahiyat okulunun görüşlerini tel'in etmesiyle toplanmıştır. İmparatorun bu davranışı üç ana noktada toplanmıştır. Aziz Theodore'nin şahsiyeti ve eserleri, Theodor'un, Aziz Cyrille ve onun Efes Konsiline karşı olan yazıları ve üçüncü olarak Urfalı İbas'ın Theodor'u savunan ve Cyrille'nin itirazlarını reddeden mektuplarıdır(112).

f) III. İstanbul Konsili (M.S. 680)

Altıncı Ekümenik Konsil, İmparator IV. Konstantin tarafından monothelismin (bir tek iradeye inanma) kınanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu konsilde İsa Mesih'de bölünmeyen, ayrılmayan ve birbirine karışmayan iki iradeyi ve bu iki iradenin insani irade gibi tanrısal iradeyi takip etmesi, ona tabi olması kabul edilmiştir. Bu konsil, genel olmasına rağmen, sadece Doğu Kiliselerinin disiplin problemleriyle meşgul olmuştur(113).

(111) Bkz. Dvornik, 16-20.
(112) Dvornik, 20.
(113) Bkz. Dvornik, 21-23.

g) II. İznik Konsili (M.S. 787)

Bu konsil, İmparatoriçe İrene tarafından İkonoklast harekete karşı toplanmıştır. Bizans Kilisesi, kilise binalarını İsa Mesih'i, Meryem'i ve Azizler'i temsil eden resim ve mozaiklerle süslemeyi bir gelenek haline getirmiş ve bunlara büyük saygı duymuştur. Bunun yanında kilisenin resimlere karşı çıkışı da bazı nedenlere dayandırılmıştır. Bunlar; İsa'nın insanlığını ikinci planda tutma eğilimine karşın, resimlerin, onun bedensel özelliklerini vurgulaması, Maniheizmin etkisinde kalan sapkın bir mezhebe göre, maddenin bütünüyle kötü kabul edilmesi, insan resimlerinin ibadette yer almaya layık olmaması gibi sebeplerin yanında İmparatorun kiliselerde resimlerin bulunmasının Yahudi ve Müslümanların Hıristiyanlığa soğuk ve nefret hisleriyle bakmalarına neden olacağı düşüncesinden kaynaklanmıştır. II. İznik Konsili'nin sonucunda duanın resme değil, resmin temsil ettiği kişiye hitap ettiği, asıl ibadetin ise ancak Tanrıya dönük olabileceğinin bilinmesine ve resimlere gösterilen saygının normal olduğu fikrine karar verilmiştir(114).

C) DOĞU-BATI AYRIŞMASI VE ORTODOKS KİLİSESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

1. Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılışı

Hıristiyan dünyasındaki Doğu-Batı ayırımının büyük bir tarihsel temele dayandığı ileri sürülmektedir(115). Bu çerçevede Doğu ve Batı Kiliselerinin ayrılış sebepleri arasında ana hatlarıyla şunlar gösterilmektedir: Sivil iktidarın dine müdahalesi, "Sezaropapizm"(*) denilen din-devlet ilişkilerindeki uygulama, Hıristiyan Kiliseleri arasında beş patriklik anlayışının yaygınlık kazanması, Roma ile İstanbul arasındaki si-

(114) Bkz. Michel, 102-103; Dvornik, 23-26.

(115) Bkz. John Meyendorff, The Orthodox, New York 1966, 3-6; Sarıkçıoğlu, 301.

(*) Sezaropapizm kavramının Doğu dünyasına ait olmadığı ve Batılı araştırmacıların Bizans İmparatorluğundaki Kilise-Devlet ilişkilerini, Bizans'a özgü nitelikte olmasından dolayı bu kavramla ifade etmeleri sonucu böyle bir isimlendirmeye gidildiği belirtilmiştir (Bkz. Deno J. Geanakoplos, Byzantine East and Latin West: two Worlds of Christendom in Middle Ages and Renaissance, London 1976, 55-56).

yasi ve dini nüfuz çatışmaları, iki kesim arasında lisandan kaynaklanan yanlış anlaşılmalar ve Roma'nın iman esaslarına "Filioque" takısını eklemesidir[116].

Hıristiyan dünyasında farklı kültürlerin dini düşünceyi etkilemesi, bu etkileşimin dinsel platformlarda, temel inanç konularının tartışılmasına sebebiyet vermesi ve siyasal olguların da devreye girmesiyle Hıristiyanlık içerisinde bir takım karışıklıklar meydana gelmiştir[117]. İlk dönemlerde Yahudi-Hıristiyan grup ile Pavluscu ekol arasında cerayan eden ibadetler hususundaki anlaşmazlıklar, bu dönemde artık İsa'nın tabiatı ve diğer imani konulardaki tartışmalara yerini bırakmış ve İsa'nın tanrısallığının kabülüne kadar devam etmiştir[118]. Hıristiyan Kiliseleri arasındaki bu anlaşmazlıklar İmparatorluğun siyasal birliğine zarar vermeye başlamış, yaşanan gelişmeler İmparator Konstantini, konsil toplantılarını başlatmaya sevk etmiştir. Bu konsiller süresince İstanbul'un başını çektiği Doğu Kilisesi ile Roma'nın temsil ettiği Batı Kiliseleri arasında anlaşmazlıklar devam etmiş ve bu durum nihai ayrılmaya kadar sürmüştür[119]. İmparator tarafından düzenlenen ilk konsillerde, "Doğu Hıristiyanlığı" adı verilen kiliselerin ayrıldığı görülmüştür. Günümüz Suriye, Mezopotamya, İran, Hindistan, Etiyopya, Mısır ve Kafkasya'daki kiliseler bu sıfatı taşıyanlar arasındadır[120]. Bununla birlikte milli kimlikleri öne çıkan Ermeni Kilisesi[121], Kıpti Kilisesi[122], Keldani ve Nesturi Kilisesi[123] de bu kiliseler arasında gösterilmektedir.

(116) Ahmet Hikmet Eroğlu, "Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", DA, Ankara 1999, C: 2, Sa.5, 389.

(118) John Lawrence Boojamra, "Christian Schism", E.R., New York 1987, Vol: XIII, 103; Michel, 105.

(118) Bkz. Tümer-Küçük, 268.

(119) Meyendorff, The Orthodox, 7.

(120) Zemov, Orthodox Encounter, 6; Hromadka, 243.

(121) Ermeni Kilisesi hakkında geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkiye, Ankara 1997.

(122) Kipti Kilisesi için bkz. Mustafa Erdem, "Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", AÜİFD, Ankara 1997, C: XXXVI.

(123) Bu konudaki geniş bilgi için bkz. Kadir Albayrak, Keldaniler ve Nesturiler, Ankara 1997; ayrıca bkz. Ünver Günay-Harun Güngör, Başlangıcından Günümüze Türklerin Dini Tarihi, Ankara 1997.

Hıristiyanlık Doğu'da Bizans Devletinin kontrolünde bir devlet dini şeklinde gelişme gösterirken, Batı'da Papaların etkisinin çok fazla hissedildiği bir din anlayışına sahip olmuştur. Bunun sonucunda Batı'da papalık, sivil iktidara karşı bağımsız bir yapıya bürünmüştür(124). Hıristiyanlığın Doğu'da bir devlet dini şeklinde görülmesinin yanında, dini teolojinin oluşumunda kilise dışında kalan kesimlerin de katkısı olmuştur(125).

Hıristiyanlığın bir devlet dini olarak Roma İmparatorluğu tarafından resmen kabul edilmesi, kilise hayatında bir çok değişikliğe yansımıştır. Kilise yaşamındaki bu değişiklikler, İmparatorluk sınırları içerisinde dinsel ve siyasal alanda birçok tartışmalarla devam etmiştir. Genel konsillerle de bu durumlara çözüm yolları aranmaya çalışılmıştır(126). Roma İmparatorluğunda, M.S. III. yüzyıldan itibaren İmparatorluğun Doğu ve Batı olarak isimlendirilmeye başlanmasıyla birlikte çift başlı bir görünüm ortaya çıkmış ve sonraki yıllarda bu iki merkez arasındaki soyutlanma tüm hızıyla devam etmiştir. İmparatorluğun Doğusunun İslam fetihleriyle zayıflaması, Batısının da Avrupa'nın iç kesimlerinden gelen akınlarla güç kaybetmesi, İmparatorluğun siyasal birliğini büyük ölçüde zedelemiştir(127).

Doğu ve Batı'daki bu problemlere İkonoklast krizinin de eklenmesi İstanbul ile Roma arasında devam eden huzursuzluğu körüklemiş, bu merkezlerin birbirinden iyice soyutlanmasını hızlandırmıştır. Hıristiyanlığın iki merkezinde görülen bu anlaşmazlıklar, kültürel yapıdan da beslenmiştir. Doğunun Grek felsefesinin etkisinde kalışı, dini ifadeleri bu anlayışla yorumlaması, Batının da kendi kültürel yapısıyla olaylara bakışı, iki kesim toplumlarında farklı dillerin konuşulması anlam karışıklıklarına yol açmış ve toplumların birbirlerine karşı olan husumetin artmasına ortam hazırlamıştır(128) Ayrıca kültürel ve politik faktörler, iki

(124) Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", AÜİFD., Ankara 2000, C: XLI/ 315.
(125) Bkz. Timothy Ware, 48.
(126) Bkz. Meyendorff, The Orthodox, 3-7.
(127) Timothy Ware, 45.
(128) Timothy Ware, 45-47.

kilise arasındaki dini ifadelerin anlaşılmasında zorlukların yaşanmasını beraberinde getirmiştir.

Doğu ve Batı Kiliselerinin karakteristik yapısına bakıldığında ortaya çıkan bazı özellikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Hıristiyan Doğu, genel anlamda dinin doktriner boyutu üzerinde dururken; Batı, dinin ahlaki boyutuna önem vermiştir.

2. Doğu, Hıristiyanlığın ibadet tarafını ayrı bir şekilde değerlendirerek kendisine özgü bir anlayışla yorumlamıştır. Batı ise disiplin ve düzene daha çok yer vermiştir.

3. Doğu, ibadet fenomenolojisinde züht ve çileye; Batı, birliğe ve itaata daha çok yer vermiştir(129).

Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki ayrılmanın temel olarak dini doktrine dayanmakla birlikte, kültürel, ekonomik ve politik faktörlerin de bu ayrılığın gelişim sürecinde belirleyici rol oynadığı ifade edilmiştir(130). Hıristiyan inancı yönünden bu iki kilise arasındaki ayrılmanın en önemli boyutunu İstanbul ile Roma Kilisesi'nin karşılıklı nüfuz çabaları teşkil etmiştir(131). Papanın yanılmaz otorite kabul edilmesi ve "Filioque" (Ve Oğul'dan) meselesi, Doğu ile Batının bir türlü anlaşamadığı teolojik problemlerin başında gelmiştir. Roma Kilisesine göre, Hıristiyanlığa mensup kimselerin Papa tarafından temsil edilmesi gerekli görülmüştür. Buna karşın İstanbul Kilisesi, Papanın önceliğinin yalnızca şeref bakımından olduğunu, Hıristiyanlığın beş eski merkezinin aynı oranda yetkiye sahip olması gerektiği görüşünü ileri sürmüştür(132). İstanbul Kilisesi'nin papanın yanılmazlığı konusundaki müzakereleri karşılıklı mektuplaşmalarla da devam etmiş ve buradaki anlaşmazlığın Roma'nın Hıristiyan dünyasını tek başına temsil etmesi ile Papanın yanılmaz otoritesinden kaynaklandığı belirtilmiştir(133).

Doğu ve Batı Kiliselerinin dini platformda cereyan eden ikinci problemi, Kutsal Ruh'un kaynağından doğan "Filioque" meselesi olmuş-

(129) Zernov, The Church of the Eastern Christians, 9.
(130) Timothy Ware, 43-44.
(131) Michel, 104.
(132) Timothy Ware, 49.
(133) Steven Runciman, The Eastern Schism, Oxford 1955, 116.

tur(134). İstanbul Kilisesi, "Filioque" problemine iki açıdan itiraz etmiştir. Birincisi, Roma'nın genel konsil toplamadan bütün Hıristiyanlara ait olan bir inancı değiştirmek istemesidir. İstanbul Kilisesine göre eğer Hıristiyan inancında bir problem varsa, bunun genel bir konsille çözüme kavuşturulması gerekmektedir. İstanbul Kilisesi, Roma'nın, buna uymayarak kendi başına Hıristiyan inancına eklemede bulunduğunu ve bunun çoğunluğun görüşünü yansıtmadığını ileri sürmüştür. İkincisi, Romanın kredoya eklemiş olduğu "Filioque" takısı, İstanbul Kilisesince teolojik anlamda doğru bir görüş olarak kabul edilmemiştir. Çünkü bu kesin tabir, temel Hıristiyan inancında yer almayan bir dogma olarak ilk devirlerde vücut bulmayan, kutsal gelenekte mevcut olmayan bir tanım şeklinde nitelenmiştir(135). Romanın bu tavrı, ilk dönemlerden beri devam eden Hıristiyan Kilisesinin kutsal geleneğine aykırı görülmüş, Apostolik temeli olmayan bir iddia olarak kabul edilmiştir(136).

Doğu ve Batı Kiliseleri arasında Kredo'da görülen bu uyuşmazlık, bazı ibadet anlayışı ve uygulamalara da yansımış, iki kilisenin birbirlerinden daha çok uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Doğu Kilisesi'nin kalbi olan İstanbul, Kilise teşkilatında papazların evlenmelerine müsaade ederken, Batı Kilisesi papazların bekar bir hayat yaşamalarını ön görmüştür. Bununla birlikte Doğu ve Batı Kilisesi'ndeki farklı oruç ve perhiz uygulamalarının görülmesi, Doğu Kilisesine göre Lent(*) Döne-

(134) Filioque: Latince "Ve Oğul'dan" anlamına gelen "Filioque", Roma Kilisesi tarafından Kutsal Ruh'un tarifinde inanç esaslarına eklenmiştir. Batı Hıristiyanlığının kendi içerisinde İspanya'da tartışıp kabul ettiği bu kavram, Roma Kilisesi tarafından inanç esaslarına sokulmak istenmiş ve İstanbul Kilisesi buna muhalefet ederek, Kutsal Ruh'un yalnızca Babadan çıktığı fikrini savunmuştur. Roma tarafından ortaya atılan "Filioque"un menşeinin sadece Batının yanlış anlaşılması ya da Grek formüllerine muhalafetten dolayı değil, tamamlayıcı farklı bir yaklaşımdan kaynaklandığı belirtilmiştir (Bkz. Timothy Ware, 50-51; Clement, 205).

(135) Bkz. Timothy Ware, 51.

(136) Bkz. Irene Economides, Differences Between the Orthodox Church and Roman Catholicism, Athens 2001, 5-8.

(*) Lent: Hıristiyanlıkta Paskalya kutlamaları öncesindeki kırk günlük oruç ve perhiz süresini ifade etmektedir. Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılında Paskalya öncesi oruç süresi normal olarak iki-üç günü aşmamaktaydı. İlk dönemlerde oruç süresince bir öğün yemek yenilmekte ve et ve balık yemek yasaklanmaktaydı. Sonraki dönemlerde bu kurallar gevşetilmiş ve daha kolay oruç ve perhiz uygulamalarına gidilmiştir. Bu dönemdeki kırk günlük oruç ile ilgili ilk bilgiler M.S. 325 yılına dayandırılmıştır (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç..., 234).

minde Oruç'un Cumartesi günleri tutulması ve Lent Dönemine Pazartesi değil, Kül Çarşambası'ndan hemen sonra başlanması, bu farklı uygulamalar arasında yer almıştır[137]. Doğu'nun Evharistiya ayininde mayalı ekmek kullanması, Batı'nın ise bu ayinde ekmeğe maya katmaması iki kurumun yabancılaşmasında rol oynayan etkenlerden olmuştur. İnanç ve ibadet boyutundaki anlaşmazlıklara ve farklı uygulamalara rağmen, iki kilise arasında resmi bir ayrılık ortaya çıkmamış, tek bir kilise çatısında olunduğu imajı verilmişti[138].

Hıristiyan Kilisesini temsil eden bu iki büyük kilisenin teolojik tartışmalarının yanına kilise-devlet çatışmasını çağrıştıran bir faktörün eklenmesi de yeni gelişmelere yol açmıştır. Doğu Kilisesinin başındaki Patrik Ignatius'un İmparator tarafından görevinden alınarak yerine "Phoutius"un(*) getirilmesi, İstanbul ile dini inanç ve ibadetler hususunda görüş ayrılığında bulunan Roma'yı rahatsız etmiş; iki kutup arasında yeni bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sırada Roma'nın başında bulunan Papa Nikolas, Doğudaki Patriklik çekişmesinden yararlanarak güçlü Phoutius'a karşı selefi İgnatius'un Patrik olmasını isteyerek yeni atanan Patriği aforoz etmiştir. Papanın bu hareketine karşı Phoutius da Papayı tanımamış ve iki taraf arasındaki kavga şiddetlenmiştir[139].

Roma ile İstanbul Kiliseleri arasında denklik konusunda, Kadıköy Konsili (M.S.451)'nde alınan kararla iki kilise arasındaki eşitlik kabul edilmiştir. Meşhur 28. Madde(**) olarak bilinen bu karara göre, her ne ka-

(137) Zernov, The Church of..., 10.

(138) Timothy Ware, 51-52.

(*) Phoutius (M.S. 810-895): Başlangıçta kilise sınıfına mensup olmayan ve Papa'nın itirazına rağmen İstanbul Kilisesinin başına getirilen kişidir. Phoutius, Roma ve İstanbul Kilisesi arasındaki büyük ayrılığın en önemli etkenlerinden biri olarak görülmüş ve kendi adıyla anılan bir dönemin hazırlayıcısı olmuştur. Ayrıca onun, her yönüyle çok zeki bir insan, iyi bir düşünür, meselelere hakim bir siyaset adamı ve diplomat olduğu belirtilmiştir (Bkz. Parrinder, A Concise..., 189; Ostrogorsky, 210).

(139) Bkz. Ostrogorsky, 210-211; Timothy Ware, 53-55.

(**) Kadıköy Konsilinde İstanbul Patrikliğine çok büyük yetkiler veren bu madde şöyledir: "Kutsal Babaların kurallarını takip ederek ve daha önce okumuş olduğumuz 150 kutsal piskoposun kanununa vakıf olarak, Yeni Roma'nın yani kutsal İstanbul Kilisesinin Başpiskoposluğuyla ilgili aynı şeyleri tayin ettik ve oya sunduk.., Gerçek şu ki pederler, Eski Roma Piskoposluğuna Başpiskoposluğu akl-ı selim gereği verdiler. Çünkü Eski Roma o dönemde başkent idi. Tanrının çok

dar Papa'ya birinci sıra verilmişse de yetki yönünden İstanbul Patriği onunla eşit seviyeye getirilmiştir. Bu maddeyle İstanbul Patriği, Roma'daki Papaya benzer yetkilerle donatılmış, Anadolu ve Trakya'daki kiliselerin sorumluluğunu üstlenmiştir(140). Bu duruma Roma Kilisesi itiraz etmişse de olayların kendi aleyhine gelişmesini önleyememiştir. İstanbul Kilisesi'nin Roma ile birlikte eşit statüye kavuşturulmasının Roma tarafından kabul edilmediği gibi diğer Apostolik Doğu kiliseleri tarafından da uygun görülmediği ve bu karara imza atan Doğu kiliselerinin temsilcilerinin hiçbir zaman da affedilmediği ileri sürülmüştür(141). İmparatorun İstanbul Kilisesini Roma ile eşit statüye koyma teşebbüsünün altında, bu kiliseye Apostoliklik sıfatı kazandırma gayretlerinin olduğu ifade edilmiştir(142). Böyle bir karar ve daha sonraki "ekümenlik" sıfatları siyasî ve idarî bir yetkiye dayandığı dikkati çeken hususlardandır...

Din-devlet ilişkilerinde ortaya koymuş olduğu bazı uygulamalar, Batı Hıristiyanlığını temsil eden Roma'nın İstanbul'dan sonra, İskenderiye ve Antakya Kiliseleri üzerindeki etkisini de zedelemiştir. Roma Kilisesinin kilise organizasyonunda yapmış olduğu değişikliklerle Doğunun üç kadim kilisesi olan Kudüs, Antakya ve İskenderiye'nin yetkileri kısıtlanmıştır. Bunun sonucunda bu üç kilise, İstanbul Kilisesinin Apostoliklik iddiasına rağmen, Roma'ya karşı İstanbul Kilisesinin yanında yer almıştır(143).

---

sevgili 150 piskoposu aynı gaye ile Yeni Roma'nın çok kutsal piskoposluğuna gelmişler ve seçilmişlerdir. Bu şehir çok yerinde ve haklı bir kararla Eski Roma'nın başkentlik ve senatosuyla şereflendirilmiştir. Binaenaleyh, Eski Roma İmparatorluğunun Başpiskoposluğu yaraştığından ve kilise ilişkilerinde yüce olması gerektiğinden dolayı ve en azından ondan sonra ikinci olması gereken Yeni Roma'ya Başpiskoposluk verilmiştir. Babalar arasında bulunan ve yukarıda bahsedilen piskoposluk bölgeleri gibi Küçük Asya Trakya piskoposluk bölgelerindeki bağımsız metropolitlikler, kutsal İstanbul Kilisesinin çok kutsal piskoposu tarafından takdis edileceklerdir. Bu arada kutsal kanunları tasdik ettikleri gibi, belirtilen piskoposluk bölgelerinden her metropolit, o bölgenin diğer piskoposlarıyla beraber kurum içerisinde kendi bölgesinin piskoposlarını takdis edecektir. Ancak bu bölgelerin metropolitleri daha önce de belirtildiği gibi geleneklere göre ittifakla seçilecek ve seçimin akabinde kendilerine bildirildikten sonra, İstanbul Başpiskoposluğu tarafından takdis edileceklerdir." (Bkz. Çelik, Fener Patrikhanesinin..., 33).

(140) Eroğlu, "Hıristiyanlığın Bölünme...,", 315.

(141) Bkz. Çelik, Fener Patrikhanesinin..., 31-38.

(142) Bkz. Çelik, Fener Patrikhanesinin..., 39.

(143) Bkz. Eroğlu, "Hıristiyanlığın Bölünme...,", 316.

Roma ve İstanbul Kiliselerinin arasındaki derin ayrılığın sonunu, Kardinal Umberto'nun başkanlığındaki Roma heyeti getirmiştir. İstanbul Patriği, nezaket kurallarını aşan tavırlarından dolayı Umberto'yu huzurundan kovmuş ve görüşmeler (yarıda kalarak) kesintiye uğramıştır. Patrikle bir daha görüşemeyen Umberto, 15 Temmuz 1054'te, Patrik ve diğer ileri gelen din adamlarını aforoz ettiğini belirten belgeyi Ayasofya'da ilan etmiş ve İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte İstanbul Patriği de kendi Sinodunu toplayarak Roma'yı aforoz etmiştir(144). Doğu-Batı Kiliseleri arasındaki ayrılığın ikinci büyük noktasını ise 1204'deki IV. Haçlı seferi teşkil etmiştir(145).

2. Ortodoks Mezhebinin Ortaya Çıkışı

a) Ortodoks Kavramı

Ortodoks kavramı, sözlük anlamı itibarıyla "Doğru İnanç", "Doğru Tapınma", demektir(146). Bu bağlamda Ortodoks tabiri, İsa'nın kutsal bedenini teşkil eden kiliseye doğru imanı, doğru ibadeti ve gerçek öğretiyi ifade etmektedir. Ortodoks bakış açısına göre, İsa Mesih'in yeryüzündeki bedeni olarak simgelenen kiliseyi "Ortodoks" kavramı karşılamaktadır(147). "Ortho", doğru, hakiki, gerçek anlamına "Doxa" ise inanmak, savunmak anlamına gelmektedir(148). Ortodoks; Hıristiyanlığın ortaya çıkışından beri nesilden nesile devam eden ilk, bölünmemiş kutsal gelenek ve öğreti olarak da kabul edilmektedir(149).

---

(144) Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", AÜİFD., Ankara 1985, C: XXVII, 137.

(145) Haçlı Seferlerinin dördüncüsü olan bu seferle Batı, İstanbul üzerine saldırarak Ortodoksluğun en büyük merkezini ağır bir şekilde tahrip etmiştir. Katolik Batı, Ortodoks Doğunun bütün ayırt edici yönlerini yok etmiş, kiliseleri yağmalamış ve nezaket kurallarını zorlamıştır. Roma'nın düzenlediği bu sefer sonucunda geriye, parçalanmış ikonlar, ayinlerde kullanılan kutsal çanaklar, idam edilmiş Ortodoks rahipler ve dinsel ihlaller gibi olumsuz şeyler kalmıştır (Bkz. Zernov, The Church of..., 11-12; Aydın, "Doğu ve Batı...," 138; Clement, 205).

(146) Bkz. Timothy Ware, 8.

(147) Sergius Bulgakov, The Orthodox Church, London 1935, 9.

(148) Bkz. Metropolitan Nafpaktos Hierotheos, The Mind of the Orthodox Church, (Translated by Esther Williams) Hellas 1998, 69; Leonidas Contos, "The Meaning of Orthodox", http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article7051.asp

(149) Bkz. Callinicos, 1.

Terim anlamı olarak Ortodoks; doğru ibadet, doğru iman ikrarı ve ilk kiliseden başlayıp günümüze kadar kesintisiz devam eden hiyerarşi ile kutsal birliğinin tamamını ifade etmektedir(150). Ayrıca Ortodoks; geniş anlamda, Doğu Hıristiyanlarının inanışını ifade etmekle birlikte İsa Mesih'in bedenleşmiş kilisesini hakiki manada temsil etmektedir(151). Bununla birlikte Ortodoksluğun en belirgin özelliklerinden biri, İlk Hıristiyan geleneğine, imanına ve dogmalarına mutlak bağlılıktır(152).

Ortodoks Kiliseye tabi olan anlamına gelen Ortodoksluk; Martirler (Şehitler), Kilise Babaları ve ilk yedi konsil kilisesinin sahip olduğu geleneğe ait olma anlamına gelmektedir. Ortodoksluğun bu iddiası kendisini İsa'nın gerçek kilisesi şeklinde görmesinden kaynaklanmaktadır(153). Bu kesin iddiasıyla Ortodoksluk, Hıristiyanlığın doğduğu ve gelişme gösterdiği coğrafyada, yerel karışımlarla birlikte Hıristiyan dünyasında yerini almıştır. Ortodoks teolojinin başlangıcı ilk dönem Grek Kilise Babalarına kadar geri gitmektedir. Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında Grek dünyasındaki felsefi düşünceler, Hıristiyan düşünürler vasıtasıyla temel Hıristiyan inançları ve kutsal kitap yorumunda kullanılmış ve bir Hıristiyan teolojisi teşkil edilmeye başlanmıştır. Bu teoloji daha sonraki yıllarda ilk dönem ekümenik konsillerle şekillenerek bir Ortodoks teolojisi meydana getirmiştir.

b) Ortodoks Teolojisinin Oluşumu

Ortodoks Teolojisi, İznik ve İstanbul Konsilleri'nin kararlarından oluşan, ilk yedi ekümenik konsilde belirlenen iman esaslarını ölçü almıştır. Bu konsillerin değişmez dogmaları ve bu dönemden sonra gelişen dini formlar, ana hatlarıyla Ortodoks Kilisesi'nin teolojik temellerini teşkil etmiştir(154). Bu teolojik temeller de ilahiyat, mistik hayat ve Kilise gizemlerinin birleşiminden oluşmaktadır. Buna göre bu temel-

(150) Bkz. Joseph L. Hromadka, "Doğu Ortodoksluğu", Çev. Günay Tümer, AÜİFD., Ankara 1969, C: XVII, 240

(151) Hromadka, 242.

(152) Hierotheos, 72; Leonidas Contos, "The Term of Orthodox", Aynı İnternet adresi

(153) Clement, 201.

(154) Bulgakov, 119.

leri birbirinden ayırmak Ortodoks teolojisinde mümkün gözükmemektedir(155).

Ortodoks Kilisesi, Ortodoks teolojisinin köklerini Apostolik dönemden başlatmaktadır. Bu bağlamda Ortodoks Kilisesine göre bir tek temel Hıristiyan dogması vardır, o da Aziz Petrus'un bütün havariler adına zikrettiği "İsa'nın yaşayan bir Tanrı, ezeli kelam, Tanrı'nın oğlu, gerçek Tanrı, insanları kurtarmak amacıyla insanlar arasında yaşayan gerçek insan, haç'a gerilen, öldükten sonra göğe yükselen, Baba'nın sağında oturan ve kıyamet günü tekrar yeryüzüne dönecek olan" şeklindeki cümleleridir(156). Ortodoks teolojisinde, mukaddesatın varlığı, tesiri ve sayısı, kilisenin durumu ve Meryem konusunda bir dogma bulunmamaktadır. Ortodoks Kilisesi, bir "Sır Kilisesi" olarak antik dinlerin mirasçısı görünümündedir(157).

Ortodoks teolojide Hıristiyanlık; "Hayat Yolu" şeklinde isimlendirilmiştir(158). Bu niteleme, her ne kadar mistik bir görünüm arzetse de Ortodoks teolojisinin oluşumunda kayda değer bir yer bulmuştur. İsa Mesih, bizzat kendisini hayatın kaynağı olarak açıklamıştır(159). İlk dönem Grek Kilise Babalarından beslenen Ortodoks bakış, Hıristiyan olmak için ilk dönemlerdeki inananlar gibi çaba sarfetmenin gerekliliğini savunmuştur(160). Ortodoks Kilisesi, kainata, dünyaya, genel bir tarzda, günümüzün tabiri ile evrensel anlamda yaklaşmıştır. Bu bağlamda Katolik Kilisesi de Ortodoks bakış açısıyla aynı karakteri göstermiştir. Ayrıca Ortodoksluk, kainata kozmik bir anlam da yüklemiştir. Grek ve Doğuya ait olan bu bakış, Ortodoksluk içerisinde mistik bir teolojinin de filizlenmesine yol açmıştır(161).

Ortodoks teolojide kilise, İsa'nın yeryüzündeki bedeni olarak açıklanmıştır(162). İsa'nın bedeni olan kilise, aynı zamanda Kutsal Ruh'un

(155) Clement, 211.
(156) Bulgakov, 120.
(157) Sarıkçıoğlu, 315.
(158) Kallistos Ware, The Orthodox Way, New York 1979, 8.
(159) Kallistos Ware, The Orthodox Way, 10.
(160) Kallistos Ware, The Orthodox Way, 7.
(161) Zernov, Orthodox Encounter, 12.
(162) Bkz. Bulgakov, 9.

takdis ettiği ve onun rehberliğinde devam eden topluluğun hayatıdır. Bu hayat, Pentekost(*) günü Kutsal Ruh'un havariler üzerine indiği ve onları takdis ettiği andan itibaren başlamıştır(163). Kilise, varlığı itibarıyla ilahidir, çünkü Tanrı'dandır, fakat insanlık tarihinde yer almış ve yeryüzünde ortaya çıkmıştır. Hıristiyan Kilisesinin insanlık tarihinde yer alması onun ilahilik tabiatına bir eksiklik getirmiş, zira kilise kaynağı itibarıyla Tanrısal menşeli sayılmıştır(164).

Ortodoks teoloji kendi kilisesini Bir (Yegane), Kutsal, Katolik (Evrensel) ve Apostolik olarak görmektedir. Ortodoks teolojisinin iman ikrarında, "Ben; Bir, Kutsal, Katolik ve Apostolik Kiliseye iman ederim" ibaresi yer almaktadır(165). Ortodoks Kilisesi, İsa Mesih'in kilisesi olmasından, inanç ve iman birliğini temsil etmesinden dolayı tek, yegane "bir" kilisedir. Kilise, İsa Mesih'in bölünmemiş bedenidir, bir çok kilise vardır, İsa Mesih de bir bedene sahiptir. Bu yüzden Ortodoks Kilisesi, İsa'nın sahip olduğu bir bedeni temsil ettiği için "bir" kilisedir(166). Ortodoks Kilisesinin "Bir" olması, Yeni Ahit'te de temel bulmaktadır. Onlar bu temeli "Sen Petrus'sun, ben topluluğumu bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek" sözüne dayandırmaktadır(167). Ortodoks Kilisesinin "bir"liği aynı zamanda kendisini iki şekilde göstermektedir. Bunlardan birincisi, birçok kilise üyesinin bulunmasına rağmen kilisenin tek olması, diğeri ise insanlığın kurtuluşunun yegane adresinin "bir" olan kilisede gerçekleşmesidir(168).

Ortodoks Kilisesi, İsa Mesih'in bedenini temsil etmesinden dolayı "Kutsal"dır. Kilisenin bu özelliği Pavlus'un ifadesi ile şu şekilde anlatılmaktadır: "Mesih, inanlılar topluluğunu suyla yıkayıp Tanrısal sözle temizleyerek kutsal kılmak için kendini feda etti. Öyle ki, inanlılar toplu-

(*) Pentekost: Grekçe "ellinci" anlamına gelmektedir. Hıristiyanlıktan önce Yahudilikteki On Emrin Veriliş Bayramını ifade etmek için kullanılmıştır. Pentekost olarak isimlendirilen bu gün Hıristiyanlar için Kilisenin kurulduğu an olarak kabul edilmiştir (Bkz. An Encyclopedia of Religion, Edt by Vergilius Ferm, USA 1959, 572).

(163) Bulgakov, 11.

(164) Bulgakov, 12.

(165) Bkz. Bulgakov, 13.

(166) Hierotheos, 52; Bulgakov, 13; Hromadka, 245.

(167) Matta, XVI/18.

(168) Hierotheos, 52.

luğunu üzerine leke, buruşukluk ya da buna benzer bir şey bulunmadan, görkemli bir biçimde kutsal ve kusursuz olarak kendine sunabilsin"[169].

Ortodoks Kilisesi, bütün insanlığa hitap etmesi, her ırktan insanları kucaklamasından dolayı evrensel anlamına gelen "Katolik" özelliğini de taşımaktadır. Bu kavram, Ortodoks literatüründe kilise ile ilişkileri açısından üç anlamı ifade etmektedir. İlk olarak; bütün dünya, dünyanın tamamı anlamına gelirken, ikinci olarak; Tanrı, insan ve insanın kurtuluşunu anlatan gerçeklik manasına gelmektedir. Üçüncü şekilde ise; Kiliseye bağlı olan bütün insanlar için ortak hayatı ifade etmektedir[170]. Dolayısıyla Ortodoks Kilisesinin hitabı her insan için geçerli olmakta ve aynı zamanda evrensel bir karakter taşımaktadır[171].

Ortodoks Kilise teolojisinin önemli unsurlarından biri de Ortodoks Kilisesinin kaynak itibarıyla "Apostolik" bir kilise oluşudur. Bilindiği üzere Hıristiyan Kiliselerinin en büyük özelliklerinden biri "Apostolik" olma iddiasında bulunmaladır. Bu özelliğe haiz olmanın yolları da kaynağın ilk dönem kilisesine dayanmasından geçmektedir. Ortodoks Kilisesi, havarilerden nesilden nesile gelen bozulmamış öğretisinden, gelenek ve doktrinleri devam ettirme iddiasından dolayı "Apostolik" karakter taşıdığını belirtmektedir[172].

İlk dönem Hıristiyan geleneğinden, ilk yedi konsilin belirlediği inanç esasları ve Grek Kilise babalarından feyz alan Ortodoks teolojisi, XVIII. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar modern anlamda teolojilerini geliştirmiştir. XX. yüzyıldan itibaren Rus İhtilalinin getirdiği bir sonuç olarak Ortodoks diasporasının Batılı ülkelerde yerleşmesi, Ortodoks teoloji açısından büyük bir atılıma yol açmıştır[173]. Ortodoks te-

(169) Efeslilere, V/26-27.

(170) Bkz. Hierotheos, 58; Hromadka, 242.

(171) Timothy Ware, 248.

(172) Bkz. Hierotheos, 60.

(173) Entelektüel bir kadroyu ihtiva eden Rus göçü, Ortodoksluğun derinleşmesi ve gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Ortodoks derinleşmesi, Paris'te Saint-Serge Teoloji Enstitüsünün, Amerika'da Saint Vladimir Okulu'nun doğmasına neden olmuştur. Günümüz Ortodoks dünyasının teolojik ve bilimsel anlamdaki yayınlarının büyük bir kısmı, bu kurumlardan özellikle de Saint Vladimir Teoloji Enstitüsünden yapılmaktadır (Clement, 224; Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına..., 123). Ayrıca bu kurumun yayınları ve Ortodoks dünyasının problemleri için bkz. St. Vladimir's Theological Quarterly, New Jersey USA.

olojisinin diasporadaki bu gelişmesinde, gnostik veya liberal bir kilise ilmiyle dolu olan bu yeni akıma karşı, Grek kilise babalarının ve Bizans'ın büyük geleneğine dönüş yapılmıştır. Günümüz Ortodoks Kilise teolojisi, iki hareket noktası içerisinde kendisini göstermiştir. Bunlardan biri, kilise babalarına sadık bir şekilde kalmakla geleneksel Ortodoks bütünleşmeyi güçlendirmeye çalışmak, diğeri ise daha çok gelenekte kökleşmeyi sağlamak olmuştur. Bu iki hareketin öncülerinden biri John Meyendorff, diğeri ise Boris Bobrinskoy'dur. Bunların dışında gelişen teolojik akımlar, bir adım ileri giderek, yeni kilise babalarının ve din felsefesinin muhalefetini aşmaya çalışmıştır(174).

c) Ortodoks Dogma Anlayışı

Dogma; dinlerde vahiy, ilham ve benzeri yollarla ya da kurumlar, konsiller, dini liderler gibi şahıslar vasıtasıyla belirlenen dinsel gerçek ve öğretilerdir. Terim anlamıyla, Hıristiyanlıkta kilise tarafından belirlenen ve inananların kabul etmek zorunda oldukları esaslardır(175). Ortodoks Kilisesi'nin dogmaları, kendisine kaynak olarak ekümenik konsilleri almaktadır. Ortodoks Kilisesi'nin teolojik omurgasını meydana getiren bu dogmalar, ekümenik konsillerin otoritesi altında kabul edilmiştir. Ortodoksluğun teolojik dogmalarını açıklama ve yorumlama yetkisi sadece ekümenik konsillerdedir(176). Buna göre alınan kararların bağlayıcılığının olması için de ilk yedi konsil kararlarına aykırı olmaması gerekmektedir.

Ortodoks teolojisinin temelini teşkil eden iman esası, İznik Konsili (M.S. 325)'nde belirlenen ve İstanbul Konsili (M.S. 381) ile pekiştirilen, "Her şeyin yaratıcısı ve hakimi olan Baba'ya, O'nun biricik oğlu, ışığın ışığı İsa'ya inanmaktır". Bu esas, Baba Tanrının kendisini İsa ile de açıkladığı, kurtuluşun İsa vasıtasıyla olacağı biçiminde de ifade edilmektedir(177). Ortodoks dogma Tanrıyı, her şeyin yaratıcısı olmasının yanında alemde mündemiç bir halde olduğunu savunmaktadır. İsa ise, Tanrının ezeli mesajının bedenleşmiş ve insan şeklinde hayat bulan bir

(174) Clement, 226; Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına..., 126.
(175) Gündüz, Din ve İnanç..., 99.
(176) Bkz. Bulgakov, 119.
(177) Bkz. Callicinos, 22-23.

şekli olarak görülmektedir[178]. İsa, sadece Hıristiyanlıktaki bir dogma değil hayatın bizzat kendisidir. İsa, Kutsal Ruh üzerinde de etkin bir haldedir, Baba tarafından gönderilen İsa, Kutsal Ruh'un açınlanmasını sağlamaktadır[179].

Ortodoks dogma aynı zamanda Ortodoks teolojisinin tarihsel birikimini de ifade eder. Bu birikim, Ekümenik ilk yedi konsil kararları, Kilise bünyesindeki teolojik tartışmalar, teolog ve mistik yazarların katkıları, reform hareketleri ve piskoposların öğretilerinden oluşmuştur. Bu bağlamda dogma, Ortodoks Kilisesinin neleri kabul ettiğini ve neleri reddettiğini saptamaktadır. Bu dogmalar, konsillerin, teologların öğretilerinin tümünün yeknasak olmadığını, bu tür öğretilere her zaman aynı değerin verilmeyeceğini gösterir[180].

3. Ortodoks Kilisesinin Diğer Hıristiyan Kiliselerinden Farkları

Ortodoksluk, ilk yedi konsilin, ilk dönem Hıristiyan kilise babalarının ve ilk dönem Hıristiyan geleneğinin kilisesi olarak kendisini ifade etmektedir[181]. Günümüz Ortodoksluğu, erken devir Hıristiyan geleneğinden miras kalan bütün unsurlara sahip çıkmakta ve bunları kendisinin devam ettirdiğini iddia etmektedir. Ortodoks anlayış, ilk dönem Grek anlayışını özümsemiş, Doğu'ya özgü karakteriyle Bizansla başlayıp Ortaçağ boyunca devam etmiştir. Ortodoksluk, İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra günümüze kadar gelen millî kiliseler organizasyonu görünümüyle Katolik ve Protestan Kiliselerinden farklılığını ortaya koymuştur. Bu anlamda modern dönemde Ortodoksluk, birer yerel ya da millî kiliseler organizasyonu şeklinde kabul edilmektedir[182].

Ortodoks Kilisesi, "asli ve temel öğretilere bağlı kalanlar" anlamına gelen "Ortodoks" adı ile kendisini ifade ederek diğer Hıristiyan Kilise anlayışlarından farklılığını göstermektedir. Bunun yanında kendini

(178) Bkz. Kallistos Ware, The Orthodox Way, 13.
(179) Bulgakov, 121.
(180) Bkz. Michel, 121-122.
(181) Bkz. Clement, 200-201; Hromadka, 246.
(182) Bkz. Clement, 218.

Doğu'nun Ortodoks ve Apostolik Kilisesi olarak da tanımlamaktadır(183). Ortodoksluk, Doğu'ya ait, Apostolik gelenekten gelen bir kilise olduğuna vurgu yapmaktan geri durmaktadır(184).

Ortodoks Kilisesine göre Batı, Katolik ve Protestan kollarıyla Hıristiyan Kilisesinin özel tabiatını gittikçe bozmuştur. Onlar, bu yüzden kendi kiliselerinin bozulmamış, havarilerin tek mirasçısı olan bir kilise olduğunu ileri sürmektedir. Ortodoksluk ve Doğu'ya ait olma, Doğu Hıristiyanlarının inanışını ifade etmekle birlikte, bedenleşmiş İsa'nın vücudunun canlı bir devamı olarak algılanmaktadır(185). Ortodoksluk, Hıristiyanlığın sadece bir diğer tarihsel şekli olup bunu anlamak için de Tanrı'nın kainat ile birleşmesi genel prensibine bakmayı ileri sürmektedir. Bununla birlikte insan bedenine girme ve kurtuluşun gizli prensibi Ortodoksluk'ta bulunmaktadır(186).

İstanbul Kilisesi, 1054 yılındaki nihai ayrılma ile birlikte Ortodoks Hıristiyanlığın temsil merkezi konumuna gelmiştir. İlk Yedi Genel Konsil'den itibaren günyüzüne çıkan dinî ve siyasî ihtilaflar, Doğu'da İstanbul Kilisesinin liderliğinde Roma'dan ayrı büyük bir topluluğa sahip Ortodoks Kilisesini oluşturmuştur. Ortodoks Kilisesine göre Hıristiyan Kiliselerinin hiyerarşik yapısı; Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs şeklinde sıralanmaktadır. Ancak daha sonra Roma ile kavgasından dolayı bu hiyerarşik düzende değişikliğe giderek, Roma ikinci sıraya konulmuştur(187).

Ortodoks Kilisesi, ilk yedi ekümenik konsile kadar Batı Kilisesini de kendisinden kabul etmiş, bu tarihten itibaren İsa'nın bedeni olan Kilisenin ve temel Hıristiyan dogmalarının Roma tarafından çarpıtıldığını ileri sürmüştür. Ortodoks Kilisesi, İsa Mesih'in gerçek kilisesine, Hıristiyan kutsal geleneğine, Apostolik kiliseye ve Kilise Babalarının oluşturduğu Hıristiyan teolojisine kendisinin sahip çıktığını savunmaktadır(188).

(183) Gündüz, Din ve İnanç..., 294.
(184) Bkz. Hierotheos, 60-61.
(185) Bkz. Hromadka, 241-242.
(186) Bkz. Hromadka, 251.
(187) Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına..., 121.
(188) Economides, Differences..., 6-8.

Burada şunu vurgulamak gerekir ki Ortodoks Kilisesi, Roma Katolik Kilisesinin kabul ettiği yedi sakramenti benimsemektedir. Bu sakramentler; Vaftiz, Evharistiya, Konfirmasyon, Evlenme, Tövbe, Rahip Takdisi ve Son Yağlama'dır. Bununla birlikte Ortodoks gelenek, kilise sırlarının birbirinden ayrılmasına müsade etmemiştir. Buna göre, İsa'nın şahsındaki ilahi kelam, ayinlerde tamamlanmaktadır. İsa Mesih'in hayatındaki mesajları ihtiyaç halinde düzenlenen dogmalar teşkil etmektedir. Ortodoks Kilisesine göre, Hıristiyan inancının temelini oluşturan teslis, Hıristiyan doğu ilahiyatının kalbini meydana getirmektedir(189).

Ortodoks Kilisesinde kilisenin kendisi de farklı anlam ifade etmektedir. Kilise; Evharistik cemaatlerden oluştuğundan dolayı birinci derecede İsa'nın bedeni şeklinde algılanmıştır. Ortodoks düşünce, mahalli kiliseyi evrensel kilisenin bir parçası değil, bir anlamda onun tam bir tezahürü olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda Ortodoks Kilisesi, bir bakıma mahalli kiliseler birliğini andırmaktadır(190).

Ortodoks Kilisesinin özellikleri, Katoliklerden ve diğer Hıristiyan Kiliselerinden ayrıldıkları noktalar genellikle şu görüşlerden oluşmaktadır:

1. Ruhani başkanları Patrik'tir.

2. Papanın üstünlüğünü, İsa'nın vekili olduğunu, yanılmazlığını kabul etmezler.

3. Kutsal Ruh'un yalnızca Baba'dan çıktığını savunurlar.

4. İlk yedi konsil ve kararlarını kabul ederler. Bundan sonraki konsilleri tanımaz ve kararlarının bağlayıcı olmadığını söyler.

5. İkonlara geniş yer verir, onlara saygı gösterirler.

6. Kiliselerde ve diğer mekanlarda yapılan ibadetlerde, her ülkenin kendi dili ile ibadet yapmasına müsaade ederler.

7. Kutsal Haç'ın kolları birbirine eşittir. Sağdan sola haç çıkarırlar.

(189) Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına...., 124.
(190) Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına...., 124-125.

8. Evharistiya ayininde ekmeğe maya, şaraba su katarlar(*).

9. Konfirmasyon, Vaftiz sakramentinden hemen sonra yapılmaktadır.

10. Papazlar evlenebilir. Keşişler, Piskoposlar ve Patrikler evlenmez. Boşanma hadisesi, bazı şartlara bağlı olarak gerçekleşir.

11. Ortodoks Kilisesi özel bir yargı gününe inanmakla birlikte ruhların ayrı ayrı değerlendirilmesini ve A'raf denilen bekleme yerinde keffaretlerini ödeyene kadar kalmayı kabul etmemektedir. Ruhlar, yaptıkları işlerine göre ya cennete ya da cehenneme gideceklerdir. Ortodoks Kilisesi A'raf konusunda Katolik Kilisesi gibi bu konu üzerinde ciddi bir şekilde durmamaktadır(191). Ortodoks Kilisesi, Roma gibi özel yargı gününde ruhlar için üç ayrı mekan kabul etmez, ruhlar cennetin güzelliklerinden faydalanır ya da eziyete maruz kalır. Kısacası Ortodoks Kilisesi A'raf denilen özel bir bekleme yerini kabul etmemektedir(192).

12. Ortodoks Kilisesi, kendisini "ilk bin yılın" kilisesi olarak görmektedir. Bundan dolayı da Apostolik Kilisesi lakabını kullanmayı uygun görmektedir.

13. Ortodoks Kilisesinin Bizans Döneminde merkezini büyük ölçüde İstanbul Fener Patrikliği teşkil ederken, bugün Ortodoksları bünyesinde toplayan belli bir merkez olmamakla birlikte, İstanbul ve Moskova Patriklikleri yeniden merkezi bir rol oynamaya çaba göstermektedir.

(*) Ortodoks Kilisesinin sakrementler konusunda Roma Kilisesi ile tartışmaya girdiği ilk hususlardan biridir. Roma Katolik Kilisesinin bu ayin sırasında ekmeğe maya katmamasına "Azymes" denmektedir (Bkz. Timothy Ware, Eustratios Argenti: A Study of The Greek Church Under Turkish Rule, Oxford 1964, 112).

(191) Tümer Küçük, 301.

(192) Bkz. Bulgakov, 208-209, Ortodoks Kilisesi ile Katolik Kilisesi arasındaki ciddi görüş ayrılıklarından birini de A'raf teşkil etmektedir. İki Kilise İsa'nın kıyametten önce yeryüzüne tekrar geleceği ve belli bir süre yaşadıktan sonra dünyanın son bulacağı, özel bir yargı gününün varlığı hususunda hem fikirdirler. Roma Katolik Kilisesi, bu özel yargı gününde ruhların bir kısmının cennete, bir kısmının cehenneme ve diğer bir kısmının da A'raf (Purgatory) denilen bekleme yerinde olacağını ileri sürmüştür. A'raf'ta kalanlar belli bir süre keffaretlerini ödedikten sonra cennete gideceklerdir. Günahkar bir kişi, işlediği suç derecesine göre, bir bedel ödeyerek işlediği suçdan kurtulmuş sayılır (Bkz. Tümer-Küçük, 272).

14. Ortodoks ve Bazı Doğu Kiliseleri Noel yortusunu 6 Ocak'ta kutlamaktadır[193].

15. Ortodoks Kilisesi, yapı itibarıyla kurumsal, keşiş hayatını benimseyen ve mistik karakterli bir anlayışa sahiptir.

16. Ortodoks Kilisesi, genel karakter olarak Grek kültüründen beslenmiştir.

17. Ortodoks Kilisesi, barındırdığı kiliseler itibarıyla Apostolik Kilisedir[194].

18. Ortodoks Kilisesi birbirinden bağımsız, kendi kutsal sinodları tarafından yönetilen milli kiliselerden oluşmaktadır.

19. Ortodoks Kilisesinin kilise teşkilatında görevli olan rahiplerde sakal bırakma ayırt edici bir özelliktir[195].

(193) Aydın, Hıristiyan Kynaklarına..., 128-129.
(194) Panagiotis Bratsiotis, The Greek Orthodox Church, London 1968, 13.
(195) Bulgakov, 213.

II. BÖLÜM

YUNAN ORTODOKS KİLİSESİ

A) YUNAN DEVLETİ

1. Yunan İsyanı ve Yunan Devletinin Kuruluşu

Yunan Devletinin kuruluşunda 1821 Yunan İsyanının önemli etkisi olmuştur. Yunan isyanından önce Fransız İhtilalinin Avrupa'yı etkilemesi, Napolyon savaşları ve Osmanlı Devletinin katıldığı savaşlarda sürekli kan kaybetmesi, bu isyanı ateşleyen faktörler arasında görülmüştür. Bunun tabii sonuçlarından biri olarak, Osmanlı Devletinin en fazla Ortodoks nüfusa sahip Rusya'ya karşı sürekli toprak kaybetmesi, diğer bir Ortodoks teba olan Yunanlıları cesaretlendirmiştir[1].

Yunan İsyanına zemin hazırlayan olaylar Mora İsyanı[*] ile başlamıştı. Osmanlı Devleti kuvvetlerince bastırılan bu isyan, daha sonra Yunanlılar tarafından Eflak ve Boğdan'da başlatılmak istenmiş ve Rusya'nın desteğinin kazanılması planlanmıştır. Bu sırada Rusya 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasıyla birlikte bütün Ortodoksların koruyuculu-

(1) Charles A. Frazee, The Orthodox Church and Independent Greece 1821-1852, Cambridge Unv. Press 1969, 9.

(*) Mora İsyanı; Osmanlı Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın bölgedeki Rumlar ve Osmanlı Sarayı içerisindeki entirikalar sonucunda başlamış ve kısa bir süre sonra bastırılmıştır. Mora İsyanında Fener Patriği Grigoryus'un rolü olduğu belirtilmiştir. Bu isyan hakkında daha fazla bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1983, C: V; Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, Ankara 1985.

ğunu üstlenmiştir. Bu durum, Ortodoks nüfusa sahip olan diğer Balkan eyaletlerinde bağımsızlık hareketlerinin artmasına yol açan sebeplerden biri olarak görülmüştür. Ayrıca Yunan İsyanının başlamasına kadar devam eden süreçte, Avrupa'da eğitim görmüş, aydın sınıfı teşkil eden Phanariot (Fenerliler)(*) hareketinin entellektüel alandaki çabaları da önemli etkenlerden sayılmıştır. Böylece, Yunan İsyanı temelde, Avrupa'dan kaynaklanan bir takım siyasi ve kültürel etkilenmelerin tesirinde gelişme göstermiştir(2).

Yunan İsyanı zamanla kutsal bir hüviyete büründürülmüştür(3). Buna göre yapılan ayaklanma yasal bir otoriteye başkaldırı değil, yabancı bir hükümranlığa karşı tavır gösterilen kutsal bir hareket olarak benimsenmiştir. Bu olaylar sırasında Yunan millî duygularının bu kadar ileri seviyede olmasının en büyük nedeni olarak sahip oldukları Ortodoks inanç gösterilmiştir(4). Bu isyanla birlikte Yunan halkı 1822'de bir meclis toplayarak bağımsızlığını ilan etmiş ve dönemin konjoktürel olayları da ayaklanmanın çok daha farklı bir mecrada gelişmesinde etkili olmuştur(5).

Osmanlı Devleti, gelişen bu olaylar karşısında hem Yunan İsyanı hem de Avrupa Devletleri ile başa çıkmak için Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Osmanlı Devletinin bu isyanı

(*) Phanariot (Fenerliler): İstanbul'da Osmanlı Devletinin üst düzey devlet görevlerinde bulunan, çoğunlukla Dışişlerinde tercümanlık yapan, Eflak ve Boğdan bölgelerinde valilik görevlerine getirilen ve Avrupa'da eğitim gören Rum Ortodoks ailelerine denmektedir. Fenerliler, Yunanistan Devletinin kuruluşunda ve Osmanlı Devletindeki Ortodoks ayaklanmalarında etkin roller üstlenmişlerdir (Bkz. Adnan Sofuoğlu, Fener Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri, İstanbul 1996, 42; Frazee, The Orthodox Church, 9).

(2) Frazee, The Orthodox Church..., 9; L. Theocharides, The Greek National Revival and The French Enlightenment, University of Pittsburgh 1971, 19; Ayrıca Phanariot konusunda Bkz. Richard Clogg; Modern Greece, London 1981, 9-12.

(3) Bkz. Charles A. Frazee, "Church and State in Greece", Greece in Transition, Essays in the History of Modern Greece 1821-1974, Edt. John. A. Koumoulides, London 1977, 128; Frazee, The Orthodox Church, 21.

(4) Bkz. Theodorou, The Church of Greece, 16; George G. Arnakis, "The Role of Religion in The Development of Balkan Nationalism", Edt. Charles and Barbara Jelavic, The Balkans in Transition, USA 1974, 116.

(5) Karal, C: V, 114-115; Frazee, The Orthodox Church, 9.

bastırdığı bir sırada başta İngiltere olmak üzere büyük Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devletine karşı cephe alması Yunanistan'ın bağımsızlığını kolaylaştırmıştır. Bunun sonucunda büyük Avrupa Devletlerinin kontrolünde bir Yunan Krallığı kurulmuştur(6).

2. Yunan Kilise Teşkilatının Rolü

Osmanlı Devletine karşı Yunan isyanın başlamasının belki de en büyük etkeni kilise ve Ortodoks din adamları olmuştur. Yunanistan'daki piskoposlar, metropolitler ve ülkedeki diğer din adamları, bağımsızlık fikrini halka aşılayan kimseler olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar, görevli oldukları bölgelerde, halkı Ortodoksluk adına Osmanlı Devletine karşı kışkırtarak mücadelenin içerisinde yer aldıkları gibi isyancılarla da çok yakın temaslarda bulunmuşlardır(7). Bu davanın öncülüğünü ise Patras piskoposu Germanus yapmıştır. Esasen Germanus'un şahsında kendini gösteren kutsal bağımsızlık duygusu, bütün Yunan din görevlerinin ruh halini yansıtmıştır. Yunan Kilise teşkilatı, bağımsızlık hareketlerinin başlamasında, kilisenin yetkisinin ulaşabildiği her yerde, Yunan halkına büyük hizmetler sunmak için çaba harcamıştır(8). Yunan Ortodoks din adamları, Helenizmin yılmaz bir savunucusu olmuş, Yunan halkının kültür mirasının korunmasında kalıcı bir rol oynamıştır. Kısacası Orto-

(6) Arınaoğlu, 102-103; Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1996, 201-102. Ayrıca Yunan Ortodoks Kilisesi ile birlikte İstanbul Fener Rum Patrikhanesi de bu isyan sırasında dikkatlerin üzerine çekildiği bir makam olarak karşımıza çıkmıştır. Osmanlı Padişahı II. Mahmut'un bütün şüphelerinin İstanbul Patriği V. Gregorius üzerinde yoğunlaştığı, bu gelişmeler neticesinde II. Mahmut'un Şeyhu'l-İslam'dan Yunan isyanına karşı cihat için fetva istediği belirtilmiştir. Şeyhu'l İslam'ın ise bu fetvayı düşünürken Patrik ile görüştüğü ve bunun sonucunda Padişahın fetvasını reddettiği kaydedilmektedir. Bu gelişme karşısında Sultan II.Mahmut, Şeyhu'l İslamı sürgüne göndererek orada onu infaz ettirmiştir. Üç ay aradan sonra seçilen yeni Şeyhu'l İslam ise bir Yunan gemisi ile hac yolculuğu sırasında, kimliğini öğrenen bir Yunanlı denizci tarafından öldürülmüştür (Bkz. Frazee, The Orthodox Church, 22-23).

(7) Bkz. Frazee, "Church and State in Greece", 128

(8) Bkz. Constantinides, 117-118; Attwater Donald, The Dissident Eastern Churches, Milwaukee 1937, 129; Charles K. Tuckerman, Greeks of to-Day, New York 1878, 194; Andrew T. Kopan, Greece, Hellenism and The Orthodox Church, http/www.voithia.org/content/qmpkopandiakon.1.htm

doks inancıyla birlikte Helenist tarihi miras, Yunan isyanının itici gücünü teşkil etmiştir(9).

Yunan Kilise teşkilatının yanında İstanbul Patrikliği de bu isyana destek veren kesimler arasında görülmüştür. Patrikhane üzerinde yaşanan bu olaylar, meselenin ehemmiyetini artırmış, dönemin Osmanlı Padişahı II.Mahmut, İstanbul Patriğini divana çağırarak kaygılarını dile getirmiş ve bu isyanlardan Patrikhanenin sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Sultanla görüşen Patrik V.Gregorius, aynı gün ileri gelen bazı Yunan temsilcileri ve diğer Ortodoks liderlerle de görüşmelerde bulunmuş, Osmanlı Padişahının isteklerinin tam zıddında bir karar alarak kendi davaları için ölmeye hazır olduklarını belirtmiştir(10). Bunun yanında, gelişen olaylar esnasında, Patrikhanenin bunlarla bir ilgisinin olmadığı izlenimi de verilmeye çalışılmıştır(*). Diğer taraftan Patrik V. Gregorius'un başlangıçta Yunan isyanını desteklemediği, ılımlı bir tavır sergilediği ancak bu ılımlı tavrının onu malum sondan kurtaramadığı da iddialar arasında yer almıştır(11). Bunun aksine 4 Nisan 1821'deki Yunan İsyanının ilk başlangıç günlerinde, Patrik V.Gregorius imzalı bir metnin bütün Ortodoks Kiliselerine gönderildiği ve burada Ortodoks milletinin koruyucusu ve hamisi olan Osmanlı Devletine karşı isyanda bulunan kişilerin aforoz edildiği belirtilmiştir(12). Bu konu ile ilgili Osmanlı Devletinin kanunları içerisinde bazı maddelerin bulunduğu ve sistem içerisindeki unsurların bunlara bağlı kalmaları gerektiği kuralı yer almıştır(**).

---

(9) Bkz. Sofuoğlu, 42; Şahin, 200-202; Frazee, The Orthodox Church, 29; A. Kopan, Aynı İnternet Adresi

(10) Frazee, The Orthodox Church, 28.

(*) Bu konu ile ilgili Batılı kaynaklar, Yunanistan'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan Yunan İsyanının, İstanbul Fener Rum Patrikliği ile Yunan Kilisesi arasındaki ilişkilerin belli bir dönem askıya alınmasına yol açtığını ve iki kilise arasındaki bu kopukluğun 1821'de patlak veren ilk isyanla birlikte başladığını da ileri sürmektedir. (Bkz. Theodorou, 16-17; Constantinides, 106).

(11) Bkz. D.M.Nicol Greece and Byzantium, Massachusetts 1983, 12.

(12) Philip Sherrad, "Church, State and The Greek War of Independence", The Struggle for Greek Independence, Edt. Richard Clogg, Great Britain 1973, 182-183; Nicol, 12.

(**) Osmanlı Devletinin kanunlarına göre İstanbul Rum Patriğinin sadakatten ayrılmayacağına, görevlerini yerine getireceğine, kendi din görevlerinden herhangi birinin hiyanetini ihbar edeceğine dair yemini bulunmaktadır. Devletin yürürlükteki kanunlarının aksine, Patrikhanenin bunları unutarak gerçek görevini bırakıp siyasal faaliyetlere kucak açması, Patrik'in sonunu hazır-

Yunan bağımsızlığının kazanılması sırasında kilise faktörünün bu kadar etkili olmasının temel sebebi, Ortodoks kimliğinin vazgeçilmez bir argüman oluşudur. Yunan halkının anlayışına göre; dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletin din ile milliyet, kendileri kadar birbirine karışmış, içiçe geçmiş biçimde olan başka bir toplum mevcut değildir. Bu anlayışa göre, kazanılan her zafer Grek milletinin olduğu gibi Ortodoksluğun da iman zaferi şeklinde değerlendirilmiştir(13). Sosyolojik anlamda, Grek ve Ortodoksluk bilinci bir biriyle kaynaşarak Yunan bağımsızlığının kazanılmasında rol oynayan temel etken olarak ortaya çıkmıştır.

Yunan Milli Konseyi bu duygu ve düşünce psikolojisi içerisinde 1827'de Troezen şehrinde toplanarak kendilerine eski Rus Çarlığının dışişleri bakanı olan Grek asıllı John Kapodistrias'ı başkan olarak seçmişlerdir. Böylece Kapodistrias, Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın ilk hükümet başkanı olmuştur. Kapodistrias, Ortodoks inancına inanan ve saygı duyan bir kişi olmasına rağmen, kilise işlerinin yönetiminde Rusya tecrübesinden dolayı, kilisenin, devletin güdümünde olmasından yana tavır sergilemiştir. Ortodoks dünyasının en kalabalık nüfüsuna sahip Rusya'da, kilise ve onun piskoposlardan oluşan kutsal sinodu, Rus Çar'ının, dolayısıyla Rus Devletinin hizmetinde olmuştur. Bu sıralarda, Yunan Kilisesinin hala İstanbul Patrikliğine bağlı olması ve bir süre sonra da Yunan hükümetinin başkanı Kapodistrias'ın öldürülmesi bu uygulamanın sonucunun getirilmesine engel teşkil etmiştir(14).

---

layan gelişmelerden biri olarak görülmüştür. Patrik V. Gregorius, Fenerli Rumlar ve isyancı gruplarla işbirliği yaptığından dolayı töhmet altında bulunduğu için azledilmiş, 1821 yılında Patrikhanenin orta kapısında, isyan ile ilgileri olduğu belirlenen Kayseri, Edremit ve Trabya metropolitleri ile birlikte idam edilmiştir. Bunlardan, idam edildikten sonra ibret-i alem için üç gün asılı kalan V. Gregorius'un cesedinin Yahudiler tarafından alınarak denize atıldığı ve Rumların da cesedi denizden alarak Rusya'nın Odessa şehrine götürdüğü ifade edilir. Yunanistanın bağımsızlığını kazanmasından sonra 1871'de aldığı bir kararla V. Gregorius'un cesidinin Atina'ya getirildiği ve Patriğin idam edildikten sonra Fener Patrikhanesinin orta kapısının kapatıldığı, hala da kapalı olduğu belirtilmektedir. Bu kapıya "kin kapısı" denildiği, bir Türk yetkili orada asılıncaya kadar kapının açılmayacağı iddialar arasındadır. (Bkz. Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul 1996, 163; Bülent Atalay, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923), İstanbul 2001, 10-11).

(13) Bkz. Kallistos Ware, "The Church: a Time of Transition", Greece in the 1980s, Edt.by. Richard Clogg, London 1983, 208; Peter Hammond, The Waters of Marah, London 1956, 25.

(14) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 130-131.

B) YUNAN KİLİSESİNİN OLUŞUMU VE İSTANBUL PATRİKLİĞİ İLE İLİŞKİSİ

1. Yunan Ortodoks Kilisesinin Oluşumu

Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla birlikte Balkanlardaki Ortodoks Kiliseler Birliği içerisinde millî olma arzusu ağırlık kazanmaya başlamıştır. Balkan Ortodoks Kiliseleri, İstanbul Patrikliğinin boyunduruluğu altında bulunduğundan, bu bölgelerdeki her Ortodoks Kilise, İstanbul'a bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Bu bağlamda, İstanbul Patrikliğine karşı millî bir kilise olma teşebbüsü ilk defa Yunan Kilisesinden gelmiştir. Politik anlamdaki bağımsızlık Yunanlılara göre, kilise yönetiminde de gerçekleşmelidir(15).

Yunanistan siyasal alanda bağımsızlık kazanma teşebbüslerini sürdürmüş, bunun neticesinde Londra Konferansıyla 1830'da Osmanlı Devletinden ayrı, bağımsız bir krallık haline gelmiştir. Bu krallık içerisinde oluşturulan yeni kanunla bağımsız devlet bünyesinde bağımsız bir kilise anlayışı kabul edilmiştir(16). Yunan Piskoposlar Sinodu, 1833 yılında toplanarak İstanbul Patrikliğinden ayrıldıklarını açıklamış, kendi millî kiliselerinin bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu talep, Patriklik tarafından Ortodoks Kiliseler kanununa aykırı görülerek reddedilmiştir(17). Yunan Kilisesi'nin Patrikhaneden ayrı bir kilise olma arzusu, onun Grek milletini temsil etme düşüncesinden kaynaklanmıştır. Bu durum, İstanbul Patrikliğinin ekümeniklik ve bütün Ortodoks tebanın hamisi olduğu iddiasına gölge düşmesine neden olmuştur.

Yunan İsyanının başlamasından 1833'deki Yunan Kilisesinin tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesine kadar olan süreçte, Yunan Kilisesini ilgilendiren bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Yunan Kilisesi'nin İstanbul Patrikliğinden ayrı bir kilise olarak varlığını sürdürmesi, dönemin önemli kişilerinden Adamantios Korais tarafından ortaya atılmıştır. Korais'e göre milli Yunan Kilisesi'nin en büyük talihsizliği Patrikhaneye bağlı olmaktır. O, yeni kurulan devletin kilisesinin ve onun din görev-

(15) Arnakis, 134.
(16) Bkz. Callinicos, 16-17.
(17) R. Janin, Les Eglises Orientales et Les Rites Orientaux, Paris 1955, 125.

lilerinin, kutsal sinod tarafından seçilen kişilerden olmasını, bu faaliyetlerin de eski kilise geleneğine uygun şekilde yapılmasını, İstanbul Patrikliğinin müdahalelerinden artık kurtulmanın zamanının geldiğini dile getirmiştir(18).

Korais'in bu fikirleri zamanın güçlü ismi ve sonraki yıllarda Yunan Kilisesinin en önde gelen kişisi, bütün yönleriyle Yunan Kilisesinin içinde olan Theokletos Pharmakidis ve diğer ileri gelen kimselerce de paylaşılmıştır. Pharmakidis'in çabaları, temelde Yunan Kilisesinin bağımsız, kendi kendini yöneten bir yapıya kavuşturulması, Doğu Ortodoks Kilise çizgisinin ve Grek milli değerlerinin korunması, Türk hakimiyeti altındaki Patrikhaneden de arındırılmasının gerekliliği yönünde olmuştur(19).

Yunan Kilise komisyonu, 1833 yılının 17 Nisan'ından 2 Mayıs'ına kadar yeni devletin milli kilisesinin problemleri hakkında toplantılar yapmıştır. Onbir oturum olarak devam eden bu toplantılar sonucunda ortak karar olarak Yunan Kilisesinin tek taraflı bağımsızlığı kabul edilmiştir. Yunan Kilisesinin kendi başına karar alma yetkisinin de içinde bulunduğu ortak istekler, toplantıların neticesinde Kral Otho'ya sunulmuş ve ondan kilise işlerini yönetmesi için Kutsal Sinoda atama yapması istenmiştir(20). Yunan Devletinin başında geçici olarak bulunan Kral Otho, seküler bir yapı içerisinde Kilisenin söz sahibi ve bazı konularda belirleyici olmasını devletin geleceği açısından tehlikeli görmüş, bununla birlikte hükümetin kilise işlerine belirli zamanlarda müdahalelerde bulunmasını uygun bulmuştur(21).

Yunan Kilisesi'nin Kutsal Sinodu 25 Temmuz 1833'de teşekkül edilerek, Kilisenin idari ve en yüksek makamı olan Kutsal Sinod'un başına Korint metropoliti, hükümet temsilciliğine Konstantinos Schinas ve sinod sekreterliğine de Pharmakides getirilmiştir. Kutsal Sinod'un oluşturulması ve bunun kanuni bir hüviyet kazanması, Yunanistan'da değişik kentlerden geniş halk kitlelerinin katılımıyla kutlanmıştır. Yunan Ki-

(18) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 102.
(19) Frazee, "Church and State...,", 104.
(20) Frazee, "Church and State...,", 106-107.
(21) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 110.

lisesi kendi içerisinde bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte kendisine örnek olarak Rus Kilisesi'nin yapısal organizasyonunu almıştır(22). Böylece Yunan Ortodoks Kilisesi 1833'de İstanbul Patrikliğinden tek taraflı bağımsızlığını ilan ederek milli bir kilise olarak oluşturulmuştur.

2. Yunan Kilisesi'nin İstanbul Patrikliği İle İlişkisi

Yunan Kilisesi ve İstanbul Patrikliği arasındaki tek taraflı bağımsızlıktan kaynaklanan gerilim 1850'de yapılan karşılıklı güven anlaşması ile yeni bir boyut kazanmış ve bu durum iki kilisenin yakınlaşmasına sebep olmuştur. Bizans mirası üzerindeki ortak geçmiş, işbirliği ve uyum, Patrikhane ile Yunan Kilisesini bir araya getirmiştir. Bizans kültür mirasının ortak payda olarak tarihsel temele yerleştirilmesi, Patrikhane ve Yunan Kilisesi'nin arasındaki sorunları yumuşatmıştır(23).

İstanbul Patrikliği, bu gelişmelerden sonra Yunan Kilisesi'nin Kutsal Sinod'unu İstanbul'a toplantı yapmak için davet etmiştir. Bu müzakereler resmi anlamda Patriklik ile Yunan Krallığı adına Yunan Kilisesi tarafından yapılmıştır. Yunan Kral'ı Otho, kendi adına Misael Apostolidis'i hükümet temsilcisi olarak tayin ederek müzakereleri başlatmıştır. Bu müzakerelerin sonucuna göre Yunan Kilisesi, seçilen beş piskoposun oluşturduğu kutsal sinod tarafından yönetilecektir. Kutsal Sinod tarafından yönetilen Yunan Kilisesi, Ortodoks Kilisesinin inanç ve dogmalarını benimseyerek İstanbul Patrikliğinin iman ve doktrinine bağlı kalacaktır. Bu gelişmeler sonucunda İstanbul Patrikliği, Rus Kilisesi'nin de teşvikiyle 1850'de Yunan Kilisesi'nin tam bağımsızlığını kabul etmiştir(24). Yapılan bu müzakerelerde Patriklik, Yunan Kilisesi'nin devletten bağımsız bir organizasyon olmasını talep etmiş, Yunan temsilcileri ise, Patrikhanenin bu isteğini redderek, kilisenin Yunan Devleti'nin bir birimi şeklinde kalması gerektiğini öne sürmüştür(25).

(22) Frazee, "Church and Satate...,", 118.

(23) Kephala, The Church of Greek People, 26.

(24) Bkz. Kephala, The Church..., 26-27; Constantinides, 106; Pere Janin, The Separated Eastern Churches, London 1933, 52.

(25) Bkz. Steven Runciman, "The Greek Church and the Peoples of Eastern Europe", The Christian World, Edt. Geoffrey Barraclough, New York 1981, 118.

Yunan Kilisesi'nin bağımsızlığının Patrikhane tarafından onaylamasından sonra bazı bölgelerdeki mahalli kiliselerin paylaşımları gündeme gelmiştir. İstanbul Patrikliğinin yönettiği bölgelerdeki yerel dil, kültür ve geleneklerin birbirlerinden farklılık göstermesi ve Patrikhanenin de bu özelliklere dikkat göstermemesi, bölünmeden yana kanaatlerin güçlenmesine yol açmıştır. Balkanlardaki Türk hakimiyetinin her geçen gün azalması, Yunanistan'ın Balkanlarda, Osmanlının aleyhine genişlemeye başlaması, bu toprakların kilise yönetiminden kaynaklanan sorunların yaşanması problemini de beraberinde getirmiştir. Bağımsızlığını kazanan toplumlar, Patrikhanenin dini vesayetinden kurtularak, bağımsızlıkları ile birlikte kendi dini otonomluklarını da ilan etmiştir(26). Böylelikle 1864'de İyonya Adaları, Teselya bölgesinin tamamı ve Epirus'un yarısına yakın bölgelerindeki kiliseler, Yunan Kilisesi'nin yetki alanına dahil edilmiştir. Bu yetki paylaşımının altında siyasi sebeplerin de bulunduğu ifade edilmiştir. Bu bölgelerin bir kısmını sömürge olarak elinde tutan İngiltere, kiliselerin Patrikhanenin yetkisinden çıkartılarak Yunan Kilisesinin denetimine geçmesinden yana tavır koymuştur. Böylece bu bölgelerin Patrikhanenin kontrolünden çıkmasıyla, Osmanlı Devletinin siyasal üstünlüğünün kaybedilmesi amaçlanmıştır(27).

Yunan Kilisesi ve Patrikhane arasındaki kilise paylaşımı, 1928 yılında yapılan yetki devri antlaşmasının imzalanması ile birlikte Balkanlardaki bazı kiliselerin kontrolü her yönden Yunan Ortodoks Kilisesine terkedilmiştir. Girit adası hariç Yunanistan'ın yeni kazanmış olduğu topraklardaki metropolitliklerin tamamının yönetim şekli, örf ve adetlerinin tatbiki ile birlikte bağımsız Yunan Kilisesine bırakılmıştır. Buna göre buradaki metropolitliklerin dini yönden sevk ve idaresi, Atina'daki Kutsal Sinod'a ait olacak, bu Sinod'un teşekkülünde ise yeni kazanılan metropolitler, diğer Yunan metropolitleri gibi eşit derecede hak sahibi olacaktır. Metropolitikler, bağımsız Yunan Kilisesi'nin genel kurul toplantılarına asıl üye sıfatıyla katılacaklardır. Bu kiliselerdeki pisko-

(26) Bkz. Benlisoy-Macar, 41-42.
(27) Bkz. Constantinides, 107; Attwater Donalt, 130.

posların seçimi, Yunan Kilisesi'nin usul ve kurallarına göre yapılacak, ancak aday listesinin tanziminde İstanbul Patrikliğinin de onayı aranacaktır(*).

Yunan Kilisesine devredilen bu kiliselerde, her bakımdan bağımsız Yunan Kilisesi'nin hak ve hukukuna tabi olunacak, mahkemeye sevk ve cezalandırılmalar Yunan Kilisesi'nin kurallarına göre ifa edilecek, bunun yanında buradaki görevlilerin azli gibi meselelerde İstanbul Patrikliğine temyize gitme hakları olacaktır. Metropolitliklerden herhangi birinin boşalması veya boşalan yere yeni bir piskoposun tayini Yunan Kilisesi başkanı tarafından Patrikhaneye bildirilecek ve seçim mazbatasının bir sureti gönderilecektir. Seçim mazbatasının gönderilmesi işlemi bizzat Yunan Kilisesi başkanı vasıtasıyla yapılacaktır. Bağlı kiliselerin Yunan Kilisesi Sinod'una her yıl gönderdikleri faaliyet raporlarının bir sureti Sinod yoluyla Patrikhaneye bildirilecektir. Ayrıca, bu metropolitliklerde yapılan dini ayinlerde, İstanbul Patriğinin adını anma mecburiyeti bulunmayacaktır. Metropolitliklerin bölgesindeki manastırların yönetimi ve denetlenmesi Yunan Kilisesi'nin hakkı olarak kalacak, ancak bu manastırların ilgası veya birleştirilmesi Patrikhaneye danışılarak yapılacaktır(17). 1928 yetki devri antlaşmasıyla Yunan Ortodoks Kilisesi'nin, tarihindeki en büyük zaferini kazandığı belirtilmektedir(29).

(*) İstanbul Fener Patrikliği ve Yunan Kilisesi arasında yapılan yetki devri anlaşması şu maddeleri içermektedir: 1. Girit adası hariç, Yunanistan tarafından yeni kazanılmış havalideki kurulu metropolitliklerin tamamı Yunan Kilisesine bırakılacak. 2. Metropolitliklerin dini yönden sevk ve idaresi bağımsız Yunan Kilisesinin kutsal sinoduna ait olacak. 3. Metropolitlikler bağımsız Yunan Kilisesinin genel kurul toplantılarına asıl üye sıfatı ile iştirak edecek. 4. Metropolitliklerin seçimi ve intihabı Yunan Kilisesinin usul ve kaidelerine göre yapılacak. 5. Mezkur metropolitlikler her bakımdan Yunan Kilisesinin hak ve hukukuna tabi olacaktır. 6. Mezkur Metropolitliklerin herhangi birinin boşalması veya boşalan bir yere yeni bir metropolitin tayini durumu Yunan Kilisesi başkanı tarafından İstanbul Patrikliğine bildirilecektir...., (Bkz. Benlisoy-Macar, 68-69).

(28) Bkz. Benlisoy-Macar, 69-70.

(29) Bkz. Charles Frazee, "The Orthodox Church of Greece: The Last Fifteen Years", Indiana Social Studies Quarterly, Vol: XXXII, No: 1, Spring 1979, 97.

3. Yunan Ortodoks Kilisesinin Kuruluşundan Günümüze Kilise-Devlet İlişkileri

Yunan Ortodoks Kilisesi, İstanbul Patrikliği tarafından bağımsız, milli bir kilise olarak tanınmış ve Yunan Devleti içerisinde bir kurum haline gelmişti. Yunan Kilisesinin bağlı bulunduğu Yunan Devleti ile olan ilişkileri siyasal yapıya göre değişkenlik göstermiştir. Bu sıralarda Yunan Devleti, Avrupalı destekçileri tarafından yarı krallık şeklinde yönetilmeye ve seküler bir konuma oturtulmaya çalışılmakta idi. 1830 yılından itibaren, büyük Avrupa devletlerinden; İngiltere'nin, Fransa'nın ve Almanya'nın himayesi altında Bavyeralı Kral Otho'nun yönetimi fiilen başlatılmış, Yunan Ortodoksların büyük gayretiyle bağımsızlığını kazanan milletin başına Katolik bir Kral ve Protestan bir Kraliçe getirilmiştir(30). Yaşanan bu olaylara rağmen, Yunan Ortodoks Kilisesi, geçmişten aldığı Bizans mirası sayesinde etkin bir strateji takip etmiş, bu durumdan kaygılanmamış ve belirlemiş olduğu hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır.

Kilise-Devlet ilişkileri 1833 yılında çıkarılan kilise kanununda öngörülen bazı maddelerle resmileştirilmiştir. Buna göre, Yunan Krallığının Doğu Ortodoks Apostolik Kilisesi, Mesih İsa'dan başka kurucu tanımamış ve seküler Yunan Krallığına saygı duymuştur. Yunan Devleti, Doğu Ortodoks Kiliseleri'nin iman esaslarını kabul ve muhafaza etmiştir. Kilise işlerinde en yetkili merci, Yunan Krallığının himayesindeki Kutsal Sinod olmuştur. Uygulamaya giren 25 Kilise kanunuyla Yunan Kilisesi, geniş anlamda hükümete bağlı hale getirilmiştir. Buna göre Yunan Kralı, Ortodoks Kilisesi'nin başı olarak nitelendirilmiş ve Kutsal Sinod'un beş üyesi Kral tarafından atanmıştır. Kilise işlerini takip etmek amacıyla da bir din işleri bakanlığı kurulmuştur. Bu kanunla Kutsal Sinod üyeleri, başkan ve başkan yardımcıları belirlenmiş, Hükümet de bunların atamasını yapmıştır. Yunan Hükümeti, her zaman Kutsal Sinod'u oluşturan görevlileri atama yetkisini elinde bulundurma hakını muhafaza etmiştir(31).

(30) Frazee, "Church and State...", 131.
(31) Frazee, "Church and State...", 113.

Seküler siyasal yapıyla yönetilen Yunan Krallığında kilise kanunu, kilise teşkilatında görev alan bütün görevlilerin, politik etkinliklerle uğraşmasını ve herhangi bir şekilde siyasi faaliyette bulunmasını yasaklamıştır. Hükümetin her alanda kiliseyi kontrol etme yetkisi, çıkarılan bu kanunlarla sağlanmıştır. Bütün bunlar, geçici krallık döneminde Yunan Ortodoks Kilisesinin kendi başına bırakılmadan hükümet tarafından laik bir temel üzerine oturtulduğunu göstermiştir(32). Yunan Kilisesi için yapılan bu düzenlemelerde daha önce de belirtildiği gibi Rus Kilisesi'nin Kutsal Sinod'u ve onun devlet ile olan ilişkileri model olarak alınmıştır(33).

Mevcut hükümetin kararlarıyla dar bir alana sıkıştırılmasının yanında Yunan Kilisesini misyoner faaliyetleri de rahatsız etmiştir. Osmanlı Devletinin diğer dinlere göstermiş olduğu geleneksel hoşgörüden faydalanan Amerikan ve İngiliz Protestan misyonerlerinin Yunanistan'daki faaliyetleri. Ortodoks Kilisesinin dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine Kilise, Kitab-ı Mukaddes Topluluğu adı altında kurumlaşmış olan Protestan gruba karşı önlemlerin alınmasını gündeme getirmiştir(34). Yunan Hükümeti, yaşanan gelişmeler üzerine ülkedeki din eğitiminin ve Ortodoks öğretinin daha iyi şekilde verilebilmesi için bir Teoloji Fakültesi açmaya karar vermiştir. Bu kurumun oluşturulabilmesi için de Yunan Kilisesi'nin tesis edilmesi sırasında büyük rol oynayan Pharmakidis ile birlikte Rizarios kardeşlerden faydalanılmıştır. Hükümet, Teoloji Fakültesinin gelişebilmesi için rahip sınıfa desteğin yanında buraya gelen öğrencilere burs vermiş ve Yunan Ortodoks Kilisesi'nin lehinde olan bir yapılanma içerisine girmiştir(35).

Ülkenin 1843'de kendi içerisinde bazı alanlarda reforma gitmesi, Kiliseyi de kapsayan değişikliklerin habercisi olmuştur. Yunan anayasa komisyonunun 1844 yılında yaptığı toplantıda, Yunan Kilisesi'nin önüne çok önemli fırsatlar çıkmıştır. Bu fırsatlar, Yunan Kilisesi'nin yeniden İstanbul Fener Rum Patrikliğiyle ilişkilerinin geliştirilmesi ve

(32) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 132.
(33) Bkz. Frazee, The Orthodox Church..., 114.
(34) Frazee, "Church and State...,", 134-135; Frazee, The Orthodox Church..., 125.
(35) Frazee, "Church and State...,", 135.

1833 Kilise kanunlarının yeniden düzenlenmesi şeklinde kendini göstermiştir. Kilise kanunlarını tekrar düzenleyen yasalarda üç önemli madde üzerinde durulmuştur. Bunlar; Kutsal Sinod başkanı olarak Kral'ın isminin sadece diğer sinod üyeleri ile ilgili konulardaki yazılarda geçmesi, Yunan Kilisesi'nin aleyhine olan kilise ile ilgili bütün kanunların ilga edilmesi ve Hükümetin, Kilisenin iç işlerinde sadece gözlemci sıfatıyla sınırlı kalması biçiminde olmuştur(36). Böylece Yunan Kilisesi, seküler yapı içerisinde kendi açısından son derece önemli haklar kazanmıştır. Kilise kanununda 1844'de yapılan bu yenilikler, aynı zamanda Yunan milliyetçiliğinin bir zaferi olarak da yorumlanmıştır(37).

Yunan Hükümeti, 1852 yılında kiliseyi ilgilendiren iki girişimde daha bulunmuştur. Bunlardan biri piskoposlarla diğeri ise Yunan Kilisesinin statüsüyle ilgili olmuştur. Kilisenin hiyararşik düzeninden memnun olmayan Hükümet, başta piskoposların seçimi olmak üzere bir çok alanda değişikliğe gitmiştir. Buna göre piskopos seçiminde Hükümet, biri kendi belirlediği aday olmak üzere üç adayı Kutsal Sinod'a sunmuş ve bunların seçiminde de Hükümet yetkili kılınmıştır. Piskoposların bu şekilde seçilmesinde, kalite düşüklüğü, tarafgirlik gibi konularda ortaya çıkan suni sebepler, kilise-devlet ilişkilerinde zaman zaman dargınlıklara yol açmıştır. Bu biçimde yapılan bir seçim şekli, kilise tarafından da uygun görülmemiştir(38).

Yunanistan'da, kilise-devlet ilişkileri konusunda büyük ölçüde etkili olan faktörlerden biri de hiç şüphesiz zamanın büyük Avrupa devletleridir. Bunlardan özellikle İngiltere'nin, Yunan bağımsızlık savaşının kazanılmasında, geçiçi Yunan Krallığının oluşturulmasında ve hatta Yunan Kilisesi'nin statüsünde söz sahibi olduğu görülmüştür(39). Otho'nun yerine 1862'de geçen yeni Kral I.George, selefinden farklı politika izleyerek, Ortodoksluğu kabul etmiş ve Greklerin Kralı ünvanını almıştır. Bununla birlikte bu durumun destekleyicisi niteliğindeki İngiltere, yeni Kral'a bir jest yapmış ve İyon Adalarının yönetimini Yu-

(36) Bkz. Frazee, The Orthodox Church..., 159.
(37) Frazee, The Orthodox Church..., 164.
(38) Bkz. Constantinides, 107-108.
(39) Bkz. Clogg, 17-22.

nan Krallığına bırakmıştır. Yunan Hükümetinin adalar üzerindeki hakimiyetine bağlı olarak bu topraklardaki kilise yönetiminin de, Yunan Kilisesi'nin yetki alanına girmesi zorunluluğunu getirmiştir. Böylece İyon Adalarındaki her türlü dini idare İstanbul Patrikliğinden alınarak Atina Başpiskoposluğunun ve onun Kutsal Sinodu'nun yetkisine bırakılmıştır(40).

Kilise-Devlet ilişkileri, Yunanistanın bağımsızlığını kazanmasından itibaren inişli çıkışlı bir görünüm ortaya koymuştur. Balkan Savaşlarının ve I. Dünya savaşının patlak verdiği dönemlerde, Kilise teşkilatına bağlı birçok piskopos, Başbakan Venizelos'a karşı Kral Konstantin'den yana tavır belirlemiştir. Bunun üzerine Venizelos ile Yunan Kilisesi'nin başı olan Atina başpiskoposu arasında sürtüşmeler ortaya çıkmıştı. Atina Başpiskoposu bir bildiri yayınlayarak, Venizelos'un kilise mensubu kimseleri hapse attığını, halkı Kral'a karşı kışkırttığını ilan etmiştir. Bir süre sonra Kral Konstantin'in ülkeyi terketmesi sonucu kraliyet taraftarı olan Atina başpiskoposu Hükümet tarafından görevinden alınmıştır. Kutsal Sinod üyelerinin büyük çoğunluğu ve kilise komisyonundan görevli on üç piskopos, yaptıkları faaliyetlerden dolayı soruşturmaya tabi tutulmuştur(41).

Yunanistan içerisindeki bu çekişmelere, Türk Kurtuluş savaşındaki yenilgilerin de eklenmesi ülkede politik bir sistem değişikliğine sebep olmuştur. Yunan Kilisesinin Kutsal Sinod'u dağıtılarak yeni bir piskoposlar meclisi kurulması için kilise bünyesinde arındırma faaliyetine başlanmıştır. Piskoposlar meclisi 1923'de Chrysostomos Papadapoulos'u, başpiskoposluğa getirerek onu aynı zamanda Atina Üniversitesi'nde kilise tarihi profesörlüğüne getirmiştir. Chrysostomos, başkan seçilmesinin ardından ülkedeki bütün piskoposlardan oluşan bir toplantı düzenleyerek, bazı önemli kararların alınması için çalışmalara başlamıştır. Bu toplantıdaki en büyük sorunun kilise takviminin belirlenmesi olduğu yapılan istişareler sonucunda karara bağlanmıştır. Yunan Hükümetinin de desteği ile Paskalya gününü hariç tutan modern bir takvim Yu-

(40) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 137.
(41) Frazee, "Church and State...,", 139.

nan Kilisesi tarafından kabul edilmiştir. Eski Justinyen takvimi terkedilerek Katoliklerin de kullandığı Gregoryen Takvimine geçilmiştir. Bu karara, batılıların kültür mirasından etkilenmek şeklinde itirazlar gelmiş ve buna karşı çıkanlar da olmuştur. Kilise kararını tanımayan eski Justinyen Takvimini aynen devam etmesinden yana olanlar daha sonraları Old Calendarits (Eski Takvimi Kullananlar)(42) olarak isimlendirilmiştir(43).

Yunanistan'da 1924 yılında Cumhuriyet rejimine geçilmesine rağmen gerçek güç generallerin elinde olmuştur. Yunan Kilisesi'nin başı olan Başpiskopos Chrysostomos, kilisenin kendi içerisinde rahat edebilmesi için özgürlük tanınmasını, dolayısıyla da bir anayasanın hazırlanmasını talep etmiştir. Bu istek din işleri bakanlığı tarafından reddedilerek, Kutsal Sinod'un yine hükümet tarafından atanması benimsenmiştir. Böylece Yunan Kilisesi dışarıdan hükümetin baskıları, içeriden de Eski Takvimi savunanların çıkarmış olduğu sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte kiliseyi meşgul eden bir başka önemli husus da, Hükümete sıkça şikayet edilen Protestan misyoner teşkilatlarının faaliyetleridir(44).

Yunan Kilisesi'nin yeni kilise takvimini kabul etmesiyle birlikte, 1930'lu yıllar, gelenekçi kanat ile kilise arasında çatışmaların yaşanmasına sahne olmuştur. Bunun üzerine Kutsal Sinod, 1935'de toplanarak Hükümetin Eski Takvimi kullananlara (Gelenekçilere) karşı bir tavır almasını ya da kabul edilen Gregoryen takvimini yeniden ele alınması teklif etmiştir. Gelenekçiler, yaptığı fiillerden dolayı Atina başpiskoposu Chrysostomos'u ve yeni kilise takvimini benimseyenleri suçlamıştır. İki grup arasındaki çatışmaların artması sonucu gelenekçilerden bazı piskoposlar tutuklanmış, bir kısmı sürgün edilmiş ve görev yaptıkları manastırlar mühürlenmiştir(45).

---

(42) Old Calendarits (Eski Takvimi Kullananlar): Yunan Ortodoks Kilisesinin Gregoryen Kilise Takvimini kullanmasına karşı çıkan ve eski Justinyen Takvimine devam edilmesini savunan, bu yüzden de Yunanistan'da ayrı bir kilise topluluğu meydana getiren, Yunan Kilise Sinod'unun kararlarını tanımayan gelenekçi gruptur (Bkz. Dimitri Kitsikis, The Old Calendarists and the Rise of Religious Conservatism in Greece, Califomia, 1995, 7-41).

(43) Frazee, "Church and State...,", 140-141.

(44) Frazee, "Church and State...,", 142.

(45) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 143.

Atina Başpiskoposu ve Yunan Kilisesi'nin başı Chrysostomos'un 1938'de ölümüyle birlikte yeni bir kargaşanın yaşanması, hükümetin olaya tekrar el atmasına neden olmuştur. Chrysostomos'un uzun süre görevden kaldıktan sonra vefat etmesi gelenekçiler arasında sevinç yaratırken, Yunan hükümetini de yeni bir Başpiskopos'un seçilmesi konusunda sıkıntıya sokmuştur. Hükümet, ülkedeki bütün bölge piskoposlarının seçimlerde oy kullanmasına imkan vermiş, 61 piskopos oy kullanmış, seçim sonucunda Korint piskoposunun bir oy farkla kazanmasına rağmen seçimlere hile karıştıldığı iddiası ile Kutsal Sinod'un kararına bırakılmıştır. Kutsal Sinod, daha önce kazanan Korint piskoposunun yerine diğer adayı tercih ederek onu Yunan Kilisesi'nin başına atamıştır. Bunun sonucunda din işleri bakanlığı, kararı uygulayarak resmileştirmiştir(46).

II. Dünya Savaşı yılları, hem Yunan Devleti hem de Yunan Kilisesi için çok sıkıntılı bir dönem olarak geçmiştir. İtalya'nın Yunanistanı 1940'da işgal etmesi, hemen arkasından da Almanya'nın ülkeye girmesi sonucu Yunan Kilisesi, halkı işgale karşı direnmeye çağırmıştır. Ülkede Nazi mandası altında askeri bir hükümet kurulmuş ve Yunan Kilisesi'nin başı Başpiskopos Chrysanthos, bu şartlar altında işlerin yürüyemeyeceğini belirterek, mevcut duruma itirazda bulunmuştur. Yunanistan'daki yönetim, bu olay üzerine Başpiskopos Chrysanthos'u görevinden almıştır. Savaşın bitmesine doğru Yunan Kilisesi, kendi içerisinde tekrar yapılanmaya girerek, Atina'daki görevlerini sürdürmüş ve Kutsal Sinod'u başkan ile birlikte on iki kişiden oluşturmaya başlamıştır(47).

Yunanistan'da II. Dünya Savaşı sırasında kendi içerisinde oluşan komunist blok, savaş sonrası güçlenmiş ve ülkede söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu durum, ülkede kraliyet taraftarı olanlarla onları destekleyen İngiltere'yi çok rahatsız etmiştir. Bunun üzerine komunistlerle kraliyet mensupları arasında sürekli kavgalar yaşanmaya başlamış; neticede İngilizlerin katkılarıyla komunistler tasfiye edilmiş ve Yunanistan'ın diğer Balkan Devletleri gibi komunist blok arasında yer alması engenlenmiştir. İngiltere, bu kutuplaşmayı azaltmak ve önceki Kral'ın tekrar

(46) Frazee, "Church and State...,", 144.
(47) Frazee, "Church and State...,", 144-145.

ülkeye dönmesini sağlamak için bir denge unsuru meydana getirmeye çalışmıştır. Bu durum için de en uygun aday olarak ülkede saygınlığı olan Yunan Kilisesi'nin başkanı Başpiskopos Damaskinos olmuştur(48).

Damaskinos, önce Kral vekili sonra da Yunanistan'a başbakan olarak atanmıştır. Kilisenin ve aynı zamanda da Hükümetin başı olan Damaskinos, ülkedeki kilise hizmetlerinin aksamasından, savaş ve karışıklık süresinde bir çok piskoposun kaybedilmesinden dolayı meydana gelen olumsuzlukları gidermek ve eksik kalan yapılanmaları tamamlamak amacıyla Atina'da bir toplantı düzenlemiştir. Ülkedeki karışıklıkların devam etmesi, bir sivil savaşın komünistlerle hükümet kuvvetleri arasında süregelmesi, Yunan Kilisesi'nin sağlıklı gelişimini engellemiştir. Bu süre zarfında Yunanistan'da yaklaşık 239 piskopos ve din görevlisi ölmüş, bir çok bölgedeki kilise hizmetleri durmuş, bazıları başka yerlere sığınmak zorunda kalmıştır. Ağustos 1949'da Hükümet kuvvetlerinin iç savaşı kazanmasıyla birlikte Hükümet kilise işleriyle ilgilenmeye başlamış, ancak kuzey Yunanistan'daki kiliselerin hemen hemen tamamının bu iç savaş sırasında tahrip edilmesi engellenememiştir(49). II. Dünya Savaşının hemen sonrasında ülkede bir iç sivil savaşın baş göstermesi, Yunan Ortodoks Kilisesini reform gerçekleştirme konusunda ciddi sıkıntılara sokmuştur(50).

Sivil savaşın sona ermesinden sonra Başpiskopos Damaskinos'un da ölümüyle birlikte Yunan Kilisesi, kendisine yeni bir sayfa açmıştır. Kilisenin başkanlığına gelen Spyridon Vlachos, barışçı bir politika izlemiş başta Gelenekçilerle (Eski Takvimi Kullananlar) anlaşmaya çalışarak iç dengeleri kurmayı hedeflemiştir. Bunun yanında Yunan Kilisesini dışa açmaya yönelmiş ve dünya kiliseler birliğine üye olmak için girişimde bulunmuştur. Spyridon, Gelenekçilerin kilise takvimini seçmelerinde serbest olduklarını belirtmiş, Yunan hükümetine, Yunan Ortodoks Kilisesi içerisinde ikili bir hiyerarşinin oluşmasına müsaade etmesi yolunda istekte bulunmuştur(51).

(48) Frazee, "Church and State...,", 145.
(49) Frazee, "Church and State...,", 145-146.
(50) Bkz. Frazee, "The Orthodox Church of Greece: The Last Fifteen Years", 90.
(51) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 146.

Yunan Kilisesi, 1950-60 yılları arasında kendisini bekleyen çok acil sorunlarını çözmekle geçirmiştir. Bu sorunların başında ise Yunan Kilisesine bağlı bölgelerdeki piskoposların ve daha alt kademedeki görevlilerin eğitilmesi meselesi gelmiştir. Ülkenin özellikle kuzey bölgelerindeki din görevlilerin dini konulardaki eksikliği, kilise hizmetlerinin aksaması, Yunan Kilisesini ıslahı hususunda harekete geçirmiştir. Bu dönemde, sosyal alanda Kiliseyi ilgilendiren bir başka sorun ise kırsal bölgelerdeki bazı tarım alanlarının orada hizmet veren papazlar tarafından işletilmesine devam edilebilmesi meselesi oluşturmuştur. Yunan Hükümeti, Kilise ile olan hukukuna göre küçük yerleşim yerlerindeki tarım alanlarının işletilmesi konusunda yerel papazlara yetki vermiştir. Hükümet ve Kilise arasındaki müzakereler sonucunda bu ve benzeri yerlerdeki tarım arazilerinin işletilmesinden dolayı elde edilen gelirin üçte birinin o bölgenin papazlarına verilmesi kararlaştırılmıştır(52).

Yunan Kilisesi ve Devlet ilişkileri iç savaş sonrası kısa bir dönem normal düzeyde sürmesi, 1963'deki bir yasayla tekrar bozulmuştur. Devletin çıkardığı bu yasaya göre kırsal ve fakir bir bölgedeki piskopos veya papazın zengin bir bölgeye nakli yasaklanmıştır. Yunan Kilisesi, bütün piskoposlarını toplayarak hükümet tarafından kilise kanununa aykırı bu düzenlemeye itiraz etmiştir. Yunan Kilisesi'nin yapmış olduğu bu itirazların sonuçsuz kalmasıyla birlikte, kilise hiyerarşisi kendi başına karar vermiş, hükümetin çıkarmış olduğu bu yasayı çiğnemiş ve gerekli yerlere atamayı yapmıştır. Bununla birlikte Yunan Hükümeti, bu hareket karşısında tayin edilen piskoposlardan bazılarını malikemeye vermiştir. Kilise-Hükümet arasındaki bu kavga, 1966 yılında Yunan Kilisesi lehine sonuçlanarak tayinlere izin verilmiştir(53).

Yunanistan'daki siyasal düzenin sürekli kaygan olması Yunan Ortodoks Kilisesini zor durumlara sokmuştur. 1967'de Komunist destekli askeri bir yönetimin iş başına gelmesiyle Yunan Kilisesi, tekrar sıkıntılı bir döneme girmiştir. Askeri cunta, Yunan Kilisesi'nin yetkilerini eline alarak Başpiskopos Chrysostomos'u yaş haddinden emekliye

(52) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 146.

(53) Bkz. Frazee, "The Orthodox Church of Greece: The Last Fifteen Years", 90-91.

sevk etmiştir. Askeri yönetimin sembolik olarak oluşturduğu Kutsal Sinod toplanarak hukuk profesörü Ieronymos Kotsonis'i Yunan Kilisesi'nin başkanlığına getirmiştir. Bu olay, Yunan Kilisesi'nin kuruluşundan beri başkanlığa seçilen ilk akademisyen kökenli başkan olma özelliği taşıması yönüyle önemlidir(54).

Kotsonis, askeri yönetim tarafından atanmasına rağmen, ülkenin dini problemlerine hızlı bir başlangıç yaparak, piskoposların eğitiminden atıl halde bekleyen kiliselere görevli atanmasına kadar bir çok sorunun çözümüne el atmıştır. Bunlardan daha da önemlisi yeni bir Kilise kanunu hazırlamak, Atina'daki Yunan Kilisesini ve onun Kutsal Sinodunu tam anlamıyla işlevsel hale getirmek için hazırlıklara koyulmak olmuştur. Hükümetin de desteğiyle sekiz bölüm ve elli üç maddeden oluşan yeni Kilise kanunu yürürlüğe girmiştir. Burada alınan kararlar neticesinde bütün görevli piskopos ve papazlar, yılda iki defa olmak üzere kendi aralarında toplantı yapmıştır. Bu toplantılarda kiliselerin karşılaştıkları problemler arasında kilise hizmetlerini yerini getirmeye çalışan görevlilerin sorunları, kilise-devlet ilişkilerinin seviyesi gibi konular ele alınmıştır(55).

Yunan Kilisesi 1975'de bir çok problemlerle karşı karşıya gelmiştir. Bu sorunların başında, 1965'den beri devam eden kilise hiyerarşisi içerisindeki iki kutuplu anlaşmazlıklar gelmiştir. Başpiskopos ile Kutsal Sinod üyelerinin çekişmeleri, seçim sistemlerindeki huzursuzluklar ve hükümetin bu grupları biraraya getirmek için gösterdiği müdahaleler, karışıklıkların bazılarını oluşturmuştur. Bunun yanında, Gelenekçilerin resmi kiliseden uzak durması, her zaman taraftar kazanmak için çaba göstermesi Yunan Kilisesi'nin dikkatlerini çekmiştir. Diğer taraftan ülkede şehirleşmenin artması ve toplum hayatında seküler yapının ağırlık kazanmasıyla birlikte kiliseye ibadet maksadıyla katılımların azalması, Yunan Kilisesi'nin çözmesi gereken sorunların başında gelmiştir(56).

(54) Bkz. Frazee, "The Last Fifteen Years...", 91; Frazee, "Church and State...,", 148.
(55) Bkz. Frazee, "The Last Fifteen Years...,", 92-93.
(56) Bkz. Frazee, "Church and State...,", 151-152; Frazee, "The Last Fifteen Years...,", 97-98.

Bütün bunlardan Yunanistan'da kilise-devlet ilişkilerinin, Yunanlıların Osmanlı Devletinden bağımsızlığını kazanmasından itibaren, yönetim sisteminin biçimine ve dış güçlerin müdahalelerine göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Yunan Ortodoks Kilisesinin bazı zamanlar devlet tarafından sıkı bir kontrol altında tutulduğu bazen de serbestiyet içerisinde hareket ettiği karşımıza çıkmaktadır. Yunan Kilisesi her ne kadar İstanbul Patrikliğinden bağımsızlığını kazanmış olsa da yeni yapılandırılan Yunan Devleti bünyesinde, laik bir temele oturtulmak istenmiştir. Bu yapılanmada devlet ve hükümetlerin gücü kiliseden her zaman daha fazla olmuş ve kurulan sisteme bağımlı bir yapıda bırakılmıştır.

C) KİLİSE YÖNETİMİ VE SOSYAL FAALİYETLER

1. Kilise Yönetimi

Yunan Ortodoks Kilisesi, Atina ve tüm Yunanistan'ın başpiskoposu ve onu seçen Kutsal Sinod tarafından yönetilmektedir. Bu iki organın yasal olarak atanması da Yunan hükümeti vasıtasıyla yapılmaktadır(57). Yunan Kilisesi, kendi iç hiyerarşisi bakımından 1959 yılına kadar hükümetten ayrı bir organizasyon içerisinde bulunmuştur. Bu dönemden itibaren başlayan hiyerarşik sorunlar nedeniyle bir devlet müdahalesi gerçekleşmiştir. Bundan dolayı günümüzde Ortodoks Kiliseler arasında devlete bağlı tek kilise Yunan Ortodoks Kilisesi olarak görülmektedir(58).

a) Başpiskopos

Yunan Kilisesi, anayasal bir dayanak olarak Kilise kanunu üzerine temellendirilmiştir. Kilisenin yasal bütün icraatları da bu kanunlar çerçevesinde vuku bulmaktadır. Yunan Kilise kanununa göre Başpiskopos (Atina Başpiskoposu) seçimi Kutsal Sinod tarafından gerçekleştirilmektedir. Bağımsızlığını 1833 yılında ilan eden ve 1850'den itibaren de Fener Rum Patrikliğinden tamamen ayrı milli bir kilise biçi-

(57) Theodorou, 18.
(58) Bkz. Benlisoy-Macar, 16.

minde hareket eden Yunan Kilisesi, Atina metropolitliği tarafından temsil edilmektedir. Atina Başpiskoposu, Yunan Kilisesinin ve Kutsal Sinod'un başı olarak kabul edilmektedir. Başpiskopos en büyük kilise ünvanı olmaktadır(59).

b) Kilise Organları

Atina başpiskoposundan sonra gelen bölge piskoposları, metropolitliklerindeki bütün din görevlilerinden ve dini faaliyetlerden sorumludur. Metropolit veya eyalet başpiskoposları her yönden Kutsal Sinoda bağlıdır. Metropolitliklerden daha küçük yerleşim birimlerindeki kiliselerde piskoposlar görev yapmaktadır. Buradaki piskoposlar, dini hizmetlerin yürütülmesi, halkın dini yönden eğitilmesi gibi faaliyetlerde metropolitliklere karşı sorumludurlar. Bütün bu kesimlerde görev yapan kilise görevlilerinin ücretleri hükümet tarafından karşılanmaktadır. Bunun yanında din görevlilerini maddi açıdan desteklemek üzere Yunanistan din görevlileri derneği tarafından da ödeme yapılmaktadır(60).

Piskoposluktan daha küçük yerleşim yerlerindeki kiliselerde papazlar görev yapmakta ve bu kiliseler papazlardan ve kilise dışındaki kimselerden oluşan kilise konsilleri tarafından yönetilmektedir. Bu konsillerin sorumluluğu da silsile halinde en yüksek otoriteye kadar gitmektedir. Metropolitliklerin yetki sahaları içerisinde kalan manastırlar ve önemli tapınak yerleri o bölgenin başpiskoposu tarafından yönetilmektedir(61). Bunun yanında manastır ve rahibe manastırlarına ait olan denetçiler, kendi kurumları içerisinde görev yapmaktadır. Bu manastır deneticilerine "Igumenos" denmektedir. Piskopos tarafından atanan deneticiler, aynı zamanda mali denetim faaliyetinde de bulunmaktadır(62).

Yunan Kilisesinin kendi iç bünyesinde yer alan yasal işlemlerle ilgili kuruluşlar mahkemeler de bulunmaktadır. Bunlar; "Kilise Mahke-

(59) Theodorou, 18-19.
(60) Theodorou, 21.
(61) Theodorou, 22.
(62) Theodorou, 23.

meleri", "Kutsal Sinod Üyeleri Mahkemeleri", "Birinci ve İkinci Derecedeki Sinod Mahkemeleri" ve "Birinci ve İkinci Derecedeki Kilise Mahkemeleri" adı altında görülmektedir. Bunların temel amacı, Kilise teşkilatında meydana gelen idari ve adli ceza, meslekten men ve diğer bir takım hukuki olayların yasal bir zeminde düzenlenmesini sağlamaktır(63).

Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi'nin verilerine göre, yetmiş yedi metropolitan bölgeyle birlikte 7223 kilise mıntıkası bulunmaktadır. Bununla birlikte bu metropolitlikler ve kiliselerde görev yapan 7283 kilise görevlisinin bulunduğu belirtilmektedir. Kilise teşkilatında görev yapan piskopos veya papazlardan 658'i bekar hayatı yaşayanlar 6625'i de evlilerden oluşmaktadır. Yüksek eğitime sahip olan piskopos sayısı ise 589 kişiden ibarettir(64).

Yunanistan'ın sınırları içerisinde bazı metropolitliklerin yönetimi, yarı bağımsız ve İstanbul Fener Patrikliğine bağlı bir organizasyondadır. Girit Kilisesi, On İki Ada da bulunan Rodos, Kos, Leros, Kalymnos metropolitlikleri ve üzerinde yirmi manastırın bulunduğu Aynaroz yarım adasındaki kiliselerin yönetimi Fener Patrikhanesine bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir(65). Ayrıca Yunan Parlementosunun 1981'de çıkardığı bir kararla kutsal ada kabul edilen Patnos adası da İstanbul Fener Patrikliğine bağlanmıştır(66).

c) Kutsal Sinod

Kutsal Sinod; Yunan Ortodoks Kilise teşkilatının en etkili ve en büyük kuruluşudur. 1833 yılında Yunan Kilisesi'nin tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte kilise işlerinin sistemetik bir düzeyde yürütülmesi amacıyla kurulmuştur. Bu Sinod tamamen devlete bağlı bir yapıyla kurulmuş ve beş üyeden oluşturulmuştur. 1852'de Kutsal Si-

(63) Theodorou, 23.

(64) Bkz. Kallistos Ware, "Church Statistics", ECR, Oxford 1975, Vol: VII, 84-85; Yunan Kilisesinin istatistikleri ile ilgili burada verilen bilgiler, 1975 yılına kadar elde edilenlerden oluşmaktadır.

(65) Theodorou, 23-24.

(66) Ömer Faruk Harman, "Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık", DTA III, Ankara 2002, 192.

nod'un başkanı Atina metropoliti olmuş ve bu tarihten itibaren tam adı "Yunan Kilisesi'nin Kutsal Sinod'u" şeklinde değiştirilmiştir(67). Bundan sonra yeni düzenlemeler devam ederek Kutsal Sinod, her üç yılda bir Atina başpiskoposluğunun başkanlığında toplanmaya başlamıştır(68).

Kutsal Sinod'un hiyerarşisi, Atina Başpiskoposu başkanlığında aktif hizmette bulunan Yunan Kilisesinin on iki üyesinden oluşan daimi Kutsal Sinod'u tarafından temsil edilmektedir(69). Kutsal Sinod üyeleri, bütün Yunanistan kiliselerinin başı olan Atina Başpiskoposunu da seçme hakkına sahiptir(70). Bu on iki üyeden altısı Atina'daki merkez kilisedeki piskoposlardan, diğer altısı ise bölgelerdeki piskoposlardan oluşmaktadır(71). Kutsal Sinod'un belirli aralıklarla yapmış olduğu toplantılara, hükümet adına görevli bir komiser katılmakla birlikte oy kullanma hakkına sahip bulunmamaktadır. Bunun yanında ihtiyaç duyulan konularda kilise üyesi olmayan sivil halktan da temsilci iştirak etmektedir. Kutsal Sinod, Yunanistan dışındaki diğer kiliselerle olan münasebetlerde Dış İşleri Bakanlığı ile işbirliğine gitmektedir(72).

Kutsal Sinod'un seçimi konusunda kurumun kendisine ait kuralları bulunmaktadır. Buna göre, yeni sinod'u belirlemek amacıyla gelecek üç yıl için seçim yapılmaktadır. 1969'da çıkan Yunan anayasası, Atina başpiskoposunu hiyerarşik kurul tarafından ayrıca seçilmesini uygun görürken daha önceki yıllarda çıkan kanunlar bu duruma müsaade etmemiştir.

(67) Theodorou, 18.

(68) Theodorou, 19.

(69) Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesinin Kutsal Sinodu şu isimlerden meydana gelmektedir: Başkan: Atina ve Tüm Yunanistan'ın Başpiskoposu, Christodoulos; Üyeler: 1) Zixnai ve Nevrokopi Metropoliti, Spiridon; 2) Maronia ve Komotini(Gümülcine) Metropoliti, Damaskinos; 3) Alexandroupoli(Dedeağaç) Metropliti Anthimos; 4) Filiata ve Giromeri Metropoliti, Titos; 5) Ionnina Metropoliti, Theoklitos; 6) Grevana Metropoliti, Sergios; 7) Levadia Metropoliti, Ieronios; 8) Arta Metropoliti, Ignatios; 9) Mantineia ve Kinouira Metropoliti, Alexandros; 10) Thria, Amorgoi ve Nisoi Metropoliti, Panteleimon; 11) Argolis Metropoliti, Iakovos; 12) Fokis Metropoliti, Athinagoras (Bkz. The Permanent Synod of The Church of Greece, http://www.ecclesia.gr/English/EnHolySynod/ EnPermSynod.html)

(70) Theodorou, 20.

(71) Bkz. "The Church of Greece", The Synodal Structure of the Orthodox Church, SVTQ, Vol: 39, Nu:1, USA 1995, 92.

(72) Janin, The Separated Eastern Churches, 55.

Sinod üyeleri arasındaki toplantılar çeşitli tartışmaları ve anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir. Kutsal Sinod üyelerinin önceleri seçim yapılmadan rotasyona tabi olarak belirlenmesi ve bu durumun aynen muhafazasından yana olanlarla muhalefet gösterenler arasında uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Yeni sisteme göre Yunan Kilisesinin Başpiskoposu; Başbakanlık gibi pozisyona getirilmiş, sinod üyeleri de bakan şeklinde bir durum almıştır. Bu durum, kilise teşkilatı yapısında Kutsal Sinod'un yeri ile ilgili konularda bazı sorunları gündeme getirmiştir(73). 1969'da kabul edilen yeni sistem ile Sinod üyelerinin seçimine geçilerek üçü eski piskoposlardan diğer dokuzu da yenilerden olmak üzere toplam on iki piskopos seçilmiştir. Seçilen Kutsal Sinod üyelerinden İstanbul Fener Patrikliğinin tavsiyelerinin de dikkate alındığı belirtilmiştir(74).

Kutsal Sinod, işlevselliği açısından iç ve dış görevler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Kilisenin kendi iç meseleleri ile ilgili konularda, kendi içerisinde devletten bağımsız bir şekilde sürdürmektedir. Kilise, iç işleri dışında cerayan eden bütün konularda devletle birlikte ve ona bağımlı bir şekilde hareket etmektedir(75).

2. Sosyal Faaliyetler

Yunan Ortodoks Kilisesi, kendi bünyesinde bir takım sosyal faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetler dinsel hayatın devam ettirilmesi, dinsel organizasyonların kurulması amacıyla yapılmaktadır. Kilise tarafından yürütülen bu faaliyetlerin bir neticesi olarak "Kateşik Okullar" kurulmuştur. Kilise görevlileri tarafından organize edilen bu okullarda Hıristiyan mistik hayatının sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Günümüzde Yunan Ortodoks Kilisesinin kontrolünde olan bu okullar, Atina ve diğer büyük şehirlerde çok sayıda yer almakta, küçük, orta ve yüksek derecedeki bölümlere ayrılmış bulunmaktadır. Bu okullara her alanda bir çok bilim adamı ve öğrenci getirtilerek faaliyetler devam ettirilmektedir(76).

(73) Kallistos Ware, "The New Parmament Holy Synod", ECR, Oxford 1973, Vol: V, 67-68.
(74) Kallistos Ware, "Election of the New Synod", ECR, Oxford 1973, Vol: V, 187.
(75) Kephala, The Church of The Greek People, 29.
(76) Theodorou, 26-27.

Yunan Kilisesi'nin bünyesinde bu eğitim hizmetlerinin dışında fakir, yoksul ve düşkün insanlara yönelik sosyal faaliyetlerde bulunan kurumlar da yer almaktadır. Bunlardan yaygın olanları "Fakir ve Yoksullara Yardım Kurumu" ve "Hıristiyan Sosyal Dairesi"dir. Bu kurumlarla birlikte Atina'daki başpiskoposluk ve diğer metropolitliklerdeki piskoposluk'a bağlı hizmetler, Yunan sosyal hayat sahasının her kademesinde yoksul insanlara, evsiz ve yaşlı insanlara, kimsesiz çocuklardan özel bakım servislerine kadar olan alanlarda faaliyet göstermektedir(77). Yunan Kilisesi'nin öncülüğünde gerçekleştirilen bu tür sosyal organizasyonlar, Kutsal Sinod tarafından yayınlanan yıllık bir dergi ile kamuoyuna da duyurulmaktadır(78).

a) Yayın Faaliyetleri

Yunan Ortodoks Kilisesi'nin Kutsal Sinod'u, Ortodoks halkı aydınlatmak ve akademik anlamda yayın yapmak için bazı kilise yayınları neşretmektedir. Bunlar; haftalık olarak çıkartılan Yunan Kilisesi'nin yayın organı "Ekklesia", periyodik olarak yayınlanan "Efimeros" dergileridir. Yıllık olarak Kutsal Sinod, "Theologia" adlı bir dergi yayınlamaktadır. Bu dergide Sinod, yapılan faaliyetleri ve Ortodoks inancı her yönden tanıtmaktadır(79).

Kutsal Sinod'dan başka kurumların desteklediği diğer bazı yayınlar ise şu şekilde ortaya çıkmaktadır. Yunanistan'daki kilise ve kilise hayatı ile ilgili "Apostoliki Diakonia of The Church Of Greece", "Phoni Kyriou" (The Lord's Voice) dergileri yayınlanmaktadır. Bunlar ana hatları ile kutsal kitap okumaları ve Ortodoks halkı aydınlatmak için kaleme alınan çeşitli vaazlardan oluşmaktadır. Hıristiyan aile hayatını anlatan "Haroumeno Spiti" (The Joyful Home), Yunan Kilisesi'nin yıllık faaliyetlerini ve ibadet takvimini konu alan "Yearly Church Calendar" yayınları kendini göstermektedir(80).

Kutsal Sinod'un yer aldığı Atina merkezinin dışında olan metropolitliklerde ise kilise ve dini kanaatlerle ilgili yayınlar bulunmaktadır.

(77) Theodorou, 31-32.
(78) Theodorou, 34.
(79) Theodorou, 28.
(80) Theodorou, 28.

Bunlardan bazıları şunlardır; "Paulos (Pavlus)", "Ambon (The Pulpit)", "Gregorios Palamas", "Orthodox Epistasia (The Orthodox Supervision)", "Didache (Instruction)", "Pimean (The Shepherd)", "Kyriaka Logia (The Dominical Words)" ve "Ethnomatrys Platon"dur(81).

b) Kilise Görevlilerinin Faaliyetleri

Günümüzde Yunanistan'da en fazla faaliyet gösteren teşkilat, "Brotherhood of Theologians Zoe"dir. Bütün üyeleri din eğitimi almış kimselerden oluşan bu teşkilat kısaca "Zoe" olarak isimlendirilmektedir(82). Bu teşkilatın hemen hemen her üyesi "Sunday School" denilen Pazar okullarında vaaz etmek ya da orada çalışmakla meşgul olmaktadır. Bunun yanında "Zoe", kutsal kitap tefsirleri, çocuk kitapları, sosyoloji ve edebiyata yönelik kültürel alanlarla ilgilenmekle birlikte Atina'da, Selanik'te ve Patras'da öğrencilere yönelik barınma faaliyetlerinde de bulunmaktadır. "Zoe"nin kontrolünde "St. Paul the Apostle" ve "The Christian Union of Professional Men" gibi kuruluşlar, bu teşkilatın misyon faaliyetlerini sürdürmektedir "Zoe"nin yanında sosyal faaliyet gösteren diğer bazı önemli kuruluşlar ise "Orthodox Christian Unions" ve "The Christian Society of Students" topluluklarıdır(83).

Yunan Kilisesinin Kutsal Sinod'unun merkezi organizasyonu olan "Apostoliki Diakonia" adlı kuruluş da bir takım sosyal faaliyet göstermektedir. Bu teşkilatın faaliyetleri şu şekilde sıralanmaktadır:

a) Tanrının vaazının organizasyonunu ve sistematik çalışmaları bütün sahalarda yapmak.

b) Piskoposların dışındaki normal halk içerisinde de özel itirafların artmasına teşvik etmek.

c) Her Metropolit bölgesinde Pazar ve Kateşik okulların da sistematik çalışma organizasyonunu sağlamak.

d) Ortodoks inancını her türlü dış etki ve yabancı unsurlardan korumak.

e) Etkin bir şekilde misyon görevine hazırlanılmasını temin etmek(84).

(81) Theodorou, 29.
(82) Bkz. Theodorou, 34.
(83) Theodorou, 35.
(84) Theodorou, 38.

III. BÖLÜM

YUNAN ORTODOKS KİLİSESİNİN İNANÇ ESASLARI VE İBADETLERİ

A) İNANÇ ESASLARI

Hıristiyan Kiliselerinin hepsinin kendine has inanç esasları (kredo) bulunmaktadır. Ortodoks Kilisesinin inanç esasları, ilk yedi konsilin oluşturmuş olduğu temeller üzerine kurulmuştur(1). Bu ekümenik konsiller neticesinde, Grek düşüncesinin etkin olduğu Hıristiyan anlayışı, genel anlamda Ortodoks Kilisesi, özel anlamda ise günümüz Yunan Ortodoks Kilisesi tarafından temsil edilmektedir. Yunan Ortodoks Kilisesinin en eski Ortodoks Kiliselerden biri olması, Yunan kimliği üzerinde belirleyici etkisinin bulunması, onun uzun bir kutsal geleneğe sahip olduğunu ve diğer Ortodoks Kiliselerden farklılığını göstermektedir(2).

1. Yunan Ortodoks Kilisesince Kabul Edilen İnanç Esasları

Yunan Ortodoks Kilisesi, Ortodoks iman esaslarının tamamını kabul etmektedir. Günümüzde Hıristiyanlığı kabul edenler, iki büyük akımı takip etmektedir. Bunlardan birincisi, hiyerarşi ve ritüalizm akımını, ikincisi ise reformcu akımı benimsemektedir(3). Ortodoks Kilisesini bu grup

(1) Timothy Ware, 202; Zernov, Orthodox Encounter, 90.
(2) Bkz. Bratsiotis, 87.
(3) Küçük, Ermeni Kilisesi..., 205.

içerisinde birinci akıma, yani hiyerarşi ve ritüalizmin ağır bastığı kısma dahil etmek gerekmektedir. Çünkü Ortodoks Kilisesi, kendisinin diğer kiliselerden daha çok litürjiye(*) önem verdiğini, kutsal geleneğe sahip çıktığını ve Hıristiyan ibadet formlarının en orjinaline sahip olduğunu ileri sürmektedir(4). Bu bağlamda Yunan Ortodoks Kilisesi de Ortodoks Kiliseleri içerisinde milli, bağımsız bir kilise olarak, kutsal gelenek ve litürji konusunda son derece hayati bir ehemmiyet göstermektedir.

Ortodoks anlayışa göre temel iman esasları şu şekilde formüle edilmektedir: "Biz, her şeyin hakimi ve kadiri olan, yeri ve göğü, görünen ve görünmeyen bütün şeylerin yaratıcısı Baba Tanrı'ya, bütün zamanlardan önce Baba Tanrı'ya ait olan, Baba'dan doğmuş, Baba ile birlikte biricik varlık olan, ışığın ışığı, gerçekliğin gerçeği, yaratılmamış, bizim için, bizim kurtuluşumuz için gökten gelmiş, Kutsal Ruh ve Bakire Meryem vasıtasıyla insanlığa bürünmüş olan ve çarmıha gerilmiş ve gömülmüş tekrar dirilmiş, göğe çıkmış ve Baba'nın sağ tarafında oturan ve Krallığı hiçbir zaman bitmeyecek olan İsa Mesih'e inanırız."(5)

Ortodoks Kilisesinin formülleştirdiği bu kredo, I. İznik Konsil (M.S. 325) kararıyla alınan ve I. İstanbul Konsili (M.S. 381) ile devam ettirilen esaslardan oluşmaktadır. Bu esaslar, İmanın Sembolü ya da İznik Kredosu şeklinde de isimlendirilmektedir(6). Ortodoks Kilisesinin bu kredosu bazan bir cümleyle de açıklanmaktadır. O da; Baba Tanrı'nın kendisini İsa Mesih ile açıkladığı ve insanın İsa Mesih sayesinde kurtuluşa erdiği biçimindedir(7). Ortodoks Kilisesinin temel dogması olarak kabul edilen bu ifade tarzlarına göre Baba Tanrı, Tanrı olabilen bir insan yaratmıştır. Tanrının oğlu İsa Mesih, insanlığı yeniden uyarmak için insan olarak aramıza gelmiştir(8).

(*) Litürji: Grekçe bir kelime olan litürji, Hıristiyanlıkta çeşitli dinî ibadet ve ritüelleri ifade etmektedir. Ortodoks Kiliseleri dahil Batı Kiliselerinde kilisede yapılan her türlü ayini içerirken, Doğu Kiliselerinde sadece evharistiya ayinini kapsamaktadır (Bkz. An Encyclopedia of Religion, 446).

(4) Bkz. Bratsiotis, 49-51,87.

(5) Demetrios J. Constantelos, Understanding The Greek Orthodox Church, Massachusetts 1998, 43.

(6) Bkz. Zernov, The Church of Eastern..., 52; Constantelos, 44.

(7) Bkz. Callinicos, 22-23; Constantelos, 44.

(8) Callinicos, 22-23; Constantelos, 44.

Yunan Ortodoks Kilisesinin inanç esasları, ana hatlarıyla, Tanrı, İsa Mesih, Kutsal Ruh, Kutsal Gelenek, Kilise, İkon gibi Ortodoks inanç esaslarından meydana gelmektedir. Yunan Kilisesi, İsa Mesih'in kurmuş olduğu, havarilerin devam ettirdiği kilise geleneğini ve ilk yedi konsilin kararlaştırmış olduğu iman esaslarını takip etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi Yunan Kilisesi, diğer Ortodoks ve Batı Kiliselerinde olduğu gibi Hıristiyanlığın üç temel unsurunu ve bu üç temel unsur etrafında şekillenen inançları kabul etmektedir.

2. Yunan Ortodoks Kilisesinin Temel Hıristiyan İnançlarına Bakışı

Hıristiyan Kiliselerinin iman esaslarının özünü Tanrı inancı oluşturmaktadır. Bu da Ortodoks Kilisesinde, her türlü kusur ve eksikliklerden arındırılmış bir Tanrı anlayışı şeklinde görülmektedir. Bir Ortodoks Kilisesi olarak Yunan Kilisesi de bu temel inancı aynı biçimde kabul etmektedir.

a) Tanrı

Yunan Ortodoks Kilisesinde Tanrı, teslisin temelini ve Ortodoks inancın özünü teşkil etmektedir. Ortodoks Kilisesinin ilk devirlerden başlayarak, ekümenik konsillerle sistemleştirmiş olduğu Tanrı anlayışı, diğer Ortodoks Kiliselerinde olduğu gibi Yunan Ortodoks Kilisesi tarafından da aynı şekilde muhafaza edilmektedir. Ortodoks inanç esaslarının ilkini oluşturan Tanrı anlayışına göre Tanrı; Baba, ebedi, yeri ve göğü yaratan, her şeye kadir olan, her şeyi bilen, hayatı ihsan edendir(9). Ortodoks inanca göre Baba Tanrı, yaratıcı olmanın yanında aynı zamanda alemde, yarattığı şeylerin içerisinde olan biridir. O, varlığını yarattığı her şeyde sürdürmektedir. Böylelikle Tanrı, insanla birliktedir, insan da Tanrıyla birlikte olmaktadır. Tanrı, her yerde hazır ve nazır bir durumdadır(10). Tanrı kendisini aleme Vahiy, Tenleşme, Kutsal Üçlü birlik ve ben-

(9) Kallistos Ware, The Orthodox Way, 13; Constantelos, 45; Timothy Ware, 208-210.
(10) Constantelos, 47; Timothy Ware, 208-210.

zeri bir çok şekilde açıklamaktadır. Ortodoks anlayış Tanrının kendisini vahiy (revelation) şeklinde açınlamasını "theocosmic" olarak görmektedir. Buna göre Tanrı, yarattığı alem ile mündemiç bir haldedir(11).

Ortodoks Tanrı anlayışı, Baba Tanrı'yı her türlü kusur ve eksikliklerden münezzeh kılmaktadır. "Logos", "Güzellik", "İlk Hareketi Veren" ve "Rab" olarak çeşitli isimler altında ifade edilen Tanrı; mükemmel, yaşayan, gerçek güzelliğin sahibi, dinamik, her şeyin en iyisi ve hayatın kaynağı olandır(12). Tanrı, bir ilah olduğu gibi aynı zamanda bir şahıstır. O, kendi içerisinde sadece bir şahıs değil aynı zamanda üçlü bir şahsiyeti de bulunmaktadır. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh şeklinde oluşan üçlü Tanrı anlayışı, sadece bir birlik değil, birliğin kendisidir. Ortodoks Kilise Babalarına göre, Kutsal Üçlük konusunda bir Tanrı vardır. O da Baba olan Tanrıdır, diğer iki şahıs menşeini Baba'dan almaktadır ve Baba ile ilişkilerine göre tanımlanmaktadır(13).

Kutsal Üçlü; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, yaratılmış olan gizli ve açık her şeyin kaynağıdır. Bu üçlü içerisindeki ilk olan Baba, her prensibin kaynağı, her şeyin sebebidir(14). Ortodoks inanca göre, insanın Tanrı şeklinde yaratılmış olmasından maksat, teslis akidesini Hıristiyan Ortodoks dünyasının merkezine yerleştirmektir. Böylelikle bu dogma, bizzat hayatın kaynağında, mutlak bir birlikte, mutlak bir ayrılıkta, mükemmel bir uyumu insanlığa telkin etmektedir(15).

Hıristiyan temel akidesine göre, Kutsal Üçlü Birlik, Tanrı'nın kendisinde gizli olan bir şeydir. İlk dönemlerden itibaren Kilisenin kutsal iman ikrarı, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan meydana gelen üçlü birliğe imanı gerektirmiştir. Mesih İsa, kendi varlığı ve Kutsal Ruh'un vaadi ile teslisin gizemini insanlara bildirmiştir(16). Teslisin tek bir tanrısal tabiatta var olması, Tanrı'nın yaratıcı, koruyucu ve kurtarıcı özellikleri, as-

(11) Vladimir Lossky, Orthodox Theology: An Introduction, New Jersey 1978, 31.
(12) Lossky, 32-33; Constantelos, 47.
(13) Christos Yannaras, Elements of Faith, An Introduction to Orthodox Theology, Edinburgh 1991, 21; Timothy Ware, 209-214.
(14) Kallistos Ware, 39; L. Cross, Eastern Christianity, 29.
(15) Clement, 213.
(16) Bkz. Iannitto, Hıristiyan İnancı, 125-127.

lında kutsal üçlü birliğin tüm elemanlarının yaptığı işler olmaktadır. Bu üç unsurun tek bir özü, tek bir tabiatı, tek bir tanrısallığı, tek bir ebediyeti vardır[17].

Tanrı, insanlığın arasına et ve kemiğe bürünmüş bir şahsiyet olarak katılmıştır. Kutsal Üçlünün ikincisi, gerçek varlığın kendisi, insan şeklinde bizim gibi yaşamıştır. Böylece her şeyin yaratıcısı olan Tanrı, kendisinin de yaratıcısı olmuştur[18]. Ortodoks anlayış Tanrı'yı hem aşkın hem de içkin bir varlık olarak da tanımlamıştır[19]. Bu iki karşılıklı ifade şekli felsefi anlamda birbirini de im eden anlamlar olmuştur. Ortodoks İlahiyatı, Tanrı'yı saf aşkın ya da saf içkin bir şekilde kesinlikle görmemiş, bu şekilde bir anlayışın oluşmasının Tanrı'nın varlığına bir eksiklik getireceği inancına yol açmıştır[20].

b) İsa Mesih (Oğul)

Hıristiyan Kiliselerinin temel inancının merkezinde İsa Mesih bulunmaktadır. Hıristiyanlar İsa'yı, teslisi oluşturan üç tanrısal unsurdan birisi olarak görmektedir. Hıristiyanlığın özünde Tanrının İsa'nın şahsında yaptıklarına ve onun öğrettiklerine inanma vardır[21]. Hıristiyan öğretisinin temel taşlarından olan tenleşme (İnkarnasyon), İsa Mesih ile doğrudan ilgili bir mesele olmaktadır. Buna göre, Tanrı'nın yaratılmamış ezeli mesajı, bedenleşmiş ve İsa şeklinde insanlar arasında yaşamıştır[22]. İnciller'de bu olay şu şekilde geçmektedir: "Her şey babam tarafından bana verildi ve babadan başka hiçbir kimse oğlu bilmez, oğuldan ve oğulun keşfetmeyi dilediği kimseden başkası da babayı bilmez."[23] Bunun yanında İsa'nın "Beni görmüş olan Baba'yı görmüştür"[24], "Ben ve Baba biriz"[25] ifadeleri de bu anlamda algılanmaktadır.

(17) Bkz. Iannitto, 130-131.
(18) Timothy Ware, 210.
(19) Lossky, 31; Timothy Ware, 209.
(20) Lossky, 31.
(21) Bkz. Michel, 60.
(22) Lossky, 90.
(23) Matta XI/27.
(24) Yuhanna, XIV/9.
(25) Yuhanna, X/30.

Yunan Ortodoks Kilisesi; İsa Mesih ile ilgili temel inançlarda, diğer imanî konularda olduğu gibi, Ortodoks Kilisesi'nin inançlarını benimsemektedir. Ortodoks Kredoya göre Tanrı, kendi suretinde tek bir "şahıs"ta iki tabiatlı tek bir varlık yaratmıştır. Bu varlıktaki birinci yön, tenleşmiş bir kelam; ikincisi ise teslisin ikinci şahsı olan ete bürünmüş Baba'nın biricik oğlu olan Mesih İsa'dır(26). İsa'daki bu iki tabiat, birbirine karışmayan, bölünmeyen, ilahi ve beşeri bir özelliğin aynı anda bulunduğu bir yapıdadır. Buradan hareketle Ortodoks Kilisesi, İsa'yı mükemmel bir Tanrı ve mükemmel bir insan olarak nitelemektedir(27).

Ortodoks teolojide İsa; hayatın kaynağı, her şeyin düzeni ve Bakire Meryem'den Bethlehem'de doğmuş bir insan olarak kabul edilmektedir(28). Ortodoksların bu şekilde kabul ettiği İsa anlayışı, ilk konsillerdeki heretik grupların iddia ettikleri şekildeki gibi çift tabiatlı bir görüş değildir(29). Tanrı'nın insan hüviyetindeki tenleşmesinde, Ortodoks Kilise otoriteleri, "Tanrı'nın insan olduğunu, insan'ın asla Tanrı olmadığı" görüşünü savunmaktadır. Buna göre hiçbir insan daha önceden yani Tanrı'dan önce yaratılmamış ve böyle bir şeyin olması da mümkün görünmemiştir(30).

Ortodoks Kilisesi, iman esaslarının ikinci maddesinde, "Yalnızca Baba'ya ait olan yaratılmamış, Baba ile aynı özü paylaşan bir Tanrı İsa Mesih'e inanmaktayız" ibaresini kullanmıştır(31). Ortodoks inanca göre, bütün ilahi özellikler ile bütün insani yönler İsa'nın şahsında birleşmiştir. İnsanın yapısındaki her türlü insani unsur, İsa'nın kendisinde mevcut bulunmuştur(32). Ortodoks düşünürlere göre İsa'nın bu yönüyle yaptığı bütün faaliyetler, insan olduğunu, ilahi tabiatla yaptığı işler de onun Kelam yönünü ortaya koymuştur(33).

(26) Yannaras, 94; Lossky, 90.
(27) Yannaras, 94; Lossky, 95.
(28) Bkz. Kallistos Ware, The Orthodox Way, 40-41.
(29) Yannaras, 95.
(30) Yannaras, 97.
(31) Bkz. Constantelos, 54.
(32) Yannaras, 97-98.
(33) Bkz. Lossky, 106.

Ortodoks Kilisesince İsa'nın en büyük özelliklerinden biri de onun kurtarıcı oluşudur. İsa Mesih, insanoğlunun Adem'den beri devam eden günahlarına son vermek amacıyla gelmiş, yaşamış, çarmıha gerilmiş ve aramızdan ayrılmış, zamanı gelince yine insanlığı kurtarmak amacıyla geri geleceği belirtilmiştir(34). Ayrıca Ortodoks Kilisesi, İsa'nın Haç'a gerilmesi olayına son derece önem vermiş, onu Ortodoks kutsal yaşamının bir sembolü olarak görmüştür. Bu çarmıh hadisesi ile Tanrının olağanüstü gücü, kutsal bir sevgide kendisini ifade etmiştir(35).

Hıristiyan Kiliselerinin hepsinde olduğu gibi Ortodoks Kilisesinde dolayısıyla Yunan Ortodoks Kilisesinde de İsa'ya büyük bir önem verilmektedir. İlk genel konsil olan I. İznik Konsili (M.S. 325)'nde alınan kararların altı tanesi İsa ile ilgilidir(36). İsa'ya verilen bu hayati önem onun Tanrılığını ve fonksiyonlarını açıkca ortaya koyan İncillerden gelmektedir. Yeni Ahit yazarları İsa'yı anlatırlarken ona bir çok sıfat isnat etmişlerdir. Bunlar; Tanrıoğlu, İnsanoğlu, Rab, Mesih, Tanrı Kelamı ve Rabbın kulu gibi sıfatlardan oluşmaktadır(37). Kısacası, Yunan Ortodoks Kilisesi, İsa konusunda, bütünüyle Ortodoks Kilisesinin anlayışını benimsemektedir.

c) Kutsal Ruh

Yunan Ortodoks Kilisesi, teslisin unsurlarını oluşturan biricik Baba'ya, Oğul'a ve Kutsal Ruh'a inanmaktadır. Ortodoks Kilisesinin iman esaslarının temel taşları da bu üçlü etrafında temellenmiştir. Kutsal Ruh; Baba ve Oğul'dan farklı, ezeli ve ebedi, aynı cevherden, aynı şekilde eşit ve tanrısal kişiliği olduğu düşünülen bir varlıktır(38). Ortodoks anlayışa göre teslisin üçüncü unsuru Kutsal Ruh, Tanrının nefesi ya da rüzgar şeklinde de ifade edilmektedir. Oğul, insanlara Baba'yı gösterdiği gibi Kutsal Ruh da insanlara Oğul'u, yani İsa Mesih'i göstermektedir(39). Bununla birlikte Kutsal Ruh; İsa'yı insanlara sunarken

(34) Constantelos, 64.
(35) Bkz. Constantelos, 64.
(36) Constantelos, 54.
(37) Bkz. Michel, 60-62.
(38) Kallistos Ware, 36-37.
(39) Kallistos Ware, 41.

İsa'da Kutsal Ruh'u insanların üzerine göndermektedir. İsa, zaman içerisinde Kutsal Ruh'u dünyaya insanların içerisine hakikatin açıklanması için göndermektedir(40). Kutsal Ruh, İsa'nın temsilcisi olarak algılandığı gibi Hıristiyan Kilisesinin ruhu ve insanları rahatlatıcı bir karaktere de sahip olduğu şeklinde de algılanmaktadır(41).

Kutsal Ruh için Paraklit (Paraclete)(*) tabiri de kullanılmaktadır. Ortodoks inanca göre İsa, Tanrının kelamı olduğu gibi Kutsal Ruh da yani Paractele de Tanrının ruhudur(42). Kutsal Ruh'un Tanrıdan çıktığı, O'na ait olduğu "Baba'dan size göndereceğim Yardımcı, yani Baba'dan çıkan gerçeğin ruhu geldiği zaman, O bana tanıklık edecektir."(43) ifade edilmektedir. Yine bir başka yerde Kutsal Ruh'un fonksiyonu konusunda "Ben de Baba'dan dileyeceğim ve O, sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye başka bir yardımcı, gerçeğin ruhunu verecek. Dünya onu kabul edemez. Çünkü O'nu ne görür ne de tanır. Siz O'nu tanıyorsunuz. Çünkü O aranızda yaşıyor ve içinizde olacaktır."(44) şeklinde belirtilmektedir.

Yuhanna İncili'nde geçen ifadelerden anlaşıldığı gibi Kutsal Ruh, Baba'dan gelmektedir; O'ndan farklıdır ama aynı öze sahiptir. Ortodoks düşüncede Kutsal Ruh vasıtasıyla Bakire Meryem, İsa Mesih'i kavramış ve doğum gerçekleşmiştir(45). Kutsal Ruh'un Tanrı olup olmadığı konusunda tarihsel süreç içerisinde bir çok tartışma yaşanmıştır. I. İznik Konsili (M.S. 325)'nde resmen kabul edilen daha sonra I. İstanbul Konsili (M.S. 381) ile Kutsal Ruh'un, Baba ve Oğul'la aynı cevherden olduğu kabul edilmiş ve onlarla aynı seviyede ilah olduğu ilan edilmiş-

(40) Kallistos Ware, 41; Yannaras, 22.

(41) Bkz. Bratsiotis, 37.

(*) Paraklit (Paraclete): Yuhanna İncili'nde geçen ve genellikle "teselli edici" olarak tercüme edilen bu terim hakkında birçok spekülasyon yapılmaktadır. Hıristiyanlar bu terimin Kutsal Ruh'un bir lakabı olduğuna inanmaktadır. Müslüman alimler bunun Arapça'daki Ahmed isminin karşılığı olan Aramca Periklit teriminin Yunancaya çevrilmiş şekli olduğunu iddia etmektedir (Bkz. Gündüz, Din ve İnanç..., 301).

(42) Bkz. Yannaras, 22.

(43) Yuhanna, XV/26.

(44) Yuhanna, XIV/17.

(45) Lossky, 39.

tir. M.S. IX. Yüzyıldan itibaren Kutsal Ruh'un kimden çıktığı konusunda ihtilaflar artmış ve kiliseler arasında şiddetli tartışmalar meydana gelmiştir. Bu konunun çok fazla alevlenmesiyle Batı ile Doğu Kiliseleri arasındaki kesin ayrılık kendisini göstermiştir(46).

d) Kilise, Gelenek ve Kutsal Kitap

Yunan Ortodoks Kilisesi, Ortodoks Kiliseler içerisinde Apostolik bir kilise olma konusunda en rahat görünümde olan kilisedir. Ortodoks Kiliseler dahil bütün Hıristiyan Kiliseleri bu özellik üzerinde titizlikle durmaktadır. Yunan Kilisesinin en önemli özelliklerinden biri daha önce de belirtildiği gibi Grek milli kimliği ile iç içe girmiş olması, ilk dönemlerden itibaren gelen kutsal Hıristiyan geleneğini ve Grek kilise babalarının düşünce sistemini devam ettirmesidir.

da) Kilise

Yunan Ortodoks Kilisesi, Yunan milli kimliğiyle ayrılmaz bir yapı oluşturmuştur. Bu ayrılmaz karakter, eski Yunan dünyasında Grek olma şuuruyla, daha sonra da ilk dönem Hıristiyan geleneğinden başlayarak Bizans hakimiyeti ile birlikte Ortodoks bilincin birbirini tamamlamasıyla meydana gelmiştir. Yunan milletindeki kilise ve milli kimlik hassasiyetinin diğer Ortodoks toplumlarında görülmediği, bu özelliğin başka hiçbir millette bu şekilde birbirine karışmış bir halde bulunmadığı ileri sürülmüştür(47).

Yunan Ortodoks Kilisesi, kendisini İsa'nın gerçek kilisesi olarak görmektedir. Kilise, kuruluşu itibarıyla Apostoliktir, yani Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında Greklerin havarisi Aziz Pavlus tarafından kurulmuştur(48). Bu yönüyle Yunan Ortodoks Kilisesi, Bir, Kutsal, Katolik ve Apostoliktir(49). Hıristiyan kiliselerinin hemen hemen hepsinde özel-

(46) Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına..., 52; Houtin, 451-453.

(47) Bkz. Kallistos Ware, "The Church: A Time of Transition", 208; ayrıca bkz. Hammond, The Waters of Marah, 25-26.

(48) E. Theodorou, The Church of Greece, 9.

(49) Theodorou, 17; Hammond, 28.

likle Ortodoks Kiliselerinde, kendilerinin Apostolik olduklarını ifade etme özellikleri mevcuttur. Ortodoks Kiliseleri içerisinde Yunan Ortodoks Kilisesi, en eski Apostolik Kilise olma iddiasında bulunmaktadır. Zira Yunan Kilisesi, Havari Pavlus tarafından kurulmuş olması dolayısıyla diğerlerinden çok daha farklı bir konumda yer almıştır. Yunan Ortodoks Kilisesi, ilk dönem Hıristiyan Kilisesinin beslendiği Grek Kilise babalarının düşünce sistemini benimsemiş ve bu temeller üzerine oturmuştur(50).

Yunan Ortodoks Kilisesi, "Bir (Yegane)", "Apostolik", "Kutsal" ve "Katolik (Evrensel)" olmakla dört temel esas üzerinde durmaktadır. Bunların yanında çok güçlü bir bağ olarak da Grek kültür dokusu kendisini göstermektedir. Yunan Kilisesinin "bir" olma özelliği İsa'nın kilisesi olmasından, kuruluş amacından ve inançdaki birlikten kaynaklanmaktadır. Kilise İsa'nın bedeni, Kutsal Ruh'un gölgesi ve Pentekost hadisesinin tamamlayıcısıdır(51).

Yunan Ortodoks Kilisesinin Apostolik olmasından ilk kurucularının ve ilk mensuplarının kurmuş olduğu kilise ile günümüzdeki kilisenin aynı oluşu kastedilmektedir. Yunan Kilisesi, meşruluğunu havari Pavlus'tan alması ve ilk üyelerinin Pavlus'un yakın çevresinden meydana gelmesi dolayısıyla Apostoliktir(52). Bir Kilisenin Apostolik olması için onun bozulmamış öğretiyi, havarilerin gelenek ve doktrinlerinin özelliklerini taşıması gerekmektedir. Bunun temeli olarak da, Efeslilere Mektupların şu cümleleri esas alınmaktadır: "Elçilerle peygamberlerden oluşan temel üzerine bina edildiniz. Köşe taşı Mesih İsa'nın kendisidir."(53) Buna göre Yunan Ortodoks Kilisesinin de, bir kilisenin Apostolik olması için gerekli olan bütün şartları taşıdığı kabul edilmektedir.

Yunan Kilisesi'nin kutsallığı, Tanrı'ya ait olmasından, İsa'nın bedenini temsil etmesinden, Kutsal Ruh'un gölgesini taşımasından ve Tanrı tarafından pak kılınışından kaynaklanmaktadır. Bu sayılan özelliklerin hepsi, bütün Ortodoks Kiliselerince her bir kilisenin kutsallığı için ara-

(50) S.M.Sophocles; The Religion of Modern Greece, Thessaloniki 1961,66.
(51) Timothy Ware, 240.
(52) Theodorou, 9.
(53) Efeslilere, II/20.

nan unsurlardır(56). Kilise'nin Katolikliği (Evrenselliği) ise, mesajı'nın bütün insanlığa ulaştırılmasından dolayıdır. Yunan Kilisesi, diğer Ortodoks Kiliselerin ortaya koyduğu gibi Tanrı'nın kilisesini tek olarak görmektedir. Buna göre kilisenin mesajında hiçbir ırk, sınıf ve topluluk ayırımı gözetilmemelidir. Kilisenin bütün fonksiyonları her insan için geçerli olmalı ve bu yolla da evrensel bir karakter taşımalıdır(55). Yunan Kilisesinin evrenselliği Yeni Ahitte Mesih İsa ile teyid edilmektedir: "O, tüm insanların kurtulmasını ve gerçeğin bilincine erişmesini ister. Çünkü tek bir Tanrı ve Tanrı ile insanlar arasında tek bir aracı vardır. Bu da insan olan ve kendisini herkes için fidye olarak sunmuş bulunan Mesih İsa'dır."(56), Yine İsa'nın bu evrensel fonksiyonu belirtmek için; "Artık ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayırımı vardır. Hepiniz Mesih İsa'da birsiniz."(57) ifadesi geçmektedir.

Yunan Kilisesi, kilise dışında bir kurtuluşun olmadığına ve Tanrı'nın, İsa Mesih'in bedeni ve Kutsal Ruh'un gölgesi olan kilisenin yanılmaz olduğuna inanmaktadır. Kilise Tanrı'nın topluluğu, hakikatin direği ve gerçeğidir, bu yüzden onun yanılması mümkün değildir. Kilise'nin yanılmazlığı hususunda Yeni Ahit'te geçen; "Gerçeğin ruhu geldiğinde sizi her gerçeğe yöneltecek. O kendiliğinden konuşmayacak, yalnız işittiklerini söyleyecek ve gelecekte olacakları size bildirecek"(58) ifadesi kullanılmaktadır. Kilisenin yanılmaz otorite olduğu ilk dönemlerde yapılan ekümenik konsiller vasıtasıyla da dile getirilmiş ve bu konuda bağlayıcı kararlar alınmıştır(59).

db) Gelenek

Yunan Ortodoks Kilisesi, temellerini eski Yunan medeniyetinin beslemiş olduğu kültürel dokuyla, ilk dönem Grek Hıristiyan medeniyetinin harmanlandığı bir gelenek üzerine kurmuştur. Bu bağlamda ge-

(54) Bkz. Timothy Ware, 239-244.
(55) Timothy Ware, 245-248; Constantelos, 72.
(56) I. Timoteyus'a, II/4-7.
(57) Galatyalılara, III/28.
(58) Bkz. Yuhanna, XVI/13.
(59) Timothy Ware, 248; Bulgakov, 12.

lenek, Yunan Kilisesi için kuşaktan kuşağa aktarılan Grek-Hıristiyan mirasının tamamını ifade etmiştir. Yunan Ortodoks Kilisesi, Grek dünyasının uzun yıllar boyunca meydana getirdiği felsefi birikime, hakikatin sevgisi anlamında yaklaşmıştır. Bununla birlikte Bizans'ın sanatta, mimaride, estetikte ve müzikte temsil ettiği geleneğinin takipçisi olduğunu da belirtmiştir(60). Hıristiyan inancına göre geleneğin en eski kaynağını, İsa'nın zamanındaki gelenekler ve Bakire Meryem oluşturmuştu. Bu dönemden sonra, sosyal hayatı ve İsa'nın mucizelerini gözleri ile görmüş olan ve bunları nesillere aktaran Havarilerdi(61).

Ortodoks terminolojiye göre gelenek, Kilise'de Kutsal Ruh'un yaşamıdır. Ayrıca İsa Mesih'in öğretilerinin havarilerinin vasıtasıyla nesilden nesile ulaşarak aktarılmasıdır(62). Ortodoks inanca göre gelenek, İsa'nın havarileriyle yediği Son Akşam Yemeği ile başlamış, nesiller boyu devam etmiş ve hiçbir zaman da son bulmamıştır(63). Aynı zamanda gelenek, Kutsal Ruh'un şahitliğini ve yol göstericiliğini de ifade etmiştir. Kutsal Ruh'un gelenekteki rehberliği Yeni Ahit'teki; "O, yani Gerçeğin Ruhu gelince, sizi her gerçeğe yöneltecek. O, kendiliğinden konuşmayacak, yalnız işittiklerini söyleyecek ve gelecekte olacakları size bildirecek"(64) sözüne dayandırılmıştır. En geniş anlamda gelenek; İsa'nın bıraktığı şeylerle, Kutsal Kitap kolleksiyonunu, Hıristiyan Kredosunu, Ekümenik konsil kararlarını, Kilise Babalarının yazılarını, Kutsal Kanonları, Kutsal İkonları ve Ortodoksluğu zaman içerisinde kuşatmış olan bütün unsurları ihtiva etmiştir(65).

dc) Kutsal Kitap

Hıristiyan inancına göre Kutsal Kitap, Tanrı tarafından insanoğlu bir alet gibi kullanılarak yazılmıştır. Bu Kutsal Kitap'ın yazarı, Kutsal Ruh'tan gelen ilham ile Tanrı'nın kendisidir(66). Ortodokslara göre Kut-

(60) Theodorou, 50.
(61) Küçük, Ermeni Kilisesi..., 224.
(62) Bkz. Timothy Ware, 195-196; L. Cross, 47.
(63) L Cross, 47.
(64) Yuhanna XVI/13.
(65) Timothy Ware, 196.
(66) Michel, 15.

sal Kitap, Tanrı'nın insanlar için kendisini açıkladığı en yüksek ifadelerdir. Kutsal Kitap, Tanrı'nın vahyinin yazıya geçirilmiş hali ile Kutsal Ruh'un açığa vurduğu gerçeklerin toplamıdır. Bununla birlikte açığa vurulmamış ve Kutsal Kitap'ta yazılmamış gerçekler de bulunmaktadır. Bunları temsil edecek ve yaşatacak olan da Ortodoks Kilisesidir. Ortodoks Kilisesi, Kutsal Kitabı kilise ile beraber telakki edip onunla aynı görmektedir. Kutsal Kitap her okunduğunda, ona başvurulduğunda kilisenin rehberliği de kabul edilmiş olmaktadır(67).

Ortodoks Kilisesi, diğer Hıristiyan Kiliseleri ile aynı Kutsal Kitaba sahip olmakta ve Kutsal Kitap metninin tüm Hıristiyan Kiliselerince ortak olduğunu kabul etmektedir. Bunun yanında Kutsal Kitap'ın harfi harfine vahyedilmiş olduğunu da diğer kiliseler gibi birlikte reddetmektedir(68). Ortodokslar, Kutsal Kitap kanonunun M.S. 150-200 yılları arasında saptandığını ve aynı şekliyle günümüze kadar devam ettiğine inanmaktadır. Kutsal Kitap'ın Yetmişler Çevirisi Grekçe'dir ve Ortodokslar bu çevirinin Kutsal Ruh'un rehberliğinde yapıldığını kabul etmektedir. Yetmişler Çevirisi'nin yapıldığı dönemde İbaranice'nin yerini Grekçe'nin alması, Yahudileri, Grekçe konuşmaya, yazmaya ve dua etmeye zorlamıştır. Yeni Ahit'in bütün kitaplarının Grekçe yazılmış olması da Ortodokslar açısından son derece önemli bir olay olarak değerlendirilmektedir. Bu çeviri esnasında Tanrı'nın yardımının devam ettiği iddialar arasındadır(69).

Ortodoks inanca göre Kutsal Kitap, aynı zamanda İsa'nın bir ikon'u olarak da kabul edilmektedir(70). Bununla birlikte Yeni Ahit'teki her kitap, dirilen İsa'ya iman belgesi olarak görülmektedir(71). Yedinci konsil olan II. İznik Konsili (M.S. 787)'nde, Kutsal Kitap ile ikonların aynı yolla saygı gördüğü belirtilmektedir. Kutsal Kitap, bütün kiliselerde saygı görerek, sabah-akşam ayinlerinde, Evharistiya'da, özel bayram günlerinde öpülmekte ve ondan pasajlar okunmaktadır. Tanrı'nın sözü

(67) Bkz. Timothy Ware, 199-200.
(68) Michel, 16.
(69) Timothy Ware, 200.
(70) Timothy Ware, 201.
(71) Michel, 33.

olarak kabul edilen Kutsal Kitap, Yunan Ortodoks Kilisesi dahil olmak üzere bütün Ortodoks Kiliseleri'nde bu şekilde kutsanmaktadır(72).

e) Kutsal Haç

Haç, Hıristiyanlığın temel sembollerinden biridir. Bütün Hıristiyan kiliselerinde farklı şekillerde kullanılmasına rağmen, Hıristiyan dininin simgesi sayılmaktadır. Hıristiyanlık öncesi dönemlerde de çeşitli toplumlarda haç sembolü olmasına rağmen, İsa'nın çarmıh olayından sonra Hıristiyanları diğer din mensuplarından ayıran bir sembol haline gelmiştir. Hıristiyanlar bu sembol ile, İsa'nın çarmıhta çektiği acıları ve ölümünü hatırlamaktadır. Böylelikle, Hıristiyan Kiliseleri, bu anı hatırlamak için haç sembolünü kiliselerinde, mezarlıklarında ve üzerlerinde bulundurmaktadır(73).

Kutsal Haç'ın önemi İncil yazarları tarafından da vurgulanmıştır. İsa'nın anısını yaşatmak için sabır ve fedakarlığı yansıtan bir sembol olarak da kullanılmıştır. Matta İncilinde "Haç'ını alıp arkamdan gelmeyen bana layık değildir."(74) ifadesi haç'ın önemini ve sembol olma özelliğini göstermiştir. Kutsal haç, Hıristiyan Kiliselerini birbirinden ayırmak için kullanılan farklılıklar açısından da önemli bir etken olarak görülmüştür. Yunan Kilisesi, Ortodoks dünyasında olduğu gibi eşit uzunluktaki haç'ı, Roma'ya mensup Katolik Kiliseler, dikey kısmı daha uzun, yatay kısmı kısa olan haç'ı kullanmıştır. Doğu Kiliseleri'nde, örneğin Keldani Kilisesi'nde, dikey kısım Katoliklerde olduğu gibi daha uzun bir biçimde olmuştur(75).

f) Ölüm ve Ölüm Sonrası

Ölüm ve ölüm sonrasına ait inançlar, bütün dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlık'ta da önemli bir yer tutmaktadır. Ortodoks Kilisesi, ölümü, insanın Tanrı ile olan bağının kopması, onunla arasında geçen sevginin

(72) Timothy Ware, 201.
(73) Tümer-Küçük, 267.
(74) Matta, X/38.
(75) Bkz. Albayrak, 208.

sekteye uğraması biçiminde yorumlamaktadır. İnsan yaşadığı müddet içerisinde Tanrı ile iletişim kurmakta ve ona bağlanmaktadır. Tanrıya aşık olarak aralarında bir bağ gelişmektedir(76). Ancak Ortodoks Kilisesinin bu şekildeki ölüm anlayışı, ölümle birlikte insanın yok olacağı tarzında anlaşılmamalıdır.

Hıristiyan inancına göre insan öldükten sonra yaptıklarından dolayı hesaba çekilmekte ve bazı kiliselere göre Araf'a gönderilmekte ve orada insan ikinci bir hesaba kadar bekletilmektedir. Burada, kişisel günahlarını itiraf etmemiş olmaktan suçlu bulunan ruhlar affedilebilmekte ve küçük günahlarının keffaretini ödemektedir. Bu aşamadan sonra, İsa'nın ikinci gelişi ile birlikte iyiler ve kötüler yeniden dirilecek, İsa'nın başkanlığında genel büyük mahkeme kurulacak ve sonunda iyiler cennete, kötüler cehenneme giderek orada ebedi bir hayat süreceklerdir(77). Hıristiyan dinindeki bu tür ölüm ve ölüm sonrası inançlar, hemen hemen bütün kiliselerde aynı özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte Araf ve ebedi ceza gibi konular Ermeni Kilisesinde olduğu gibi bazı Hıristiyan Kiliseleri tarafından kabul edilmemekte veya farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

Yunan Ortodoks halkı, ölüme, ölümden sonra bir hayatın olduğuna inanmakta ve bunun yanında ölüm ile ilgili çeşitli inançları da beraberinde yaşatmaktadır. Ölüm olayı ile beraber öteki dünya, ahiret, cennet, cehennem ve araf gibi kavramlarda ortaya çıkmaktadır. Yunan halkının bu konudaki inançları, Eski Yunan dininden, yerel halk inanışlarından ve Ortodoks Hıristiyan inancından kaynaklanmaktadır. Bir Yunan halk inanışına göre, Tanrı, ölümü gelmiş olan bir kimse için *Charon* adında bir meleği göndermekte ve hayat bu meleğin insan canını almasıyla noktalanmaktadır(78). Bir başka halk inanışına göre, bir insan öldüğünde kabre konmakta, ölen kişi orada ağlamaya başlamakta ve üzüntü içerisinde bulunmaktadır. Çünkü ona tatlı gelen dünya hayatı artık son bulmaktadır. Bu sırada diğer bir ölü onun bu durumuna gülmekte ve bir

(76) Yannaras, 65-66.
(77) Tümer-Küçük, 438-439.
(78) Irwin T. Sanders, Rainbow in The Rock, The People of Rural Greece, Harvard Unv. Press, Cambridge 1962, 270.

başkası bir şeye ihtiyacı olup olmadığını öğrenmek istemektedir. Sonraki gelen ölü de aynı şeylerle karşılaşmakta ve olaylar her ölü için bu şekilde devam edip gitmektedir(79).

Yunan halkı, Ortodoks Hıristiyanlığın da etkisiyle insanların öldükten sonra hesaba çekilecekleri *Hades* adında bir yerde toplanacaklarına inanmaktadır. Onlar ölümü, tatlı bir hayattan, eğlencelerden mahrumiyet olarak yorumlamaktadır. Ortodoks halk, kiliselerin duvarlarında Cennet ve Cehennemi tasvir eden figürlere de yer vermektedir(80).

Geleneksel olarak Yunan Ortodoks halkı, cenaze işlerini kiliselerde görmektedir. Ölen bir kişi için evinde hazırlıklar yapılarak kefenleme işlemine başlanmaktadır. Bazı Yunan evlerinde kefenleme sırasında tabutun açık tutulmasına ehemmiyet gösterilmektedir. Bunun nedeni, esaret döneminden kalma bir gelenek olduğu ve bir çok Yunan toplumuna ait cesetlerin saklandığı, kendilerine verilmediği inancından olarak gösterilmektedir(81). Evde yapılan bu işlemlerle birlikte ölünün bedeni şarap ve suyla yıkandıktan sonra defnedilmek için hazırlanarak kiliseye getirilmektedir. Kilise içerisinde okunan mezmur, ilahi ve dualardan sonra cenaze takdis edilerek tabut dışarı çıkarılmakta, mezarlığa götürülmeye başlanmaktadır. Bu sırada özel cenaze merasimi elbisesi giymiş üç rahip ve ölen kişinin yakınları beraber cenazeye eşlik etmektedir(82).

Cenazenin götürüldüğü sıralarda şarkıya benzeyen çeşitli şeyler söylenmekte, etraftakiler de buna katılmaktadır. Cenaze törenine katılanlar özellikle kadınlar, siyah elbise giymeye özen göstermektedir. Buna karşın ölünün konulduğu tabutun beyaz olduğu görülmektedir. Cenazenin geçtiği yerlerdeki evlerin ve dükkanların kapı ve pencereleri cenaze geçene kadar sıkıca kapalı tutulmaktadır. Bunun nedeni, ölen kişi için bu dünyadaki kapıların hepsinin kapalı ve sadece gideceği yer olan öbür dünyanın kapısını açık bırakmaktır(83).

---

(79) Bkz. Sanders, 271.
(80) Sanders, 271.
(81) Bkz. Kephala, Sketches..., 48.
(82) Kephala, Sketches..., 49; Sanders, 272; Laura Kain Hart, 140.
(83) Sanders, 272; Laura Kain Hart, 140.

Yunan Ortodoks halkı içerisinde papaz ve kiliseye mensup kişilerin cenaze törenleri normal cenaze töreninden farklı yapılmaktadır. Papaz ya da daha üst seviyedeki kilise mensuplarının cenazelerine bütün kilise görevlileri iştirak etmektedir. Kilise görevlileri, cenaze sırasında giydikleri elbiselerle, taşıdıkları malzemelerle ve okudukları dualarla, kendi mensuplarının törenlerinin farklı olduklarını göstermektedir(84).

Yunan halkı, ölen kişinin ardından belirli zamanlarda anma törenleri düzenlemektedir. Bu da genellikle cenazenin toprağa verilişinden sekiz ya da kırk gün sonra yapılmaktadır. Kırkıncı günde yapılan tören daha büyük bir anma günü olup geleneksel anlamda yerleşmiş bir uygulama olmaktadır(85). Cenaze sahibinin evine gidilerek papaz duada bulunmakta ve yakınları teskin edilmeye çalışılmaktadır. Bu süre içerisinde cenaze evinde yemekler ve ikramlar verilerek yardım yapılmakta, ölünün ailesi yalnız bırakılmamaya çalışılmaktadır. Bununla beraber mezarlık, ölen kişinin yakınları tarafından çiçekler ve göz alıcı şeylerle süslenmektedir(86).

Cenazenin defninden sonra, cenaze sahipleri için yiyecek yasakları başlamaktadır. Bu adet genelde perhiz şeklinde olmakta ve büyük anma gününe kadar devam etmektedir. Büyük anma günü ise ruhun bedenden ayrıldığı gün olarak inanılan kırkıncı güne denk gelmektedir(87).

3. İkon Anlayışı

İkon, kelime olarak tahta panonun üzerine yapılmış bir resmi ifade etmektedir. Ortodoks Kilisesini diğer Hıristiyan Kiliseleri'nden ayıran bir özellik olan ikon, Ortodoks geleneğin bir parçasını oluşturmaktadır. Ortodoks Kilise geleneği kendisini kutsal sözlerle, fiillerle, ibadetlerle ortaya koyduğu gibi bir takım hatlarla, renkli çizgilerle, insan figürünü temsil eden resimlerle de açıklamaktadır(88). İkon, kelimenin

(84) Sanders, 272.
(85) Kephala, Sketches..., 51.
(86) Sanders, 273; Laura Kain Hart, 141-143.
(87) Bkz. Laura Kain Hart, 141-142.
(88) Timothy Ware, 206.

dar anlamıyla; Doğu Ortodoks dünyasındaki taşınabilir, çeşitli boyutlardaki ahşap panolar üzerine yapılan dini konulu tasvirleri kapsamaktadır(89).

İkon, basit bir dini temayla çizilmiş bir resim olarak kendini göstermiş olmasına rağmen, buradaki asıl olan şey, Tanrının insanlara mesajını iletme şeklidir. Ortodoks düşünceye göre Tanrı, ikonlarla insanlara mesaj iletmektedir(90). İkon, Tanrı'nın kainata kendini ifşası şeklinde de değerlendirilmektedir. Bu anlayış Koleselilere Mektup'ta şu şekilde geçmektedir: "Görünmez Tanrı'nın görüntüsü, bütün yaratılışın ilk doğanı O'dur."(91) İkonlar, Ortodoks Kilisesinin kutsal geleneğini oluşturan Kutsal Kitap, Kutsal Litürji, Ekümenik Konsiller, Kilise Babaları ile ayrılmaz bir yapı oluşturmaktadır. Bütün bunlar, Kutsal Ruh'un rehberliğinde bir çatı altında toplanmış unsurlar olarak telakki edilmektedir(92).

İkon, dinsel bir dekor olarak İsa Mesih'i, Meryem'i, Azizleri, Melekleri ve Kilisenin sırlarını insanlara sunmaktadır. Ortodokslar ikonları, göklere açılan bir yol olarak görmektedir. Bu yol sayesinde insanlar yeniden dirilişi sağlayacak ve bu dünyaya düşüşlerinden kurtulacaklardır(93). Ortodokslar, ikonlara dua ve tazimde bulunarak, bunlar vasıtasıyla başta İsa ve Meryem olmak üzere inananlar üzerindeki tasarruf ve şefaatlerinin sürdürülmesine inanmaktadır. Ortodoks Kilisesine mensup olan bütün topluluklarda, her kilisede olduğu gibi manastırlarda, martir (şehit) ve aziz türbelerinde, evlerde, dükkanlarda, okullarda, askeri alaylarda, kulüplerde, hatta insanların giydikleri elbiselerde dahi ikonlara rastlamak mümkündür(94). Buralardaki ikonların çoğu İsa'nın kurtarıcılığını, Bakire Meryem'i ve Kutsal Azizleri simgelemektedir. Ortodokslar, bu figürlerle kendilerinin kurtarıcı İsa'ya ve diğer kutsal objelere olan bağlılıklarını ve saygılarını göstermektedir(95).

(89) Tayfun Akkaya, Ortodoks İkonaları, İstanbul 2000, 9.
(90) Timothy Ware, 206.
(91) Koloselilere, I/15.
(92) Timothy Ware, 206.
(93) Zernov, Orthodox Encounter, 102-103; L. Cross, 86.
(94) Akkaya, 9.
(95) Zernov, Orthodox Encounter, 103; L. Cross, 87.

Ortodoks İkonları, ibadet ve tanımlayıcı ikonlar olmak üzere iki ana kategoride toplanmaktadır. İbadet ikonları, Ortodoks inancının ruhunu ve özünü yansıtırken, tanımlayıcı ikonlar, konularını Eski Ahit'ten, İncillerden, Meryem'in yaşamından, Azizlerden ve onların yaptıkları işlerden almaktadır(96). Ortodoks Kilisesinde bir ibadet fenomeni olarak büyük bir öneme sahip olan ibadet ikonlarını, İsa, Meryem ve Aziz Yahya ikonları teşkil etmektedir. Ortodoks inanca göre bu grupta yer alan ikonlar, kökenleri itibarıyla mucizevi bir niteliğe sahiptir. Bunların içerisinde insan elinden çıkmamış olduğuna inanılan tasvirlerin olduğu da belirtilmektedir. Bu türde olanlar, yücelten, kutsayan, saflaştıran, insan ve Tanrının bütünlüğünü yansıtan ve bir ümit sembolü olarak görülenlerdir(97).

Ortodoks Kilisesi'nin Katolikler'le birlikte kabul ettiği II. İznik Konsili (M.S. 787)'nde, Tanrısal derinliğin kaynağı olarak Baba'nın tasvirine izin verilmemiştir. Bunun yanında İsa'nın tasvir edilebileceğine hatta edilmesi gerektiğine de karar verilmiştir(98). Ortodoks Kilisesine göre İsa, sadece tanrısal kelam değil, o, aynı zamanda Baba'nın cevherinin aynı suretini de oluşturmaktadır. İsa'da görünmez olan Baba, maddeyi kutsallaştırarak görünür hale gelmiştir. Tanrı'nın şeklinde yaratılmış olan insan, İsa'da ve Kutsal Ruh'ta tam bir benzerlik ve gerçeklik oluşturmaktadır. Ortodoks bakış açısına göre ikon, Tanrısal güzelliğin sırrı haline gelmiş, kutlu bir şahsiyetin varlığını ortaya çıkarmıştır(99). Bu bağlamda Kutsal Üçlemenin üçüncü ayağını oluşturan Kutsal Ruh'un ikonların içinde olduğuna inanılır. İnanç sahipleri için, Kutsal Ruh, gerçekte ilahi bir ikonografıtır ve gerçeğin bütünü de ilahi bir ikondur(100).

Ortodoks Kilisesi, ayin törenlerinde ikon'u, tamamlayıcı bir faktör olarak da görmektedir. İnsan eliyle yapılmış olan ikonlarda, ressamlar gerçek bir görev icra etmektedir. İkon tasarımcıları, yapmış oldukları bu

(96) Bkz. Akkaya, 10.
(97) Bkz. Akkaya, 11-12.
(98) Clement, 235.
(99) Clement, 235.
(100) Akkaya, 12.

işlerinde geniş bir hürriyet içerisinde bulunarak bir takım dini ritüellerin gerekliliğini yansıtmaktadır. Bu ikonlar, bayram ya da başka bir önemli dinsel zamanda kiliselerde teşhir edilir veya kilisenin duvarları üzerinde bilhassa kilisenin ikonostase denilen bölümünde sürekli olarak bulundurulur(101).

Yunan Ortodoks Kilisesi, ikon anlayışı ve ona verilen değer hususunda Ortodoks Kilisesinin genel teamüllerine uymaktadır. Yunan Kilisesine bağlı bulunan tüm kiliselerde İsa'nın çocukluk ve yetişkinlik dönemine ait resimler, onu temsil eden figürler bulunmaktadır. İsa ile birlikte Tanrı annesinin bakireliğini, temizliğini, saflığını simgeleyen ikonların yanında, büyük Grek kilise babalarının ve azizlerin figürlerine de rastlanmaktadır. Yunan Kilisesi, bu kutsal figürlerle İsa'ya olan bağlılıklarını, Meryem'e, Azizler'e saygınlığını ifade etmektedir.

B) İBADET VE AYİNLER

1. İbadetler

Dinlerin inanç esaslarından sonra ortaya koymuş oldukları diğer bir yön, çeşitli ritüellerin oluşturduğu bir takım pratiklerden meydana gelen ibadet ve ayinlerdir. Ancak Hıristiyan Kiliseleri arasında ibadet ve ayinler yönünden bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar, Kiliselerin Hıristiyanlığa bakış tarzlarından olduğu gibi sahip olunan kültürel faktörlerden de kaynaklanmaktadır.

Ortodoks Kilisesi litürji yönünden ve ona vermiş olduğu değer açısından diğer Hıristiyan Kiliseleri arasında ön plana çıkmaktadır. Bu durum, Ortodoks Kilisesinin ayırt edici bir yanını ortaya koymaktadır. Ortodoks Kiliselerindeki litürjik hayat, ibadet ve ayinler bütün yönleriyle aynı şekilde görülmektedir. Yunan Ortodoks Kilisesinin ibadet ve ayinlerde yapmış olduğu pratikler, benzer şekilde diğer Ortodoks Kiliseler tarafından da yapılmaktadır.

(101) Clement, 235; Zernov, Orthodox Encounter, 103.

a) Günlük İbadetler

Hıristiyanlıktaki belli başlı ibadetlerden biri de sabah ve akşam olmak üzere iki vakitten oluşan günlük ibadetlerdir. Günlük yapılan bu ibadetlerin saatleri yer ve zamana göre belirlenmektedir. Papaz nezaretinde yapılan günlük ibadetlerde, kutsal kitaptan pasajlar okunmakta ve bunlar üzerinde papazın yorumları topluluk tarafından dinlenmektedir. Sabah ve Akşam topluca yapılacak ibadetler için kilise çanlarının çalınmasıyla cemaate haber verilmiş olmaktadır[102]. Evharistiya ayini, Anglikan ve Katolik Kiliselerde günlük ibadetlerden biri şeklinde kutlanırken, Ortodoks Kiliselerinde bu ayin, günlük olarak değil Pazar ve özel bayram günlerinde kutlanmaktadır[103]. Ortodoks Kiliseleri böylelikle Evharistiya sakramentini günlük ibadet olarak görmemektedir.

Yunan Ortodoks Kilisesinde günlük yapılan ibadet ve dualar, Sabah (Matin) ve Akşam (Vesper) duaları olmak üzere iki şekildedir. Bunların yanında günün belli saatleri içerisinde yapılan bazı dua ve ibadetler de görülmektedir. Bunlar, değişik zamanlarda dört defa yapılan dualar, Akşam yemeğinden sonra ve yatmadan önce gün boyunca işlenen günahlardan tevbe etmek, karanlığın şerrinden korunmak, Tanrı'ya şükran bildirmek için akşam yapılan ibadetler ve son olarak geceyarısı yapılan ibadet ve dualardır.

Ortodokslar tarafından gün içerisinde güneşin doğuşu ve batışında yapılan bu ibadetler, insanlığın gerçek aydınlatıcısı olan İsa Mesih'i hatırlamak ve ona şükranlarını sunmak için yapılan en uygun vakitlerdir[104]. Sabah ve Akşam ibadetlerindeki temel amaç, Baba olan Tanrı'ya insanların teşekkürlerini sunması, ölümü, bozgunluğu ve günahın karanlığını kovan dünyanın aydınlatıcısı İsa Mesih'i anmak onunla beraber olmaktır.

Yunan Ortodoks Kilisesinde sabah ayinleri kilisede topluca ya da özel olarak kendi başına da yapılabilmektedir. Sabah ayininde, Tanrı'ya çok uyumaktan sakınma, kötülüklerden korunma, insan zihninin

(102) Aydın, 69.
(103) Timothy Ware, 267.
(104) Bkz. A Manual of Eastern Orthodox Prayers, London 1983, 1-4; Alcivias C. Calivas, http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article7118.asp

ve kalbinin aydınlatılması için duada bulunulur. Bu duayı yapan insanlar Tanrının ve Kutsal Üçlünün merhametine sığınarak ondan yardım bekler. Ortodoks mü'minler, gerçek hakikat ve aydınlık diyerek isimlendirdiği Mesih İsa'ya yalvararak, onlara doğru yolu göstermesini, aydınlığa kavuşturmasını ister. Onlara göre İsa, insanların işlemiş olduğu günahlardan kurtulabilmesi ve ebedi huzura kavuşmaları için kendisini adamıştır(105).

Ortodoks Kiliselerinde görülen sabah ibadetleri genellikle dua şeklinde geçmektedir. Sabah ibadetinde bir inanan Ortodoks şu şekilde dua eder; "Ey İnsanları seven ulu Tanrım! Bize her zaman yardım et, bizleri bağışla, bizleri kötülüklerden koru, bizlere huzur ver. Her şeyin yaratıcısı ve koruyucusu, bizlere iyilik ver. Ey merhameti ve bağışlaması bol Tanrım, bizleri uyku tembelliğinden koru, bizlerin zihnini ve gözlerini uykunun etkisinden gider; onları aydınlat. Bizlerin gününün iyi geçmesini, her saatin güzel olmasını sağla."(106)

Yunan Ortodoks Kilisesindeki günlük pratiklerin ikincisi olan Akşam ibadetinde, yine dua ağırlıklı olarak yapılmaktadır. Bunlar topluca kilisede yapıldığı gibi fert olarak kendi başına da ifa edilmektedir. Akşam yapılan dualarda yine sabahkine benzer şekilde Tanrı'dan günahlar için bağışlanma, kötülüklerden korunma gibi dileklerde bulunulmaktadır. Bir Ortodoks inananın akşam duası şu şekilde olmaktadır; "Ey Ulu Tanrım! ruh ve bedenimin uykuya daldığı bir sırada bizleri bağışla, gecenin şehveti ve öfkesinden bizleri koru. Ey Tanrım! Bizlerin düşüncelerini temiz kıl, kalbimizi ölçülü yap, uykumuzun nazik olmasını nasip et, şeytanın bütün tuzaklarından bizleri uzak tut. Dua vaktinde bizleri tekrar kabul et, emirlerini yerine getirmemizi bizlere nasip et ve ilahi hesap gününü hatırlat. Ey Tanrım, Ey Oğul, Ey Kutsal Ruh, bütün bu dualarımızı kabul eyle."(107)

(105) Bkz. A Manual of Eastern Orthodox Prayers, 1-4; Morning Prayers, http://www.ocf.org/OrthodoxPage/prayers/morning.html

(106) Bkz. A Manual of Eastern Orthodox Prayers, 1-4; Morning Prayers, http://www.ocf.org/OrthodoxPage/prayers/morning.html

(107) Bkz. A Manual of Eastern Orthodox Prayers, 12-13; Evening Prayers, http://www.ocf.org/OrthodoxPage/prayers/evening.html

Akşam ibadeti yine yapılan diğer bazı dualarla devam etmektedir. Yine bu dualarda da Tanrı'dan günahların bağışlanması, kişinin ruh ve bedeninin temizlenmesi, gün boyu işlenen kusurlardan dolayı af dilenmesi ve gece boyunca huzurlu bir uykunun geçirilmesi için istekte bulunulur(108).

b) Haftalık İbadetler

Hıristiyanlıkta haftalık ibadetin merkezini Pazar günü(109) kilisede yapılan topluca ibadet oluşturmaktadır. Pazar günü, Hıristiyanlar için diğer günlerden farklıdır ve bu günün büyük bir önemi vardır. Hıristiyanlığın bütün kollarında olduğu gibi Yunan Ortodoks Kilisesinde de haftalık ibadet Pazar günü yapılmaktadır. Bu günde Yunan Kilisesinde yapılan en önemli ayin evharistiya ayinidir. Evharistiya, bütün Ortodoks Kiliselerinde olduğu gibi Yunan Kilisesinde de Pazar gününde yapılmaktadır. Haftalık ibadet sabah ve akşam olmak üzere Pazar günü iki vakitte ifa edilmektedir. Hıristiyan inancına göre İsa Mesih Pazar günü dirilmiş ve bu gün her Hıristiyan Kilisesince kutsal bir gün olarak kabul edilmiştir. Bu geleneğin, Yahudi *Şabat* gününden kaynaklandığı da ileri sürülmektedir. İlk Hıristiyan uygulamaları ise haftanın ilk gününün İsa'nın yeniden gelişine işaret olsun diye, özel bir ibadet günü olarak kabul edildiğini göstermektedir(110).

c) Yıllık İbadetler

Yıllık ibadetler; bayramlar, oruç, perhiz, hac gibi kutsal gün ve gecelerde yapılan ibadetlerden oluşmaktadır. Yunan Ortodoks Kilisesi, yıllık ibadet yönünden çok zengin bir geleneğe sahiptir. Bunun yanında

(108) Bkz. Evening Prayers, A Manual of Eastern Orthodox Prayers, 12-14.

(109) Pazar gününün Hıristiyanlıktan önce Eski Roma'da da kutsal kabul edildiği ve Güneş Tanrısının diriliş günü olarak kutlandığı ifade edilmektedir. Bu uygulamanın daha sonraki yıllarda Hıristiyanlar tarafından İsa'ya hasredildiği belirtilmektedir (Bkz. Parrinder, A Concise..., 227).

(110) Andrew Walls, "Christianity", A Handbook of Living Religions, London 1984, 87; Y. Masih, A Comparative Study of Religions. New Delhi 1990, 75.

Yunan milli bayram ve özel günleri de dinsel Ortodoks bir yapıya dönüştürülerek yıllık ibadetler gibi kutlanmaktadır. Yunan Ortodoks Kilisesinin yıllık ibadet ve törenleri ağırlıklı olarak kiliselerde ve topluca yapılmaktadır.

ca) Bayramlar

Hıristiyanlık'taki yıllık ibadetler bayram ve anma günleri şeklinde kendini göstermektedir(111). Yeryüzündeki her din ve kültürde bir fenomen olarak görünen bayramlar, dini açıdan ayrı bir öneme sahip olup inananlar tarafından özel bir takım ayin ve törenlerle kutlanan gün ve günlerden meydana gelmektedir. Bayramlar, ya dini bir olayın, bir dönemin anısına, ya da hasat, sağlık ve benzeri çeşitli şeylerin şükran ifadesi olarak kutlanmaktadır(112). Diğer taraftan bayramlar, zamanın kutsallaştırılmasıyla birlikte kutsalın tezahür ettiği türdeş olmayan anlarda dini bir tören haline gelmektedir(113). Hıristiyan bayram anlayışı diğer ilahi kökenli dinler olan Yahudilik ve İslamiyetten farklılık göstermektedir. Bu iki ilahi dinde özellikle Yahudilik'te, kutlanan bayramlar dinin kutsal kitabına dayanırken Hıristiyanlık'ta, tarihi süreç içerisinde Hıristiyan Kilisesi tarafından oluşturulmuş olan anlayışlardan kaynaklanmaktadır(114).

Hıristiyanlık'ta yıl boyunca bir çok bayram kutlanmakta, bu bayramların hepsi aynı seviyede bulunmamakta ve aynı önemi taşımamaktadır. Bununla birlikte Hıristiyan bayram günlerinin iki çeşit olduğu, birincisinin İsa ile ilgili, ikincisinin ise Meryem Ana ve Yahya gibi büyük Azizlerin anısana düzenlenen günler olduğu belirtilmektedir(115). Hıristiyan bayramları, başlangıçta İsa'nın hayatındaki önemli olayları anma-

(111) Tümer-Küçük, 265.

(112) Bkz. Gündüz, Din ve İnanç..., 61.

(113) Bkz. Mircea Eliade, Kutsal ve Din Dışı, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara 1993,13; Eliade, Patterns in Comparative..., 147-148.

(114) Bkz. Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", DA., Ankara, Ocak-Nisan 2001, C: 3, Sayı: 9, 8-9.

(115) Bkz. P. Xavier Jacob, Hıristiyan Kiliseleri ve İbadet Yerleri, İstanbul 1994, 20.

ya yönelik bazı kutlamalarla ortaya çıkmış olsa da bu kutlamaların daha sonraki dönemlerde İsa'nın hayatındaki hemen hemen her şeyi kapsar hale geldiği görülmektedir. Böylelikle Hıristiyanlar, İsa'nın hayatını bu şekilde yaşamak suretiyle kendi kurtuluşlarına kavuşacaklarına inanmaktadır. Hıristiyanlar tarafından yapılan bu ibadetler, daha önce yaşanmış olayların bir tekrarı olmaktan ziyade, İsa Mesih'in hayatının yeniden yaşanmasını ifade etmektedir(116).

Hıristiyan Kiliseleri'nin tamamında özel gün, gece ve dini törenlerin yer aldığı belirli zamanlar bulunmaktadır. Bu bağlamda Ortodoks Kilisesi, litürjiye diğer Hıristiyan Kiliselerine nazaran çok fazla yer verdiği için dini festivaller genişçe bir yer tutmaktadır. Yunan Ortodoks Kilisesi, ilk dönem hıristiyan geleneğinden oluşan bütün litürjik unsurları devam ettirmektedir(117). Bu Kilise de de, yıllık ibadetlerin ihtiva ettiği bayramlar ve buna benzer ritüellerde, başta İsa olmak üzere Meryem ve büyük Hıristiyan azizler temel noktayı oluşturmaktadır. Ortodoks yıllık ibadetler, kilisenin litürjik takvimiyle doğrudan ilgilidir. Bundan dolayı her Hıristiyan Kilisesi'nin bir yıllık kilise takvimi bulunmaktadır.

Buna göre, Ortodoks litürjik takvim, başlangıç olarak 1 Eylül tarihini kabul etmektedir(118). Yunan Kilisesi de dahil olmak üzere bütün Ortodoks Kiliselerinde litürjik takvimin başlangıcı bu tarihtedir. Hıristiyan bayramları yıl içerisinde Noel devresi, Paskalya ve Olağan Pazar günleri olarak üç devreye ayrılmaktadır. Bunların içerisinde Noel ve Paskalya bayramı günlerinden önce birer hazırlık dönemi bulunmaktadır. Noel devresi, Noel'e hazırlanma döneminin ilk Pazar gününde başlamakta ve İsa'nın vaftizi ile bitmektedir. Paskalya devresi, "Kül Çarşambası" gününde başlamakta ve Pentekost bayramında sona ermektedir. Normal Pazar günleri ise bu iki devrenin dışında kalan diğer Pazar günlerini kapsamaktadır(119). Ortodoks yıllık ibadetleri içerisinde en bü-

(116) Katar, "Hıristiyan Bayramları...,", 9.
(117) Hammond, The Waters of Marah, 20.
(118) Timothy Ware, 298; Bratsiotis, 50.
(119) Jacob, 20.

yüğü, en önem verileni, festivallerin festivali, bayramların bayramı olarak isimlendirilen Paskalya'dır(*). Bununla birlikte Ortodoks dünyası tarafından geniş kabul gören On İki bayram daha vardır(**).

Yıl içerisindeki bu günlerden üçü, İsa Mesih'in Kudüs'e gittiği gün, İsa Mesih'in göğe yükseltildiği gün ve Pentekost günü Paskalya'ya bağlı olup, tarihleri de aynen Paskalya gibi yıl içerisinde sonradan belirlenmektedir. Geriye kalan diğer festivaller ise sabit tarihlidir ve her zaman belli tarihlerde kutlanır. Bunlardan yedi tanesi İsa Mesih ile, diğer beş tanesi ise Meryem ile ilgili törenlerdir(120).

Ortodoks Kiliselerinde bu törenlerin yanında büyüklü küçüklü daha bir çok bayram ve kutlamalar bulunmaktadır(***). Daha önce de belirtildiği gibi Ortodoks Kiliseler içerisinde yer alan Yunan Kilisesinde litürjik takvim 1 Eylül'de başlamaktadır. Ortodoks litürjik takvime göre 8-9 Eylül, Bakire Meryem'in doğum günüdür. Katoliklerde olduğu gibi bütün Ortodoks Kiliseleri de Meryem'e büyük önem vermekte,

---

(*) Paskalya: İbranice "geçmek" anlamına gelen pesah (fısıh) kelimesinden gelmektedir. Bu kelime Latince ve Grekçeye "Pascha" olarak geçmiştir. Hıristiyanlıkta paskalya kelimesi, İsa'nın çarmıhta öldükten sonra dirilişini ve bu dirilişi anmak amacıyla yapılan kutlamaları ifade etmektedir. Hıristiyanlar için Paskalya; İsa'nın insanların günahları için kendisini çarmıhta feda etmesinden sonra yeniden dirilmesini sembolize etmiştir. Onlar, İsa'nın Rab olarak dirildiğine inanmakta ve bu dirilişi çeşitli ayin ve törenlerle kutlamaktadır. Başlangıçta Hıristiyan Kilisesinde Paskalya'nın, İsa vasıtasıyla günahlardan kurtuluşu ifade etmesinden çok, İsa'nın ölümden dirilişi anısına kutlandığı iddia edilmektedir (Bkz. Mehmet Katar, Hıristiyanlık'ta Paskalya, Ankara 2003, 1-3).

(**) Bu bayramların tarihleri ve isimleri şöyledir: 8 Eylül, Tanrı annesinin doğuşu. 14 Eylül, İsa'nın onurlandırılarak yükseltilmesi. 21 Kasım, Tanrı Annesinin tapınağa girişi. 25 Aralık, İsa Mesih'in doğumu. 6 Ocak, İsa Mesih'in Ürdün nehrinde vaftiz oluşu. 2 Şubat, İsa Mesih'in tapınaktaki toplantısı. 25 Mart, Meryem'e müjdeli haberin ulştırıldığı gün. Paskalya'dan bir hafta önceki gün, İsa Mesih'in Kudüs'e gittiği gün. Paskalya'dan kırk gün sonrası, İsa Mesih'in göğe yükseltildiği gün. Paskalya'dan elli gün sonrası, Pentakost günüdür. 6 Ağustos, İsa Mesih'in transfigürasyonu. 15 Ağustos, Geleneksel Meryem Günü (Bkz. Timothy Ware, 299).

(120) Timothy Ware, 293.

(***) Bunlar şunlardan oluşmaktadır: 1 Ocak, İsa Mesih'in Sünneti. 30 Ocak, Üç büyük hiyerarşi günü. 24 Haziran, Vaftizci Yahyanın Doğumu. 29 Haziran, Aziz Peter ve Aziz Pavlus günü. 29 Ağustos, Vaftizci Yahyanın boynunun vuruluşu. 1 Ekim, Meryem'in peçesini koruma günü. 6 Ekim, Aziz Nikolas günü. Pentakosttan sonraki ilk Pazar, bütün Azizlerin günü (Bkz. Timothy Ware, 299).

ona saygıda kusur göstermemektedir[121]. Bu yıl içerisinde Bakire Meryem ile ilgili üç kutlama yer almaktadır. Bu kutlamalarda geleneksel Yunan toplumu Meryem'in anısını çeşitli yönleriyle birlikte yaşatmaya çalışmaktadır[122].

Yunan Kilisesinde, İsa Mesih ile ilgili yıllık bayramların ilki Noel (Kristmas)'dir. Ortodoks Kiliselerde olduğu gibi Yunan Kilisesinde de Paskalya ve Noel litürjik yıl içerisindeki en büyük bayramlardandır. Hıristiyan Kiliselerinde Noel devresi, Noel'den önceki dördüncü Pazar günü başlamakta ve bu Pazar gününde küçük perhiz ya da Noel perhizi de yer almaktadır. Bu devrede Hıristiyanlar, kendilerini İsa'nın doğum günü olan Noel gününe hazırlamakta, perhiz yapmaya, oruç tutmaya, biraz daha çok dua etmeye ve ibadete davet etmektedir[123]. Hıristiyan inanışına göre Noel, bir bayram günüdür; Tanrı'nın oğlu İsa Mesih, bütün çocuklar gibi bu dünyada doğmuş ve onun bu halini düşünen herkes mutlu olmuştur[124].

Günümüz Yunan Ortodoks Kilisesinde Krismas Bayramı sabah kilisede yapılan Ekmek-Şarap Ayini ile başlamaktadır(*). Doğu Kiliselerinde olduğu gibi İsa Mesih'in doğumunun bir bayram şeklinde kutlamalara dönüşmesi, M.S. V. asırdan itibaren teşekkül etmeye başlamış ve bu kiliseler Kristmas bayramını farklı günlerde kutlamışlardır[125] İsa'nın doğum günü bayramı olan Noel'i Yunan Kilisesi, Batı kiliseleri ile birlikte aynı günde 25 Aralık'ta kutlarken diğer bazı Ortodoks Kili-

(121) Tümer-Küçük, 260.

(122) Bkz. Laura Kain Hart, 242-250.

(123) Jacob, 21.

(124) R. E. Osbome-M. Carew, Church Fasts And Festivals, London 1905, 17.

(*) Ortodoks Kiliselerindeki ekmek-şarap ayininin Katolik Kilisesindeki terminolojik karşılığı "Mass Ayinin" dir. Mass'ın kelime olarak papazın cemaati son kez selamlama ifadesi olan "ite misse est" şeklindeki Latince ifadeden çıkarıldığı sanılmaktadır. "Gidin, gönderilmiştir" anlamına gelen ifade, bu ayinle gerçekleştirilen inkamasyon misyonunun tamamlandığını ifade etmektedir. Aynı ayin için kullanılan "Evharistiya" kelimesinin ise Grekçe "şükretme" anlamına gelen "Eucharist" kelimesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu kelime İsa'nın ekmek ve şarap kadehini eline alarak bu gizemi icra etmeden şükürde bulunmuş olması sebebiyle kullanılmaya başlamıştır (Bkz. Katar, Paskalya, 8).

(125) Bkz. Katar, 12.

seler değişik zamanlarda kutlamaktadır[126]. Kristmas Günü, ekmek-şarap ayinin ardından çeşitli yiyecek, içecek ve tatlılar hazırlanmakta, özellikle bu güne ait şeyler yenilmekte ve ikram edilmektedir. Noel gününde başlıca yiyilen etli yiyecek bütün dünyada olduğu gibi hindi etidir[127]. Yunan Ortodoks halkı, Noel'i geleneksel dini bir bayram olarak kutlamaktadır. Bu yüzden Yunanistan'da dinsel anlamdaki Noel kutlamaları Batı Hıristiyan aleminde olduğu gibi aşırı eğlenceli bir şekilde kutlanmamaktadır[128]. Hatta bu bayram sırasında yapılan aşırı kutlamalar ve bir takım ritüellerin kökeninin eski putperest adetlere dayandığına dair görüşler de bulunmaktadır[129].

Yunan Kilisesine bağlı olan Yunan halkı, kırk günlük oruç ve perhiz devresinden sonra Noel bayramını kutlamaktadır. İnsanlar kendi aralarında çeşitli törenler yaparak eğlenmekte, sofralar İsa'nın özel ekmeği ve diğer kutsal yiyeceklerle süslenerek İsa Mesih'in anısı yaşatılmaya çalışılmaktadır. Çocuklar, evleri ziyaret etmekte, şarkılar söyleyemekte şeker ve diğer tatlı türü hediyeler almaktadır. Bu dönemde halk arasında Bizans döneminden kalma ve nesilden nesile geçmiş olan *Kalandas* adı verilen şarkılar söylenmektedir[130].

Noel kutlamalarında geleneksel bir yeri olan Çam Ağacı'na Yunan toplumunun çoğunda pek rastlanmamakla birlikte bazı evlerde bulunmakta ve bunun süslenmesine Aralık ayının ortasından itibaren başlanmaktadır. Bununla birlikte Çam Ağacı yerine özellikle kırsal kesimlerde, etrafı tel parçalarıyla örülmüş ağaç bir kase görülmektedir. Geleneksel inanca göre bu kasenin içine konulan kutsal suyla Noel Döneminden Epifani'ye kadarki dönemde ev kötülüklerden arındırılmış olmaktadır. Buna göre, Yunan halk inancında *Killantzaroi* adındaki bir yaratık bu kase içerisine konan kutsal su ile, Noel devresi süresince hane hal-

(126) Bkz. Timothy Ware, 302.

(127) Yunan toplumu Noel'de hindi yeme adetinin kendilerine has olduğunu ve bunun zamanla diğer ülkelerede yayıldığını iddia etmektedir (Christian Customs of Greece).

(128) Christmas Customs of Greece, http://gogreece.about.com/library/weekly/aa110298.htm?iam=ask&terms

(129) Bkz. Houtin, 445-446.

(130) Bkz. Laura Kain Hart, 246-247; Christmas in Greece, http://christmas-world.freeserves.com/greece.html

kından uzak tutulmakta ve dini bir görev yerine getirilmektedir. İnanışa göre *Killantzaroi*, hayali bir yaratık olup yerin merkezinde yaşamakta ve insanların evlerine bacalardan girmektedir(131).

Yunan Ortodoks Kilisesinin İsa'yı anma amacıyla kutladığı yıllık törenlerinden biri de Epifani kutlamalarıdır. Epifani, Rab İsa Mesih'in görünüşü anlamına gelmektedir. İsa Mesih, Kristmas Günü bakire Meryem'den doğarak, müneccimler onu takdir etmiş, ona saygı ve ta'zimde bulunmuşlardır. İsa, bir insan hüviyetine bürünerek, bu günde insanların arasında görünmüştür(132). Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Epifaniye büyük önem verilmiş olmasına rağmen hangi günde olduğu yani Mesih'in ne zaman göründüğü tam olarak kestirilememiştir(133).

Epifani'de Hıristiyanlar tarafından üç olay anımsanmaktadır. Bunlar; İsa Mesih'in doğumu, müneccimlerin gelişi ve İsa'nın vaftiz edilmesidir. Bunun yanında anımsanan diğer bir olay, İsa'nın Kana'da bir düğünde suyu şaraba dönüştürerek yapmış olduğu ilk mucizesinin anısını tekrar yaşatmaktır. Doğu Kiliselerinde, Güney Avrupa'daki ülkelerde, bu bayramda Mesih'in anısına çocuklara ve yakınlara hediyeler dağıtılmaktadır(134). Hıristiyan Kiliselerinde, Epifani bayramından sonra Mesih'in vaftiz edilişinin yıl dönümü kutlanmaktadır. İsa Mesih, otuz yaşlarında iken Yahya tarafından Şeria Nehrinde vaftiz edilmiştir. Mesih'in vaftiz günü de olan Epifani bayramı ile birlikte, Hıristiyan kiliselerinde Noel devresi bitmiş olmaktadır(135).

Yunan Ortodoks Kilisesi, Epifani bayramını 6 Ocak'ta kutlamaktadır. Bu kutlama tarihi sadece Yunan Kilisesinin dahil olduğu Ortodoks ve Doğu Kiliselerine has olmayıp Roma, Anglikan ve diğer Batı Kiliselerince de aynı günde kutlanmaktadır. Epifani, özellikle Yunan Kilisesi tarafından İsa Mesih'in bir kurtarıcı olarak üç bilge insan vasıtasıyla Grek dünyasına tanıtılışının ve bir din olarak Hıristiyanlığın, Yunanlılar-

(131) Christmas in Greece, http://www.the-north-pole.com/around/greece.html
(132) Osborne-Carew, 35-39.
(133) Bkz. Fisher-Leyster, Living Religions, 258.
(134) Jacob, 23.
(135) Iannitto, 78.

ca kabulünün anısına da kutlanmaktadır(136). Epifani bayramında, bir çok Yunanlı Ortodoks, cesaretini göstermek ve dinlerine olan bağlılıklarını ifade etmek amacıyla kendilerini soğuk suların içerisine bırakmaktadır. Papazlar tarafından kutsanmış haç, soğuk suların içine atılmakta, bunun üzerine Ortodoks Yunanlılar bu haçı almak için birbirleriyle yarışmaktadır. Bu müsabakanın sonucunda kutsanmış haç'ı bulan kişinin o yıl içerisinde şansının çok iyi gideceğine ve sürprizlerle karşılaşabileceğine inanılmaktadır(137).

Yunan Ortodoks Kilisesinin 6 Ocak günü öğleden önce saat 11.00'da başlayan bu kutlamalarında, Kutsal Haç'ı bulmak için suya girenlerden zafere ulaşan kişi papaz tarafından Rab İsa'nın adıyla kutsanmakta ve onu Ürdün nehrinde vaftiz olmuş İsa gibi takdim etmektedir. Bu işlemden sonra tekrar kiliseye dönülerek küçük şişelere konmuş olan su burada tekrar kutsanmaktadır. Böylece burada bulunan insanlar da kutsanmakta ve bütün kötülüklerden arınmış olmaktadır(138). Kiliselerde kutsanan su, evlere de taşınmakta ve evin içerisindeki değişik yerlere serpilerek insanların gündelik hayatını devam ettirmiş olduğu yerler takdis edilmektedir(139). Bu tür düzenlenen törenlerin en büyüğü Atina'nın liman kenti olan Pire'de yapılmaktadır. Bununla birlikte Yunanistan'ın bir çok yerinde ve özellikle kırsal bölgelerde Epifani etkinliklerine rastlanmaktadır(140).

Yunan Ortodoks Kilisesi tarafından yapılan Epifani kutlamalarına Devleti temsil eden kimseler de iştirak etmektedir. Yunanistan Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Bakanları, Askeri ve mülki erkanın da hazır bulunduğu Epifani töreninde piskopos, bütün hazır bulunanları kutsayarak kutsal haç'ı suya daldırmaktadır. Bu tören esnasında hazır bulunan Yunan Devletinin ileri gelenleri halkı selamlayarak bayramlarını kutlarlar.

(136) A.A. Mcarthur, "Epiphany", A Dictionary of Liturgy And Worship, Edt. John Davies, London 1972, 170; Gary Van Haas, Epiphany: The Blessing of The Waters, http://www.gogreece.com/learn/epiphany.htm

(137) Kephala, Sketches..., 30-31; Gary van Haas, aynı adres

(138) Kephala, Sketches..., 31-32; Gary Van Has, aynı adres

(139) Laura Kain Hart, 247.

(140) Bkz. Kephala, Sketches..., 32; Gary Van Haas, aynı adres

Yunanistanın değişik şehirlerinde bu gelenek günümüzde devam etmekte ve Epifani kutlamalarına her kentin başpiskoposları ile birlikte devlet görevlileri katılmaktadır(141).

Hıristiyan Kiliselerinin yıllık ibadetleri içerisinde en büyük bayramı olan Paskalya (Ester) Ortodoks Kilisesinde de son derece önemli ve büyük bir bayramdır. İlk dönem Hıristiyanlığında Yahudi Pesah bayramına denk gelen paskalya, İsa Mesih'in dirilişi adına yapılan bir bayramdır(142). Paskalya devresi içerisinde kutlanan bayramlar, ayın hareketlerine göre belirlendiğinden dolayı bu bayramların başlangıç tarihleri her yıl değişmekte ve yıl içerisinde yeniden ayarlanmaktadır. Katolik Kilisesinde ilkbaharın dolunayından sonraki ilk Pazar gününde kutlanırken, Ortodoks Kiliselerinde bir çok defa başka tarihlerde kutlanmaktadır(143).

Paskalya devresi içerisinde yer alan bayramlar, Paskalya'ya hazırlık dönemi olan Lent dönemi ile Paskalya gününden sonra gelen elli günlük paskalya devresinde kutlanmaktadır. Lent, kilisenin paskalya öncesindeki kefaret dönemini ifade eden bir hazırlık dönemidir(144). Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılında Lent dönemi oruç süresi normalde iki günden oluşmaktaydı. Bu oruç süresince de günde yalnızca bir öğün yemekle yetinilmekte ve et ve balık yenilmesi yasaklanmaktadır(145). Lent dönemi Ash Wednesday olarak isimlendirilen Kül Çarşambası(*) ile başlamakta ve Paskalya'dan bir gün önceki akşam son bulmaktadır.

---

(141) Bkz. The Review of Eastem Christendom, Eastem Churches Joumal, Spring 1998, Vol: V, No 1, Virginia USA, 233.

(142) A.A. Mcarthur, "Easter", A Dictionary of Liturgy and Worship, 168; Tümer-Küçük, 266; Fisher-Leyster, Living Religions, 259; ayrıca daha fazla bilgi için bkz. Katar, Hıristiyanlık'ta Paskalya, 1-50.

(143) Bkz. Jacop, 24; Katar, Paskalya, 33-36.

(144) A.A. Mcarthur, "Lent", A Dictionary of Liturgy and Worship, 212; Katar, "Hıristiyan Bayramları...", 17; Katar, Paskalya, 39-40.

(145) A.A. Mcarthur, "Lent", 212-214; Gündüz, Din ve İnanç..., 234.

(*) Kül Çarşambası: Lent döneminin başlangıcı olarak kabul edilen bu günde, yapılan tövbenin pişmanlığını vurgulamak amacıyla kül serpildiği için bu isimle anılmaktadır. Bu günde tövbe eden kimselerin başlarına serpilen kül'ün yanında alın ve yüz'e de kül ile haç işareti yapılmaktadır (Bkz. Osbome, 41).

Kül Çarşambasında, bütün insanlar günahkar oldukları halde sadece bir kısmı günahlarını hatırlayarak üzülmektedir. Dolayısıyla bu gün, bütün insanlara günahkarlıklarını hatırlattığı için insanların kederlenmelerine yol açmaktadır(146).

Kül Çarşambası ile başlayan Lent dönemi içerisinde özellikle dört güne önem verilmektedir. Bu günler, Kutsal Pazar(*), Kutsal Perşembe(**), Kutsal Cuma(***) ve Kutsal Cumartesi(****)dir. Kutsal Pazar gününde İsa'nın ızdıraplı ölümünden önce onun Kudüs'e girişi hatırlanarak kutlanmaktadır. Bu gün, Mass Ayininden önce ve kilisenin dışında zeytin, şimşir ve diğer ağaçların dalları halka dağıtılmaktadır. Daha sonra İsa'nın Kudüs'e girişini anlatan İncil parçaları okunmakta ve bütün cemaat tören alayı şeklinde ilahi söyleyip kiliseye gitmektedir(147).

Palm Sunday (Palmiye Pazarı) şeklinde de isimlendirilen kutsal haftanın bu ilk gününde Yunan Ortodoks Kilisesinin sabah ayininde kilisenin her tarafı palmiyelerle süslenmekte ve İsa'nın geçmiş olduğu yerler sembolik olarak döşenmektedir. Bu törende İsa'nın Kudüs'e girişi anılmakta ve Papaz, Tanrının kutsallığını dile getirmek için söylenen

(146) Osborne-M.Crew, 39-40.

(*) Kutsal Pazar (Palmiye Pazarı): Lent dönemi içerisinde kutsal haftanın ilk günüdür. Bu gün, İsa'yı çarmıha götürecek olayların başlangıcı olarak görülmüştür. İsa çarmıha gerilmeden beş gün önce Pazar günü Kudüs'e gelmiş ve halkın büyük sevinç gösterisi ile karşılaşmıştır. Halk, ellerindeki palmiye dalları ile onu selamlamış ve ona övgülerde bulunmuştur. Günümüz Hıristiyan Kiliseleri bu olayı tekrar canlandırmak ve hatırlamak amacıyla bu adı vermiş ve bunu dinî bir tören olarak kutlamaktadır (Bkz. Osborne, 56-58).

(**) İncillerde bahsedildiğine göre bu günde İsa; çarmıha gerilmeden önce havarileri ile birlikte fısıh yemeğini yemiş ve bu yemek esnasında ekmeği havarilerine uzatarak bunun kendisinin bedeni, bundan sonra bir kase şarabı eline alarak bunun da kendisinin kanı olduğunu söylemiştir. Buna bağlı olarak İsa'nın bu anısını yaşatmak amacıyla Perşembe günü kutsal sayılmıştır (Bkz. Matta, XXVI/26-29; Luka, XXII/17-20).

(***) Kutsal Cuma: Bu günde İsa'nın çarmıhta çektiği acılar anılmaktadır. "Büyük Cuma"da denen bu gün Hıristiyanlar açısından son derece kederli bir gün olarak görülmektedir. Bunun yanında İsa'nın asli günahtan bütün insanları kurtarmasından dolayı sevinç de paylaşılmaktadır. Bu günde ayinlerde kutsal kitaptan pasajlar okunmakta ve dualar edilmektedir (Bkz. Jacob, 26).

(****) Kutsal Cumartesi: Büyük Cumartesi de denilen bu gün Paskalya'nın arifesini oluşturmaktadır. Akşam ibadeti şeklinde kutlanan bu günde kandiller yakılmakta, dualar edilmekte, vaftiz suyu takdis edilmekte ve evharistiya ayini yapılmaktadır (Bkz. Jacob, 27).

(147) Jacob, 25.

İbranilerden kalma eski bir ilahiyi okumaktadır. Bu ilahide, kutsallık ifade eden sözler arka arkaya üç şekilde tekrarlanarak okunur. Bu ayin sırasında eski gelenek devam ettrildiği gibi Bizans döneminde oluşmuş olan bir takım etkiler de kendini göstermektedir(148).

Kutsal Perşembe gününde ise, İsa'nın yediği son akşam yemeği yad edilmekte, ekmek ve şarapta İsa'nın eti ve kanının olduğu hatırlanmakta ve sık sık bunun tekrar edilmesi gerektiği anlatılmaktadır. İsa'nın gizemli bir şekilde yapmış olduğu törenler, bu günde dile getirilmektedir(149). Paskalya'dan önceki Cuma günü İsa Mesih'in öldüğü gündür. Bu günden sonra gelen Pazar gününde ise İsa tekrar dirilmiştir. Kutsal Cuma'da İsa'nın çekmiş olduğu ızdıraplar hatırlanmaktadır(150). Bir başka kutsal gün olan Cumartesi ise ayin akşam yapılmakta ve İsa hatırlanmaktadır(151).

İsa'nın ölümü ve dirilişi Hıristiyanlar tarafından Paskalya bayramında özel bir şekilde kutlanmaktadır. Bu günlerde İsa'nın diriliş gününden göğe çıkış gününe kadar her ayın sırasında özel bir mum yakılmakta ve böylelikle İsa Mesih'in öldükten sonra dirilişi hatırlanmaktadır(152). Yunan Ortodoks Kilisesi, Paskalya bayramını diğer Ortodoks Kiliseleri ile aynı şekilde kutlayarak Paskalyayı bayramların bayramı olarak kabul etmektedir. Yunanlılar Paskalya'ya hazırlık için elli günlük bir dönemi ifade eden Lent devresinde çeşitli oruç ve perhizlerle ibadet ve duada bulunur. Bu elli günlük dönem *Triodion* olarak isimlendirilmekte ve aynı zamanda tövbe devresi de denilmektedir. Yunan Ortodoks halkı bu dönemde kendilerini tövbeye, duaya ve ibadete adayarak İsa'nın çekmiş olduğu sıkıntı ve ızdıraplar hatırlanmaktadır(153).

Paskalya döneminde Ortodoks Yunanlılar, İsa'ya bağlılıklarının en derin dönemini yaşamaktadır. Bu dönem boyunca İsa'nın manevi bedenini temsil eden kilise tamamen İsa Mesih'e hasredilmektedir. Burada

(148) Kephala, Sketches..., 62-63.
(149) François Maurice, Holy Thursday, Manchester 1991, 3-9.
(150) Fisher-Leyster, 259.
(151) Fisher-Leyster, 260.
(152) Katar, Paskalya, 34; Iannitto, 129.
(153) Bkz. Gary Van Haas, Greek Easter Holy Week, http://www.gogreece.com/learn/easter.htm

İsa'nın şakirtleri ve havarilerinin şahitliğinde gerçekleştirmiş olduğu göğe yükselme mucizesi manevi anlamda canlandırılmaktadır. Ortodokslar bu günlerde kendilerini tamamen bu olay üzerine yoğunlaştırıp İsa'nın mu'cizevi yükselişini ve tekrar dirilişini kalplerinde ve zihinlerinde hissetmektedir(154). Paskalya dönemi, Yunan Ortodoks halkı üzerindeki dini etkisinin yanında büyük bir sosyal dayanışmanın yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu dönem içerisinde Yunanistan'ın Atina ve Selanik gibi metropol şehirlerinde yaşayan insanlar göç etmiş oldukları kırsal kesimdeki yakınlarını görmeye gitmekte ve aralarındaki sosyal dayanışmayı kuvvetlendirmektedir. Ayrıca metropol kentlerin banliyölerinde yaşayan halk, o bölgedeki küçük kiliselerin organizasyonları altında dini ve geleneksel değerlerini Paskalya süresi içerisinde aynı şekilde yaşatmaktadır(155).

Paskalya kutlamalarında Yunan Ortodoks halkında görülen özelliklerden biri de hiç şüphesiz, Yunan kimliğinin dini ritüeller içerisinde harmanlanıp çeşitli büyük festivallerde kendini göstermesidir. Yunan Ortodoks Kilisesi, ilk dönem Hıristiyan Kilisesinin bütün değerlerini Grek formunda devam ettirerek uzun zaman sürecinde oluşan Yunan kimliğini bu tür bayramlarla da ortaya çıkarmaktadır(156). Paskalya süresince Atina, hem baharın vermiş olduğu bir hava, hem de Paskalya'nın katmış olduğu dini bir atmosferden dolayı farklı bir güzellik taşımaktadır. Bu dönemde, bütün kiliselerde Yunan halkının sahip olduğu büyük hünerler, tuhaflıklar ve hareketlenmeler kendini göstermektedir(157).

cb) Oruç ve Perhiz

Yunan Ortodoks Kilisesi, bu özel bayram ve kutlamaların yanında büyük perhiz ve oruç dönemlerine de sahip bulunmaktadır. Bundaki amaç bedenin ruh vasıtasıyla sürekli terbiye altında tutulmasıdır. Bu Kilisede, genel anlamda oruçla ilgili iki büyük dönem varlığını göster-

(154) Gary Van Hass, Aynı İnternet Adresi
(155) Rinvolucri, Anotomy of A Church, 38.
(156) Kephala, Sketches..., 61.
(157) Kephala, Sketches..., 61.

mektedir. Her biri kırk günlük bir zamanı içeren Paskalya ve Kristmas dönemleridir(158).

Yunan Ortodoks Kilisesinde Krismas ve Epifani arasında, Paskalya boyunca ve aynı zamanda Pentekost sonrasındaki dönemlerin dışında kalan bütün Çarşamba ve Cuma günleri oruçlu olarak geçirilmektedir. Keşiş hayatını benimseyen bazı Ortodoks Kiliselerinde Pazartesi günü de bu iki güne ilave edilmektedir(159). Belirlenen bu dönemlerde tutulan oruç ve uygulanan perhizler, sert ve katı olmaktadır. Büyük Perhiz'in pek çok günlerinde ve kutsal haftada sadece yemek yemeden men edilmemekte, aynı zamanda balık ve bütün hayvani ürünlerin yenilmesi de yasaklanmaktadır. Ortodoks Kilisesi bu tarz ağır oruç ve perhiz uygulamaları yönüyle Batı Kiliselerinden tamamen farklılık göstermektedir. Günümüzde Ortodoks Kilisesinin geleneksel olarak devam ettirdiği bu uygulama, Batı toplumu içerisinde yaşayan Ortodokslar tarafından pek yerine getirilmemektedir(160). Fakat oruç ve perhize vermiş oldukları değerden dolayı Yunanlılar için "ya oruçtadır ya da oruçtadır" deyimi kullanılmaktadır(161).

Ortodoks Kiliseleri, İstanbul Fener Rum Patrikliğinin önderliğinde I. Dünya savaşından sonra İstanbul ve Atina'da bir toplantı düzenleyerek eski kilise takvimi olan Julyan takvimini bırakarak Batının kullanmış olduğu yeni takvime Gregoryen takvimine geçmiştir. Günümüzde Ortodoks Kiliseler arasında eski Julyan takvimini Kudüs, Rus, Sırp, Gürcü ve Polonya Kiliseleriyle birlikte Athos (Aynaroz) adasındaki manastırlar da kullanmaktadır. Yunan Kilisesinin de içerisinde bulunduğu İstanbul Fener Rum Patrikliği, İskenderiye, Antakya, Romanya, Bulgaristan ve Kıbrıs Kiliseleri yenilenmiş takvim olan Gregoryen ki-

(158) Kephala, Sketches..., 53; Timothy Ware, 300. Yunan Kilisesinde bu büyük dönemlerin dışında diğer oruç ve perhiz dönemleri şu şekilde olmaktadır: Büyük Perhiz dönemi, Paskalya'dan yedi hafta önce başlamaktadır. Havarilerin Perhizi, Pentakost'tan sekiz gün sonraki Pazartesinden başlamaktadır ve 28 Haziran'da sona ermektedir. Dormition Perhizi, 1-14 Ağustos arasıdır. Kırismas Perhizi, 15 Kasımdan 24 Aralık'a kadar olan süreyi kapsamaktadır (Bkz. Timothy Ware, 300).

(159) Timothy Ware, 300.

(160) Bkz. Timothy Ware, 300.

(161) Bkz. Z. Duckett Ferriman, Home Life in Hellas, Greece and Greeks, London 1910, 224.

lise takvimini uygulamaktadır. Bunun yanında yenilenmiş takvimi kullanan kiliseler içerisinde bazı Ortodoks gruplar eski kilise takvimini uygulamakta ısrarlı davranmaktadır(162). Eski kilise takvimini Yunanistan'da takip eden ve kendi başlarına bir karar mekanizması kuran bir topluluk, daha önce de belirtildiği gibi eski takvimi takip edenler (Old Calendarists) olarak isimlendirilmiştir(163).

d) Mabetler

Hıristiyan topluluğunun ibadethanesini teşkil eden mabet, içerisinde vaftiz odasının, papazın ayinleri yönettiği bölümün, koro yerinin, sunağın, İsa, Meryem ve Azizlerin resim ve ikonlarının bulunduğu bir mekandır(164). Yunan Ortodoks Kilisesine mensup olan kiliselerin mabetleri, klasik Grek mimari biçimini yansıtan bir özellik taşımaktadır. Mabetler, Batı Kiliseleri'nin mimari yapısından farklı olarak Doğu ve ilk dönem Kapadokya kiliselerinin yapısal karekterlerini taşımaktadır. Yunan Ortodoks Kiliseleri genelde tam dikdörtgen olmayıp, köşe uzunlukları birbirine yakın yapıdadır. Mabetlerin ibadet yönleri, bütün Hıristiyan Kiliseleri'nde olduğu gibi Doğu'ya doğrudur. İbadet yönünü belirleyen mihrap, Ortodoks Kiliseleri'nin en büyük özelliklerinden biri olan ikonlarla süslü bir haldedir. Mihrapta yer alan bu ikonlar, İsa, Meryem ve Azizlerden meydana gelmektedir. Ortodoks Hıristiyanlar kilisenin doğu kısmında bulunan mihraba kutsal tapınak anlamına gelen "Hagion Bema" adını vermektedir(165).

Kiliseler; avlu, ibadet yapılan yer, kilisenin gövdesi ve sunak kısmından oluşmaktadır. Yunan Ortodoks mabetlerinin büyük olanlarının hemen hemen tamamında geniş bir avlu ve kiliseye girişi sağlayan bö-

(162) Timothy Ware, 302.

(163) Yunanistan'da eski takvimi takip edenler (Old Calendarists) konusunda daha fazla bilgi için bkz. Bishop Chrysostomos, Bishop Auxentios, and Bishop Ambrose, The Old Calendar Orthodox Church of Greece, Center for Traditionalist Orthodox Studies, California 1994; Dimitri Kitsikis; The Old Calendarists and The Rise of Religious Conservatism in Greece, Center for Traditionalist Orthodox Studies, California 1995.

(164) Sarıkçıoğlu, 298.

(165) Constantine Cavarnos, Orthodox Christian Terminology, Massachusetts 1994, 48.

lümler bulunmaktadır. Mabedin içerisine girildiğinde mum almak ve küçük yardımlarda bulunmak için para kutucukları yer almaktadır. Bundan sonra yakılan mumları koymak için özel olarak hazırlanmış şamdana benzeyen mum dikme yerleri vardır. Mabedin baştan sona her tarafı çeşitli ebatlarda oluşan kutsal figürlerle doludur. Bu İkonlar; Bakire Meryem, Çocuk İsa, İsa'nın mucizelerini gösteren tasvirler ve büyük Hıristiyan azizleri, kilise babaları ve martirlerdir. İbadet ayinlerinin yapıldığı yer, Katolik Kiliselerinde olduğu gibi düzenli sağlı sollu sıralar halinde değil, sandalyeler şeklinde kendini göstermektedir. Ortodoks topluluk burada bireysel ya da özel ibadet günlerinde papaz nezaretinde ibadetlerini yapmaktadır.

Grek ve Bizans geleneklerine göre inşa edilen kiliselerin kubbeleri silindirik şekildedir. Bu kubbelerin bazıları ibadet saatlerini belirlemek ve insanları kiliseye çağırmak amacıyla çanlarla süslenmiştir. Silindir şeklindeki bu kubbeler, dar olup bütün Yunan Ortodoks mabetlerinde aynı şekildedir. Kubbeler bu görünümleriyle Ortodoks din görevlilerinin başlarına giydiği başlıklara benzemektedir.

Kiliselerin giriş kapısı Batı yönündendir. Bizans'da olduğu gibi bazen iki ana girişli kiliselere de rastlanmaktadır. Bu giriş kapısından kilisenin ana gövdesine girilir, buraya ilk Hıristiyanlar kiliseyi bir gemiye benzettikleri için güverte, yani geminin ana kısmı denilmektedir(166). Mabetlerin içerisinde vaftiz törenlerinde kullanılan vaftiz kurnaları ve ibadet esnasında papaz eşyalarının bulunduğu bölümler de bulunmaktadır. Ayinlerin yapıldığı yerin dışında iç kısımlarda papazlara ait yerler ve özel odalar da mevcuttur.

e) Görevliler ve Kıyafetler

Yunan Ortodoks Kilisesi'nin din görevlileri, hiyerarşik olarak şu şekilde sıralanmaktadır: Bütün Yunanistan Kiliseleri'nin başı ve aynı zamanda Atina metropoliti olan Atina başpiskoposu, eyaletlerin ya da bölge kiliselerinin başkanı eyalet başpiskoposu, küçük şehir kiliselerinin başı piskopos ve kasaba ve köy gibi yerlerde görevli olan papazlar-

(166) Cavarnos, 47-48.

dan oluşmaktadır[167]. Yunan Ortodoks Kilisesi'nin başpiskoposu, Kutsal Sinod'un üyesi ve Atina kilisesinin başı, Kutsal Sinod tarafından seçilmekte ve hükümet tarafından atanmaktadır.

Kilise görevlileri evli ve bekar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar; ruhban ve seküler sınıf olarak da isimlendirir. Ruhbanlar evlenemezler ve ömür boyu bekar hayatı yaşamak zorundadır. Seküler sınıf evlenebilir ancak onlar da ikinci kez evlenemezler[168]. Yunan Ortodoks Kilisesi, diğer Ortodoks Kiliseler gibi din görevlilerinin evlenmelerine izin vermekte, hatta küçük yerleşim bölgelerindeki papazların evlenmeleri teşvik edilmektedir[169]. Ancak evlenen papaz kesinlikle yüksek derecedeki kilise görevlisi rütbesine ulaşamamaktadır. Bekar olan görevliler, bölge piskoposları, başpiskopos, Kutsal Sinod üyelikleri ve Yunan Kilisesinin başkanı olmak gibi görevlere gelebilmektedir. Bunun yanında bekar papazlar, daha fazla mistik bir hayat sürmekte ve dine bağlılıklarını kuvvetlendirmek amacıyla bekarlığı bir hayat felsefesi olarak kabul etmektedir. Bunun için de kendilerine Aynaroz adasında, *Athos* dağındaki manastırlarda çileli ve zahmetli bir hayatı seçmektedir.

Kilise görevlileri dini hizmetlere okuyucu sıfatı ile başlamaktadır. Okuyucu olan bir kimse bu aşamadan sonra papaz yardımcısı, papaz, piskopos ve daha sonra da diğer üst düzey rütbelere yükselmektedir[170]. Ortodoks Kilisesinde görevli olan bütün görevlilerin ücretleri hükümet tarafından karşılanmaktadır. Bu ücretler, kilise teşkilatında görev yapan köy ve kasaba papazından başlayarak en yüksek rütbelerdeki kesimlere kadar farklı şekilde ödenmektedir[171]. Seküler sınıftaki görevliler, evlenme, cenaze ve diğer törenlerde hizmet karşılığı olarak ücret alabilmektedir[172].

(167) Donald, 131-132.
(168) Ferriman, 213.
(169) Hammond, 32.
(170) Ferriman, 213.
(171) Rinvolucri, 25.
(172) Ferriman, 213.

Yunan Ortodoks Kilisenin din görevlileri ihtiyacını karşılamak amacıyla, küçük kilise okullarından başlayarak, Atina ve Selanik Üniversiteleri'ndeki teoloji fakültelerine kadar olan düzeyde din eğitimi verilmektedir(173). Bu üniversitelerden mezun olanlar genelde üst düzey kilise teşkilatlarında göreve getirilmektedir. Normal papaz okullarından ve kiliselerin açmış olduğu kurslardan yetişenler, küçük yerleşim birimlerindeki kiliselerde görev yapabilmektedir.

Yunan Ortodoks Kilisesinin görevli piskopos ya da papazları ağırlıklı olarak siyah elbise giymektedir. Bu kıyafetin rengi bazen de lacivert olabilmektedir. Bu durum rahibeler için de geçirlidir. Siyah renkli papaz giysisi ayaklara kadar uzanarak etek şeklini almaktadır. Papazların başlarında silindirik şekilde siyah bir başlık bulunmakta ve bu başlık genellikle Ortodoks Kiliselerinde aynı olmaktadır. Bu uzun siyah elbiselerin ortasında süslü ve kalın olan bir kemer yer almakta, soğuk günlerde ise elbiselerin üzerine yine siyah bir çeket giyilmektedir.

Giysinin üzerinde boyna asılı olan dört tarafı eşit bir kutsal haç bulunmaktadır. Papazlar, bu giyiniş tarzlarıyla halkın içerisinde, caddelerde, sokaklarda ve günlük hayatın devam ettiği yerlerde dolaşmaktadır. Papazlar, Batı Kiliselerinin din görevlilerinden farklı olarak, Ortodoks Kiliselerinin ayırt edici özelliklerinden biri olan sakal bırakmaktadır. Piskopos ve daha üst düzey rütbelerdeki papazların ellerinde asa bulunmaktadır. Asa taşıyan üst rütbedeki papazların elleri öpülmekte ve onlara son derece saygı gösterilmektedir.

2. Sakramentler

a) Vaftiz

Sözlük anlamıyla arındırma, paklama, temizleme amacıyla suya daldırmayı ifade eden vaftiz; bizzat İsa Mesih tarafından uygulanmış olduğu kabul edilen dinsel bir litürjidir(174). Bu kelime Yeni Ahit'te su ve

(173) Theodorou, 22.

(174) Bkz. Foitos K. Litsas, A Dictionary of Orthodox Terminology, http://www.goarch.org/access/Campanion_to_Orthodox_Church/dictionary.html

Kutsal Ruh ile yeniden doğuşu ifade etmektedir(175). Buna göre Vaftiz; kirli geçmişten temizlenmek ve kutsal hayat tarzına kavuşmak amacıyla yapılmaktadır(176). Vaftiz, bir Hıristiyan için mutlak, temel ve yapılması kesin olan bir ayin şeklidir(*). Diğer taraftan vaftiz Hıristiyanlığa giriş ayini olarak kabul edilmektedir. Hıristiyanlığı bir din olarak seçen yetişkin insan ve yeni doğan bir çocuk, Hıristiyanlığa vaftiz ile girmektedir. Bu sakramentle bir Hıristiyan, İsa'nın manevi bedenine iştirak edişi ve Kutsal Ruh'la yeniden doğuşu kabul etmektedir. Kutsal geleneğe bağlılıkla öne çıkan Grek ve Doğu Hıristiyanlığında vaftiz ayini Hıristiyanlığın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır(177).

Hıristiyan dininin temel sakramentlerinden biri olan vaftiz, Batı Kilisesinde insan ve onun kurtuluşu ile ilgili iken, Doğu Kilisesinde bunların yanında kozmik bir anlam da ifade etmektedir(178). Doğu Kiliselerinin başlıca sakramentlerinden biri olan vaftiz, Yunan Ortodoks Kilisesinin de önemli bir sakramentidir. Yunan Kilisesi, yeni doğan bir çocuğun vaftiz edilişini kutsal topluluğa giriş olarak kabul etmektedir(179).

Vaftiz ibadetinde uyulması gereken iki kural vardır. Bunlardan birincisi, Kutsal Üçlünün isimlerinin okunması, ikincisi ise vaftiz olan adayın suya üç defa daldırılmasıdır. Vaftiz ayininde ilk ve en uzun bölümü adayın suya daldırılması ve yağlanması kısmı teşkil etmektedir(180). Ortodoks Kiliselerde genelde yeni doğan bir çocuğa sekizinci gün isim verilmekte, papaz ilk günlerde anneyle birlikte çocuğu ziyaret etmekte

(175) Yuhanna, 3/5; ayrıca Yeni Ahit'te vaftiz, "yıkama, arıtıp temizleme" anlamlarına da gelmektedir (Bkz. Markos, 7/4; Luka, 11/38.

(176) Mustafa Erdem, "Hıristiyanlıkta Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", AÜİFD., Ankara 1993, C:XXXIV, 133.

(*) Vaftiz ayini menşe olarak çok eski tarihlere dayandırılmakta ve Hıristiyanlık öncesi din mensupları tarafından yerine getirilen ayinsel abdest ve banyo uygulamalarına kadar geriye götürülmektedir. Eski Yunan ve Sır Dinlerinde meşhur olan farklı banyolar ile Hıristiyan vaftizi arasındaki benzerliklere dikkat çekilmektedir (Bkz. Ali Erbaş, Hıristiyan Ayinleri, İstanbul 1998, 73).

(177) Bkz. Thomas Fitzgerald, The Sacrements, http://www.goarch.org/access/orthodoxfaith/sacrements.htm

(178) Zernov, Orthodox Encounter, 77; Zernov, The Church of Eastern Christians, 41.

(179) Bkz. Kephala, Sketches..., 13.

(180) Zernov, Orthodox Encounter, 78; Zernov, The Church of Eastern..., 42.

ve özel duada bulunmaktadır. Ortodoks gelenekte çocuk, sekizinci gün ile kırkıncı gün arasında vaftiz edilmektedir. Bu ayin çoğu zaman doğan çocuğun evinde, az da olsa kilisede gerçekleştirilmektedir(181). Çocuğa ad verme olayında Papaz, üç defa "mağfiret sahibi Tanrım" diyerek yeni doğan çocuğun günahlardan uzak kalması için anne ile birlikte dua ve yakarışta bulunmaktadır. Papaz ve çocuğun annesi tarafından yapılan bu dua, çocuğun doğumunun kırkıncı günü de tekrarlanmaktadır(182).

Geleneksel Yunan Ortodoks inancına göre vaftiz olayı arınmayı, temizlenmeyi, yeniden doğuşu ve şeytan ile savaşmaya hazır olmayı simgelemektedir(183). Yunan Ortodoks topluluklarında normal bir vaftiz ibadeti şu şekilde yapılmaktadır: "Yeni dünyaya gelen bir çocuk, küçük bir odaya alınmakta, bu sırada annesi yan odada beklemektedir. Piskopos yanındakilerin yardımıyla dua kitabından çeşitli pasajlar okuyarak çocuğu yağlamaktadır. Çocuğu vaftiz kurnasının içindeki su ile yıkayarak onu şeytanın şerrinden ve kötülüklerden korunması için dualar okumaktadır. Bu dualar ile birlikte Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz yapılmaya başlanmaktadır."(184)

Vaftiz esnasında papaz temsili olarak çocuğa soru sormakta ve yanındakilerden biri ona cevap vermektedir. Papaz; "şeytanı reddeder misin, İsa'yı kabul eder misin ve ona inanır mısın?" gibi soruları üç defa tekrar ederek sormakta, bunun üzerine çocuk da "şeytanı redderim, İsa'ya inanır ve onu kabul ederim" şeklinde cevap vermektedir. Papaz, çocuğu tekrar yukarı doğru kaldırarak ve suyun içinde tutarak üç defa sessizce; biz Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına seni vaftiz ediyoruz şeklinde dua etmektedir. Papaz, yine üçlü duayı okuyarak çocuğun alnını, göğsünü, ellerini ve ayaklarını yağlayarak gelecekte huzurlu olması, Kutsal Ruh'un hediyelerine mazhar olması için dua etmektedir. Eğer çocuğun saçı varsa ondan birkaç tel alarak vaftiz kurnasına atmakta ve bundan sonra kendisini Tanrı'ya adamış olduğunu belirtmektedir(185).

(181) Zernov, Orthodox Encounter, 77.
(182) Bkz. The Priest's Service Book, Indiana 1997, 16-19.
(183) Laurie Kain Hart, 123.
(184) Bkz. Kephala, Sketches..., 15.
(185) Kephala, Sketches..., 15-16; Laurie Kain Hart, 123-124.

Vaftiz ayini, vaftiz kurnasının etrafında daireler çizilerek çocuk kucakta ve iki kişi tarafından tutulan kandiller eşliğinde papazın "bütün vaftiz olunanlar Mesih'le olsun" sözüyle devam etmektedir. İncil ve Yeni Ahit mektuplarından oluşan parçalar okunduktan sonra papaz, çocuğun vaftiz edildiğini, gerçek ışığa kabul edildiğini ve yağlandığını ilan ederek ayin tamamlanmış olmaktadır(186).

Hıristiyan Ortodoks geleneğinde vaftiz esnasında önemli bir rol de yeni doğan çocuğun vaftiz babasına düşmektedir. Yunan Ortodoks inanışına göre vaftiz babası, ailede saygı duyulan, yüksek bir değerde bulunan ve çocuğun ileride evlenmesi, iyi bir eğitim almasına kadar geleneksel olarak bu görevleri üstlenen birisidir. Vaftiz babası maddi anlamda çocuğun ihtiyaç duyacağı şeyleri karşılamakta, onun gelecekteki huzurlu bir hayat sürdürmesinden de sorumlu olmaktadır(187). Yunan Ortodoks ibadet geleneğinde yer alan bu kültür, Türkiye'deki erkek çocukların sünnet olma hadisesine benzemektedir.

b) Konfirmasyon

Vaftiz ayinin kuvvetlendirilmesi anlamına gelen konfirmasyon, vaftizden hemen sonra gerçekleşmektedir. Kilise sırrı, iman teyidi ve Hıristiyan olan kimsenin yüklenmesi gerektiği sorumlulukların farkına varması anlamına gelmektedir. Konfirmasyon; Hıristiyan ilahiyatında vaftizi pekiştirme ayini olarak uygulanmaktadır. Vaftiz; günahtan kurtulmayı, Konfirmasyon ise Tanrının İsa Mesih aracılığı ile insan soyu için yaptıklarına şahitlini sembolize etmektedir(188). Bu ayinin Hıristiyan Kiliselerindeki uygulanışına Yeni Ahit'teki şu söz delil olarak kullanılmaktadır: "İmdi bir araya geldikleri zaman onlara sorup dediler: Ya Rab, İsrail'e krallığı bu zamanda mı iade edeceksin? O onlara şöyle cevap verdi: Baba'nın kendi hakimiyeti altına koyduğu zamanları yahut anları bilmek size ait değildir. Ancak Kutsal Ruh üzerinize gelince kuvvet alacaksınız. Yeruşalim'de, bütün Yahudiye'de, Samiriye'de ve dünyanın en uzak yerine kadar şahitlerim olacaksınız."(189)

(186) Kephala, Sketches..., 16.
(187) Kephala, Sketches..., 14-17; Laurie Kain Hart, 123-124.
(188) Erbaş, 181.
(189) Resullerin İşleri, 1/6-8.

Konfirmasyon ayinindeki hedef, Kutsal Ruh'un bağışlaması yoluyla mutluluğa erişmektir. Ortodoksların son derece önemsediği bu ayin, Fener Rum Patrikliği tarafından özel olarak benimsenmektedir. Ortodoks Kiliseler arasında eşit değere sahip olan konfirmasyon ayini, Yunan Ortodoks Kilisesince de aynen kabul görmekte ve pratikte aynı şekilde uygulanmaktadır. Kilisede veya kendi evinde vaftiz edilen bir aday, hemen arkasından kutsal yağ ile yağlanmakta, bu işlem hiçbir şekilde geç yaşlara kadar bırakılmamaktadır.

Konfirmasyonda rahip tarafından titizlikle kullanılan kutsal yağ, güzel kokulardan, özel karışımlardan elde edilmektedir. Yunan Ortodoks Kilisesinde konfirmasyon ayini alışılmış bir şekilde kutsal Perşembe günleri yapılmaktadır(190). Ortodokslar, konfirmasyon ayininde insan bedenini yağlarken Kutsal Haç'ı önce alından başlayarak gözlere, dudaklara, göğüse, bele, ellere ve ayaklara sürerek bu ayini tamamlamış olmaktadır. Bu sırada her sürüşte "Kutsal Ruh'un armağanı seninle olsun" duasında bulunur(191).

Konfirmasyon ayini, Doğu ve Batı Kiliselerince farklı biçimlerde anlaşılmaktadır(*). Ortodokslar, konfirmasyonu Pentakost gününden kalma bir hatıra olarak kabul etmektedir. Yunan Ortodoks Kilisesi de bu ayine aynı şekilde bakmış, Tanrı annesi ve havariler, bu günde Kutsal Ruh vasıtasıyla takdis edilmiş ve ondan kendilerine bir çok hediye ve hatıra kalmıştır. Kutsal yağ ile takdis edilen aday artık sadece Hıristiyan cemaatine girmekle kalmaz, aynı zamanda Kutsal Ruh tarafından da bazı iltifatlara mazhar olmuş bulunmaktadır. Ortodokslar, yağlanan bedenlerini kutsanmış bulmakla birlikte kurtuluş sürecinin de bununla başladığına inanmaktadır(192).

(190) Bkz. Fitzgerald, The Sacrements; Litsas, A Dictionary of Orthodox Terminology

(191) Zernov, Orthodox Encounter, 79-80.

(*) Doğu ile Batı arasında litürji konusundaki ayrılıklardan biri de konfirmasyon ayinidir. Doğu Kiliselerin'de vaftizden hemen sonra, Batı Kiliselerinde ise vaftiz ile arasındaki süreye dikkat edilmeden herhangi bir zamanda yapılabilir. Ortodoks Kilisesi için konfirmasyon vaftizle gelen bir and değil olağan bir hadisedir. Bu ayinle her insan kilise topluluğuna girmiş olmaktadır (Bkz. Zernov, Orthodox Encounter, 79).

(192) Zernov, Orthodox Encounter, 79-80.

c) Evharistiya (Ekmek-Şarap Ayini)

Evharistiya; İsa Mesih'in çarmıha gerilmeden önce havarileri ile yediği son akşam yemeğinin hatırasıdır. Bu ayin, Hıristiyan inancının ve litürjik hayatının temelini teşkil etmektedir. Ekmek-Şarap ayini ve Şükran ayini şeklinde de isimlendirilen Evharistiya, Yunan Ortodoks Kilisesince kutsal litürji olarak da nitelendirilmekte ve kilise hayatının tam merkezinde yer almaktadır(193). Bu ayin, sakramentlerin sakramenti biçiminde de Ortodoks Hıristiyanlarca ifade edilmektedir. İlk dönemlerde yılda bir kez yapılan bu ibadet, daha sonraları her Pazar ve bayramlarda yapılmaya başlanmıştır. Ortodokslarca çok önemsenen bu ayini kutlayan topluluğun başında sürekli bir piskopos veya piskoposu temsil eden bir papaz bulunmaktadır. Piskoposun idaresindeki ayinde kutsal kitaptan okunan pasajlar, ilahiler, şükran duaları ve Hıristiyanların olağan yaşamlarını ilgilendiren vaazlar yer almaktadır. Evharistiyadaki temel amaç, İsa'nın ölümünü ve onun tekrar dirilişini anarak olayı canlı tutmaktır(194).

Evharistiya ayininin başlangıcı olarak Yeni Ahit'te İsa'nın ekmeği bölüp parçaladığı, "bu benim etimdir diyerek havarilerine verdiği, kase içindeki şarabı da bu benim kanım"dır diyerek onlara içmelerini söylediği olay anlatılmaktadır(195). Bu anlamda Evharistiya, Hıristiyan Kiliseleri tarafından bir tür kansız kurban olarak görülmektedir. Evharistiya ayini, Ortodokslar arasında günde yalnız bir defaya mahsus olmak kaydıyla yapılmaktadır. Bu ayin, yalnız başına piskopos veya papazlar tarafından icra edilmemektedir. Ayinin gerçekleşebilmesi için Mesih'in cemaatini temsil eden bir topluluğun mutlaka hazır bulunması gerek-

(193) Bratsiotis, 50; İannitto, 299; Zernov, Orthodox Encounter, 70; Zernov, The Church of Eastern Christians, 34.

(194) Bkz. Constantelos, 75; Bratsiotis, 50.

(195) Yeni Ahit'te İsa'nın bu sözleri ile ilgili bir çok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri şöyledir: "Onlar yemek yerken İsa ekmek aldı, şükran duası ederek parçaladı ve şakirtlere verdi ve şöyle dedi: Alın, yeyin, bu benim bedenimdir. Bir kase alıp şükretti ve onlara vererek şöyle dedi: Bundan hepiniz için, çünkü bu benim kanım, günahların bağışlanması için birçokları uğrunda dökülen kanın ahdidir. Fakat ben size derim: Babamın melekutunda sizinle taze olarak onu içeceğim o güne kadar, ben asmanın bu mahsulünden artık içmeyeceğim." (Bkz. Matta, 26/26-28; Luka, 22/15-20; Yuhanna, 6/13-17).

mektedir. Böylelikle ekmek-şarap ayini toplumsal bir ibadet niteliğini göstermekte ve bireyler arasındaki dayanışma olgusunu geliştirmeye yardımda bulunmaktadır. Sabahları yapılan bir ibadet olan Evharistiya, bazı durumlarda piskopos ve papazların izniyle akşamları da yapılmaktadır. Kutsal litürji konusunda son derece titiz davranan Ortodoks Kilisesi, son zamanlarda bu ayinin özel gün ve gecelerde akşamları da yapılmasına müsaade etmiştir(196).

Kiliselerde ekmek-şarap ayininin uygulanması mensup olunan kiliseye göre farklılık göstermektedir. Ortodoks ve Katoliklerin yedi sakramentinden birisi olan ekmek-şarap ayini, Protestanlarca da kabul gören iki sakramentten biridir. Bu ayinde tüm Hıristiyan mezheplerinde öne çıkan iki unsur vardır; birincisi Kutsal Kitaptan pasajlar okumak, diğeri ise Birlik yemeğidir.

Günümüzde Ortodoks dünyasındaki kutsal litürji (Evharistiya), yüzyıllar boyunca tarihsel süreç içerisinde olgunlaşan bir üründür. Bu uzun zaman dilimi süresinde Evharistiya ayinine çeşitli dualar, ibadetler, ilahiler ve farklı dinsel unsurlar nüfuz etmiştir. Evharistiya M.S. IX. asırda, günümüz Ortodoks topluluklarının uyguladığı şeklini almıştır. Yunan Ortodoks Kilisesinde evharistiya ayini, her biri İsa Mesih'in hayatındaki bir süreç ile ilgili olarak üç aşamada gerçekleşmektedir(*). Ayin boyunca Ortodoks Hıristiyanlar, Mesih'in doğallığını hatırlamakta, o'nun insanların kurtuluşu için yapmış olduğu nasihatları, kutsal kitaptan okuduğu pasajları dinlemekte, o'nun ölümüne, tekrar dirilişine ve göğe yükselişine şahitlik etmektedir(197).

Evharistiya, Ortodoks anlayışın etkin olduğu Grek, Slav ve Yakın Doğu Kiliselerinde dört ayrı ibadet türü şeklinde yapılmaktadır. Bu dört

(196) Bkz. Thomas Fitzgerald, The Holy Eucharist, http://www.goarch.org/access/orthodoxfaith/eucharist.html

(*) Bu aşamalardan ilki, İsa'nın daha kayda geçirilmeyen dönemlerinin anısını ima eden *Prothesis*, ikincisi kurtarıcılarının eğitimi altındaki topluluk şeklinde aldıkları dinsel eğitimi simgeleyen *Synaxis*, üçüncüsü ise İsa Mesih'in hayatındaki son olayların anısına yaşatılan mükafatları sunma, haç, Mesih'in ölümü gibi olayların cerayan ettiği bölümün yaşatılmasını anlatan *Anaphora* dönemidir (Bkz. Zernov, Orthodox Encounter, 64; Zernov, The Church of..., 36).

(197) Zernov, Orthodox Encounter, 64; Zernov, The Church of Eastern, 36.

ayrı ayin şeklinin teşekkül etmesinin Bizans Ortodoks anlayışından kaynaklandığı belirtilmektedir(198). Bunlardan birincisi normal olarak, Pazar ve hafta sonları yapılan Aziz John Chrysostom litürjisidir. İkincisi, yılda on defa yapılan Aziz Büyük Basil litürjisi; üçüncüsü, yılda bir defa Kudüs ve bazı yerlerde 23 Ekim'de Aziz James gününde yapılan İsa Mesih'in kardeşi Aziz James'in adına düzenlenen ayindir. Dördüncü olarak da, Perhiz zamanı Çarşamba ve Cuma günleri, diğer zamanlar ise haftanın ilk üç gününde yapılan günahlardan temizlenmeden önceki litürjidir. Bütün dünyadaki varlığını devam ettiren Ortodoks Kiliselerinde, bu dört farklı zamanda ekmek-şarap ayini yapılmaktadır(199).

d) Günah İtirafı

Günah İtirafı vaftiz sakramenti ile doğrudan ilişkili olan bir ibadettir. Günah işleyen bir kimsenin, kaybolan vaftiz şuurunu tekrar kazanmak ve günahlarından kurtulmak maksadıyla yaptığı bir ayindir. Ortodoks Kiliseleri açısından ikinci bir vaftiz ayini tanımlaması da yapılmaktadır(200). Hıristiyan inancına göre Tanrı, günahlarından dolayı pişman olan birini bağışlamaktadır. Günah kavramı, Hıristiyanlar açısından sosyal boyutlara sahip olan, yalnızca kişisel bir özellik taşımayan bir olaydır. Bu anlayış tarzı, Hıristiyan topluluğunu, Tanrının affetmesinin kilise nezdinde gerçekleşeceği inancına götürmektedir(201).

Günah itirafı ayininin, ilk yüzyıllarda aleni, aşikar bir yapısının olduğu ve gizemli bir yanının bulunmadığı vurgulanmaktadır. Bu sakramentin, direkt olarak Hıristiyan ibadet geleneklerinin bir çeşidi olan tövbe hadisesi ile de ilgisinin olduğu belirtilmektedir. Hıristiyanlığa göre tövbe etmek ruhban sınıfının aracılığı ile mümkün olmaktadır. Tövbe etmekle insan, günahlarını papaza itiraf etmekte, onun belirlediği kef-

(198) Bkz. Zernov, Orthodox Encounter, 65.

(199) Timothy Ware, 279-280.

(200) L. Cross, 62.

(201) Yeni Ahit'te günahlardan dolayı Tanrı'nın affetmesi için insanları itirafa teşvik eden bir çok cümleler geçmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir: "Tövbe edin, Göklerin egemenliği yaklaşmıştır".(Matta, 3/1); "Tövbe edin! Müjde'ye inanın" (Matta, 3/8); "Bu kötülüğünden tövbe et ve Rab'be yalvar" (Resullerin İşleri, 8/22).

faret uygulamalarını takip etmekte ve ancak bunu yaptıktan sonra affedilebilmektedir(202).

Hıristiyan Kutsal Kitabı Yeni Ahit'te, işlenen günahtan dolayı insanı tövbe etmeye çağıran ifadelere rastlanmaktadır(203). Hıristiyan inancına göre vaftiz olan kişi, günahtan kurtulmakta, ancak günahın kendisi yok olmayarak ortaya çıkmak için fırsat beklemektedir(204). Günah itirafı sırasında aracı rolü üstlenen ruhban sınıfı, tövbe maksadıyla yapılacak olan ayinlerin bir nevi tayin edicisi olmuşlardır. Onlar, tövbenin zamanını belirlemek için Hıristiyan literatüründe Lent denen özel bir dönem tahsis etmiştir. Bu dönemde Hıristiyanlar, Yahudilerde olduğu gibi tövbe amaçlı ayin ve uygulamaları cemaat halinde kilisede icra etmektedir(205).

Günah itirafında piskopos veya papaz, İsa Mesih vasıtasıyla kendisine verilen görevi yerine getirmektedir. Piskopos bu yetkiyi Yuhanna İncilinde geçen şu ifadelerden almaktadır. "Kimlerin günahlarını bağışlarsanız, onlar bağışlanmış olur ve kimlerinkini alıkorsanız alıkonmuş olur."(206) Yunan Ortodoks Kilisesinde bu ayin pişmanlık duyan kimsenin, tövbekarın şahsında gerçekleşmektedir. Piskopos sadece tövbekar kimse için kutsal bir yol gösterici, rehber, danışman ve aracıdır. Ortodoks anlayışta hiçbir zaman günah itirafı ayinine iştirak eden piskoposun tövbekarı affetme yetkisi tanınmamaktadır. Bu anlayışa göre; günahların sadece Baba, yani Tanrı tarafından affedilebileceğine inanılmaktadır(207).

Yunan Ortodoks Kilisesi, günah itirafına ortak bir şuur olarak yaklaşmaktadır. Bir Ortodoks'a göre, kazanılmış bir günah bütün Hıristiyanları etkilemektedir. İnsan vücudunun bir uzvunun yaptığı herhangi bir şey bütün bedeni etkilediği gibi, kilise topluluğunundan birinin işlediği bir günah da bütün cemaati ilgilendirmektedir. Onlar, Hıristiyanların bir

(202) Mehmet Katar, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Tövbe, Ankara 1997, 9.
(203) Resullerin İşleri, 8/22; Yuhanna, 1/9; Luka, 15/7-10.
(204) Katar, Yahudilik, Hıristiyanlık..., 88.
(205) Katar, Yahudilik, Hıristiyanlık..., 178.
(206) Yuhanna, 20/23.
(207) Bkz. Constantelos, 81.

bütün olduğuna ve kendi aralarında organik bir bağ bulunduğuna inanmaktadır. Kilisedeki günah itirafı ayinine tövbe eden ile onun kusurlarından dolayı incimiş olan kimselerin manevi anlamda uzlaşmasıyla başlanmaktadır. İtirafta bulunmak isteyen tövbekar, günah itirafını gerçekleştirmek için papazın yanına gitmeden önce kendi akrabalarını, yakın arkadaşlarını ve üzerinde hakkı bulunan insanları ziyaret etmekte, onlardan helallik dilemeye başlamaktadır(208). Bu bir anlamda tövbekar kimsenin psikolojik olarak iç huzura kavuşma isteğini yansıtmaktadır.

Kilisede itirafta bulunan kimse papazla karşılıklı olarak ayakta ya da oturarak ayine başlamaktadır. Günümüz Yunan Kilisesinde bu olay genellikle piskopos ve günahını itiraf edecek kimsenin karşılıklı oturmasıyla gerçekleşmektedir(209). Yunan Ortodoks toplumunda günah itirafı genellikle, Paskalya, Havarileri anma günü, Meryem Ana günü ve Kristmas gibi özel günlerde yapılmaktadır. Bu gibi kutsal gün ve gecelerde Ortodokslar kiliselere giderek günah itirafında bulunmakta ve kutsal komunyona iştirak etmektedir(210). Bu ayin sırasında bağışlanma talebinde bulunan kimse hiçbir zaman papaza secde etmemekte ve yalvarışlarını direkt olarak Tanrı'ya yapmaktadır. Tanrı'dan daha önce yaptıkları fiillerden dolayı pişmanlık duyduğunu ve onları bir daha yapmayacağına söz vererek affedilmesini dilemektedir. Papaz, kişinin edeceği dualar, yalvaracağı şeyler hakkında ona yardımda bulunmaktadır. Tanrı'dan itirafta bulunan kimsenin günahlarının bağışlanması için affetmesini ve onun pişmanlıklarına şahit olunduğunu dilenmektedir. İtiraf ayini, papazın Tanrıdan günahkar kulu için bu şekilde af dilemesiyle son bulmaktadır(211).

Hıristiyan dininin tarihsel süreci içerisinde, diğer konularda olduğu gibi günah itirafının oluşmasında da değişik unsurların etkili olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle Hıristiyan Kiliseleri arasında bu sakramentin uygulanış biçiminde farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ortodoks Kiliseler içerisinde, örneğin Rus Kilisesinin Roma Kilisesinden etkilendiği ve

(208) Zernov, The Church of Eastern..., 81; Zernov, Orthodox Encounter, 45.
(209) L. Cross, 64.
(210) Rinvolucri, 28.
(211) Zernov, Orthodox Encounter, 82.

bu noktada orijinal uygulamaya en uygun ayinin Yunan Kilisesinde yapıldığı ifade edilmektedir(212).

e) Son Yağlama

Hıristiyanlar, İsa Mesih'in Tanrı tarafından hastalara teselli vermek, şifa dağıtmak ve onları ölüme hazırlamak amacıyla gönderilmiş olduğuna inanmaktadır. Son Yağlama sakramentinde kullanılan yağ, şifa niyetiyle, günahların bağışlanması dileğiyle ve inananların acı çekmeden bir ölüm görmesi için sürülmektedir. Son Yağlama ile hastaya yalnız olmadığı, İsa'nın yanı başında durduğu, onun Tanrının huzuruna kavuşuncaya kadar yanında olacağı ve kendisiyle birlikte dua edeceği anlatılmak istenmektedir(213).

Son Yağlama ayini Yeni Ahit'te şu şekilde zikredilmektedir. "İçinizden biri hasta mı? inananlar topluluğunun ihtiyarlarını çağırtsın, Rab'ın adıyla üzerine yağ sürüp onun için dua etsinler. İmanla edilen dua hastayı iyileştirecek ve Rab onu ayağa kaldıracaktır."(214) Bu ifadelerde Hıristiyan Ortodoks imanına göre insan ruhu ve bedeninin birbirinden ayrılmadığı, her zaman beraber olduğu anlatılmaktadır. Bu sakramentin Ortodoks bakış açısına göre iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, hastanın iyileştirilmesi ile ilgili olduğu, diğeri ise ölüm hastalığından insanın özgürlüğe kavuşması, bir çeşit huzura ermesi inancı ile ilgili olduğu düşünülmektedir(215). Günümüzde Yunan Kilisesi dahil birçok Ortodoks Kiliselerde son yağlama ayini, kutsal hafta boyunca genelde Çarşamba akşamları ve Perşembe sabahları tatbik edilmektedir. Bu sakrament Ortodoks Kiliselerince, değer verilen ve önemsenen bir ibadet olarak kabul edilmektedir.

f) Rahip Takdisi

Rahip takdisi, Ortodoks ve Katoliklerin birlikte kabul ettiği ortak yedi sakramentten kilise hiyararşisi ile ilgili olanıdır. Hıristiyan Kilise

(212) Bkz. Zernov, Orthodox Encounter, 82-83; L.Cross, 64.
(213) Michel, 93.
(214) Yakup'un Mektubu, 5/14.
(215) Bulgakov, 135.

hiyerarşisinin üst merhalesini teşkil eden piskopos, papaz ve diyakos rütbelerinin alınması sırasındaki ayindir. "Ordre" ayini adını da alan bu sakrament, dini görev rütbelerinde bazı kilise üyelerine ünvanlarının verilmesi sırasında icra edilmektedir. Kilise hiyerarşisinde bir üst makama yükselecek olan din görevlisi, kendisinden daha yaşlı ve rütbeli kişilerin önünde İsa Mesih ve Kutsal Ruh adına dua edilerek bir üst dereceye atanmaktadır. Bu sakramentle yeni makam kazanan din görevlisi artık geriye kalan hayatını tüm insanlık için ayırmayı bir görev edinmektedir(216).

Rahip takdisi ayininde bütün Hıristiyan Kiliseleri, Kutsal Ruh'un etkinliği konusunda hemfikir olmakla beraber ayinin pratiği hususunda farklı uygulamalara sahiptir. Ortodoks Kiliseleri içerisinde insan, rahip takdisiyle birlikte evharistiya ayininde olduğu gibi kendisini İsa Mesih'in bedeni ile bütünleşmiş bir şekilde hissetmektedir(217).

Ortodoks geleneğe göre kilise hiyerarşisi, Kutsal Kitap ile birlikte ilk ve orta çağ kilise mirasıyla bir antlaşma niteliği taşımaktadır. Çünkü Kutsal Kitap, İsa'nın kendi inananları arasında dahi açıkça bir ayırıma gittiğini ve seçici davrandığını belirtmektedir. İsa Mesih'in burada şakirtlerini etrafında topladığı, onların arasında da havari olarak isimlendirdiği on iki kişiyi seçtiği ifade edilmektedir(218). İşte günümüz Hıristiyan Kiliselerinde bir sakrament olarak kutlanan kilise hiyerarşisinin temeli bu noktaya ve ilk dönemlerde Hıristiyanlığı yayma faaliyetinde bulunan ilk havarilerin takındığı tavırlara kadar gitmektedir.

Kilise hiyerarşisinde üç sınıf din adamı bulunmaktadır. Bunlar; Piskopos, Papaz ve Diyakos'tur. Takdis esnasında bu hiyerarşi oluşturulurken din görevlilerinin evli ya da bekar olup olmadığına dikkat edilmektedir. Bu üç grup arasında en yüksek rütbe olan piskoposlukta bekarlık şartı getirilmiştir. Papaz ve Diyakoslar evli din görevlisi arasında seçilmektedir. Yunan Ortodoks Kilisesi ve diğer Ortodoks Kiliseler bekar piskoposları tercih etmektedirler. Bu Kiliseler, piskopos adayını ya

(216) Zernov, The Church of Eastern..., 47.
(217) Zernov, Orthodox Encounter, 84-85.
(218) Luka, 6/12-13, ayrıca Pavlus dönemi için Bkz. Resullerin İşleri, 13/3.

da kilise görevini üstlenmeye niyetli adayları evlilik konusunda serbest bırakmaktadır. Ancak burada bir kimse kilise içerisinde piskopos olmak ve Kutsal Sinod'da görev almak istiyorsa bekar olmak zorundadır(219). Ortodoks gelenekte rahip takdisinden sonra bir kilise görevlisinin evlenmesine, aynı zamanda eşi o sırada vefat etmişse tekrar evlenmesine izin verilmemektedir(220).

g) Nikah

Hıristiyan inancına göre nikah (evlilik), iki insanın anlaşmasının kilise tarafından takdis edilmesi ve bunların kilise bünyesinde kutsal bir bağla hayatlarını birleştirmesidir. Evlilik kurumu, Mesih İsa ile Kilisenin birleşmesini simgelediği gibi Evharistiya ayininin de meyvesi olarak anlaşılmaktadır. Hıristiyanlar evliliğe büyük önem vermekte, onlar bunu hiçbir zaman medeni hal ile ilgili laik bir olguya indirgememektedir. Hıristiyanlar, evliliklerini Tanrının insanlığa, İsa'nın talebelerine olan muhabbetinin canlı bir simgesi haline getirmeye söz vermektedir. Bundan dolayı da Hıristiyanlar evliliğin hayat boyu süren bir taahhüt olduğunu savunmakta ve eşlerden herhangi biri ölmedikçe boşanmayı ve tekrar evlenmeyi uygun bulmamaktadır(221).

Ortodoks Kilisesi geleneğinde nikah, son derece öneme haiz bir sakramenttir. Evlilik olayı, bir ayin olarak Ortodoks Kiliselerle birlikte diğer Doğu Kiliselerinde taç giyme töreni şeklinde de ifade edilmektedir(222). Ortodoks Kilisesi evlilik kurumunu, Kutsal Kitap ve Kutsal Litürji'nin kilisede oluşturduğu bir bütünlüğün devamı şeklinde görmektedir. Bu olayın bir sakrament şekline dönüşmesi İsa Mesih'in kendisi ve onun ilk topluluğu sayesinde olmuştur(223). Ortodoks anlayışa göre evlilik, üç temel unsur üzerine kurulmaktadır. Birincisi; tabii (natural) yönü temsil eden karı ve kocanın fiziksel birleşmesidir. Ahlaki boyutu-

(219) Constantelos, 83.
(220) Constantelos, 83.
(221) Michel, 91; Iannitto, 299; ayrıca Hıristiyanlıktaki evlilik konusunda daha fazla bilgi için bkz. Asife Ünal, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Evlilik, Ankara 1998.
(222) Zernov, The Church of Eastern..., 48.
(223) Constantelos, 84.

nu oluşturan ikinci yön; ölünceye kadar olan bir beraberliği ve üçüncü yön ise ebedi bir hayatı, ebedi bir kurtuluşu kendisine yol olarak edinmiş iki inanmış ruhu ve bedeni simgelemektedir(224).

Yeni Ahit'te evlilik sakramenti ve bu kurumun kutsallığı konusunda bir çok ifadeler bulunmaktadır: "Ey kocalar, Mesih inanlılar topluluğunu nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin. Aynı şekilde karılar da kocalarını kendi bedenleri gibi sevmelidir. Karısını seven kendini sever. Bunun için adam anne babasını bırakacak, karısına bağlanacak ve ikisi tek bir beden olacaklar. Bununla birlikte her biriniz karısını kendisi gibi sevsin. Kadın da kocasına saygı göstersin."(225) Yine bir başka pasajda evlilik ve erkek kadın arasındaki ilişki şu şekilde beyan edilmektedir. "Adam annesini babasını bırakacak, karısına bağlanacak ve ikisi tek bir beden olacaklar. Onlar artık iki değil tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın."(226)

Ortodoks Kilisesinde evlilik töreni nişan ve taç giyme şeklinde iki ana bölüme ayrılmaktadır. Nişan töreni bu kutsal sakramentin dış bölümünü teşkil eden, yüzüklerin takılması ve çiftlerin kutsanmasıyla evliliğe atılan ilk adımı temsil etmektedir. Bu kutsal sakramentin temel bölümünü oluşturan evlenme töreninde çiftler, kilisede toplumun önünde gelinin taç giymesiyle Ortodoks Kilisesinin ve kutsal geleneğin çok önem vermiş olduğu evlilik ayinini yerine getirmiş olmaktadır. Bu sırada gelin ve damat papazla birlikte kutsal kitaptan çeşitli pasajlar ve ilahiler okumaktadır(227). Evlilik töreninin sonunda gelin ve damat, İsa Mesih'in *Kana*'da bir düğünde yapmış olduğu olayın hatırasını canlandırmak için şarap içmektedir. Bu olay aynı zamanda evlenen çiftin bundan sonraki hayatlarını paylaşmalarına ve tek bir beden olmaları anlamına da gelmektedir(228).

Ortodoks Kilisesi evlilik olayının bir başka yönünü oluşturan boşanma ve yeniden evlenmeye de izin vermektedir. Bu yönüyle Orto-

(224) Constantelos, 84.
(225) Efeslilere, 5/25-32.
(226) Matta, 19/6.
(227) Bulgakov, 131; Timothy Ware, 294.
(228) Bulgakov, 131; Timothy Ware, 295.

doks Kilisesi, Batı Kiliselerinden daha liberal bir tavır sergilemektedir. Boşanmaya, nadiren meydana gelen bir hadise ve bazı durumlarda da kaçınılmaz bir olay olarak bakılmaktadır(229). Bunun yanında Ortodoks Kilise hukuku, boşanmadan sonra üçüncü bir evliliğe yine izin vermekte ama dördüncüsüne hiçbir şekilde izin vermemektedir. Ortodoks Kilisesine göre boşanma ve yeniden evlenmede her ne kadar devletin sivil mahkemelerdeki garantisi bulunmuş olsa da, kilisenin onayı ve yetkisi olmadan garanti verilmemektedir(230).

Yunan Kilisesi, diğer Ortodoks Kiliselerde olduğu gibi evlilik sakramentine son derece önem vermektedir. Yunanistan'daki kanunlara göre evlenme olayında ister Ortodoks olsun ister olmasın, ya da ister dindar veya ateist olsun her Yunan vatandaşı evlilik törenini kilise mensubu bir görevlinin yetkisi altında gerçekleştirmelidir. Uygulanmakta olan bu kanunlara farklı kesimlerden itirazlar gelse de bunlar Yunan hükümetinin yetkilileri tarafından kabul edilmemektedir(231). Nikah sakramentinin, Yunan Kilisesi üzerinde vaftiz ile birlikte sosyal bağlayıcılık ve manevi yönden diğer beş sakramentten daha çok etkinliği bulunmaktadır(232).

Kilisede icra edilen evlilik töreni Yunan Ortodoksları tarafından da iki kısımda yapılmaktadır. Bunlardan ilki olan nişan töreni papazın nezaretinde damat adayının evinde yüzükler takılarak ve karşılıklı teminatlar alınarak papazın duasıyla gerçekleşmektedir. Nişan töreni Yunan Kilisesine göre evlilik sakramenti gibi bağlayıcı özellik taşımamaktadır(233).

Yunanistan'da evlilik törenleri halk inanışlarıyla birlikte bütünüyle Ortodoks gelenek içerisinde kutlanmaktadır. Toplumsal bir olgu olan evlenme hadisesi, Yunan Kilisesi tarafından yedi sakramentten biri olarak kabul edilmesinden dolayı, ülkenin en kırsal kesiminde bile Ortodoks geleneğin kuralları çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yunan Orto-

(229) Bkz. Timothy Ware, 295.
(230) Bkz. Timothy Ware, 295.
(231) Bkz. Kallistos Ware, "No Possibility of Civil Marriage?", Eastern Churches Review, Edt. By George Every, Robert Murrah and Timothy Ware, Oxford 1973, Vol: V, 70-71.
(232) Rinvolucri, 17.
(233) Bkz. Kephala, Sketches..., 20; Hart, 127.

doks halkı düğünlerini genelde Pazar günleri yapmaktadır. Düğün öncesi yapılan bazı geleneklere göre, damat adayı gelinin evinin önüne gelerek onu çağırmakta, evlenecek çiftin sponsoru ile birlikte papaz onları kutsayarak duada bulunmaktadır. Bundan sonra topluca o bölgedeki kiliseye gidilerek törene devam edilmektedir(234).

Gelin adayı etrafında iki tane yanan kandil, kutsal kitap, kalabalığın bulunduğu orta bir yerde durmaktadır. Bu tören sırasında papaz üzerine nakış işlenmiş çok güzel bir elbise giymekte, evlenen çift ile birlikte Bizans dönemini andıran bir ikonu arkalarına alarak dini merasime devam etmektedir(235). Yunanistan'daki bu tür evlilik törenleri bölgeden bölgeye fark göstermekte Ortodoksluk ve halk inanışlarının karışımı şeklinde varlığını devam ettirmektedir(236).

Yunan Kilisesi, evlilik töreninden önce gerçekleşen cinsel birleşmeyi günah saymaktadır(237). Kilisenin yayın organlarından bizzat Yunan Kilisesinin Başpiskopos'u tarafından gençleri uyarmak ve Yunan Ortodoks geleneğinin bu konu üzerindeki titizliğini göstermek amacıyla dini makaleler neşredilmektedir. Bunun yanında kürtaj, doğum kontrol ve normal evlilik dışı bütün cinsel ilişkiler Yunan Kilisesince kesin bir biçimde yasaklanmıştır(238). Yunan Kutsal Sinod'u ülkedeki doğum kontrolünün ve çocuk düşürmesinin önüne geçmek amacıyla nüfus kontrolünün kaldırılmasını ve iki çocuktan sonra doğacaklar için hükümetin ailelerini parayla ödüllendirmesini teklif etmiştir. Bu durum kuzey Yunanistan'da Müslüman Türklerin yaşadığı bölgelerde uygulanmaya konmuş ve buradaki Ortodoks nüfusun müslümanlardan çok olmasını sağlamak için Yunan Kilisesinin desteğiyle bir politika olarak oluşturulmuştur(239).

---

(234) Bkz. George Pilitsis, "Apotropaic and Other Magic Devices in Greek Wedding Rituals", Journal of The Hellenic Diaspora, Winter 1987, Vol: XIV, No: 3-4, 92-93; Kephala, Sketches..., 21-22.

(235) Bkz. Kephala, Sketches..., 22-23.

(236) Pilitsis, 98-99,

(237) Bkz. The Chronicle of The Churches, ECJ, Virginia USA, Spring 1999, Vol. 7, No:1, 232.

(238) Bkz. CTC, Spring 1999, Vol.7, No: 1, 232.

(239) Bkz. CTC, 233.

C) KEŞİŞLİK HAYATI VE ATHOS DAĞI

1. Keşişlik

Ortodoks literatürde sıkça geçen bir kavram olan keşişlik (monastisizm); Manastır hayatını belirli bir disiplin altında yaşamayı ifade etmektedir(240). İlk dönem Hıristiyanlığında rastlanan bu durum M.S. IV. yüzyıldan itibaren Anadolu ve diğer bölgelere de yayılmış ve kendine has özel bir hayat felsefesi ortaya koymuştur(241). Manastır hayatının belirli bir disiplin içerisinde oluşturduğu bu felsefeye de monastisizm denmektedir.

Ortodoks Kilisesi, ilk dönem Hıristiyan mirasının devamı olduğu gibi aynı zamanda da kilise babalarının ve azizlerinin oluşturduğu teolojik unsurlardan beslenen patristik bir kilisedir(242). Ortodoks Kilisesinin patristik bir edebiyata sahip olması, erken dönemlerde kilise içerisinde monastik bir hayatının başlangıcını da beraberinde getirmiştir. Monastisizm; Ortodoks hiyerarşisi içerisinde bekarlık, yoksulluk ve itaat kavramlarından oluşan üç özellik adı altında görülmektedir. Bu üç hayat tarzı, İsa Mesih, Havariler ve ilk dönem kilise babalarıyla temellendirilmektedir(243).

Monastik hayat tarzının Ortodoks Kilise içerisinde ortaya çıkmasında sadece bireysel olarak mükemmel bir dini hayatın yaşatılması amacıyla değil aynı zamanda, ilk dönemlerde Hıristiyan coğrafyasında kilise bünyesinde neşet eden sekülerleşmeye bir tepki hareketi şeklinde doğduğu da ifade edilmektedir(244).

Monastik cemiyetlerdeki rahiplerin hayatı bütünüyle dua, zikir ve fert olarak kendini ibadete adama biçiminde devam etmektedir. Onlar, maddi haz veren her şeyden, zenginlikten, insanı onurlandıran şeylerden ve cinsel arzulardan feragat etmektedir. Bu bağlamda, mo-

(240) Gündüz, Din ve İnanç..., 266.
(241) Gündüz, Din ve İnanç..., 266.
(242) Constantelos, 161.
(243) Antonios Alevisopoulos, The Orthodox Church: Its Faith, Worship and Life, Athens 2001, 101.
(244) Bkz. Constantelos, 163.

nastik hayat yaşayan bir kimse asi olmakta, Tanrının isteklerinin dışındaki her şeye karşı isyan etmektedir(245). Bu hayat tarzıyla monastikler, Tanrının krallığının gerçekleşmesini arzulamaktadır. Monastik hayat için güzellik ve hakikat esastır. Eski Ahit'in peygamberleri gibi monastikler kendilerini bir tek, gerçek hakikat olan "Tanrı"ya adamışlardır(246).

Monastisizm hareketi XIX. yüzyıldan itibaren kendisini açığa vurmaya başlamış olup, günümüzde Yunanistan ve diğer Ortodoks ülkelerde fazla monastik cemiyetler görülmemektedir. Grekçe konuşan Ortodoks dünyasında beş bin civarında bu hayat tarzını sürdüren rahip olduğu tahmin edilmektedir(247). Monastik hayatı tercih eden erkek veya kadınların, bunu hayatın belli bir dönemi değil bir hayat sistemi olarak seçmeleri gerekmektedir(248).

2. Athos Dağı

Ortodoks dünyasında manastır hayatıyla tanınmış Yunanistan'ın kuzeyinde yer alan Aynaroz adasındaki bir dağdır. Ortodoks züht yaşamının doruk noktasını temsil eden Athos dağında eski zamanlar kadar olmasa da bir keşiş ve çile hayatının devam ettiği görülmektedir(249). Athos; Ortodoksluğun ideal merkezi oluşu, Ortodoks Hıristiyanlığın orijini, kaynağı, kurulduğu günden bugüne taşındığı, Ortodoksların orada yaşamayı hayatın gayesi haline getirdikleri, ancak hayat şartlarının ağır olduğunu bildikleri için çok azının bu manastırlar diyarına gitmeyi, ömürlerini geçirmeyi göze aldıkları bir yerdir. Türkiye'de daha çok Athos Dağının bulunduğu yarımada olan Aynaroz bilinmektedir. Athos'un varlığı Yunanlıların varlıklarının bir teminatı şeklinde algılanmakla birlikte sadece Yunan Ortodokslarının değil, aynı zamanda Rus, Sırp, Bulgar, Romen Ortodokslarının da kaynağı olmuştur(250).

(245) L. Cross, 81; Constantelos, 164.
(246) L. Cross, 81.
(247) Bkz. Constantelos, 163.
(248) L. Cross, 82.
(249) Clement, 236.
(250) Arslan Tekin-Feramiz Gökdemir, "Aynaroz'un İç Yüzü", Türkiye Gazetesi, 02.11.1998.

Günümüzde Athos Dağının bulunduğu bölgeye özel izin ile girilebilmektedir. Bu izinler, Fener Rum Patrikhanesinden bizzat Başpiskoposluk'tan ve Yunanistan'daki Athos bölgesinin yetkili kurumlarından alınmaktadır. Athos Dağına bir gün içerisinde toplam 100 kişiye izin verildiği ancak bunların sadece 10 kişisinin yabancılardan oluştuğu belirtilmektedir. Ziyaretlerin bu kadar sınırlı tutulmasının sebebi olarak keşişlerin ibadet düzenlerinin bozulması gösterilmektedir. Buraya girenlerin çoğunun zaten Ortodoks olduğu, keşişlerle birlikte ibadet edip yarı hacı olmayı amaçladıkları belirtilmektedir(251).

Ortodoks literatürde Athos Dağına "Meryem Bahçesi" de denmektedir. Bu ismin verilmesinde Hz. Meryem'e ait bir hikayenin etkili olduğu ve bundan dolayı böyle denildiği belirtilmektedir(252). Athos'un bu özelliğine başka bir yerde rastlamak mümkün olmadığı gibi Yunanistan kanunları da bu kurala uygun bir takım kurallar çıkarmıştır. Buna göre, Athos bölgesine giren bir kadın, bir yıl hapis cezası alır ve cezanın tecil edilmesi veya paraya çevrilmesine Yunan kanunları imkan vermemektedir. Bu durum herhangi bir kaza ya da hayatiyet unsuru şeklinde tesadüf etmiş olsa dahi hapis yatma hadisesi gerçekleştirilir(253).

Athos'da kendine özel "Athos Muhtar Cumhuriyeti" ismi kullanılmaktadır. Bu bölgenin yönetimi bu isim altında idare edilmektedir. Bu bölgeye özel iznin yanında pasaportla girilmektedir. Mali açıdan Yunan Devletinin sağladığı kaynak, pasaportlardan alınan ücretler ve ziyaretçilerden ya da değişik kesimlerden toplanan yardımlardan destek sağlanmaktadır. Yunanistan sınırları içerisinde olmasına rağmen dini yönetim olarak İstanbul Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlıdır.

Athos'daki manastır hayatı, birinden diğerine yükselmenin mümkün olduğu üç kısma ayrılmıştır. Birincisi; her keşiş'in kendi özel gidi-

(251) Bkz. Tekin-Gökdemir, "Aynaroz'un İç Yüzü", Türkiye Gazetesi, 03.11.1998.

(252) Bu hikayeye göre Hz. Meryem, tekneye binmiş ve bu yarımadaya gelmiş, İsa'dan dilekte bulunmuş: "Benim oğlum ve Tanrım'dan bir dileğim var, bu bahçe benim olsun". İsada annesinin arzusunu yerine getirmiş ve şöyle demiştir: "Senin olsun, senden başka hiçbir kadın buraya gelmeyecek". Athos Dağına hiç bir kadının hatta dişi olan hiçbir şeyin giremeyeceği bu hadiseye bağlatılmaktadır.

(253) Tekin-Gökdemir, Türkiye Gazetesi, 04.11.1998.

şatını takip ettiği ve ayrı yaşadığı, sadece belli ibadetlerin topluca yapıldığı "İdeoritmik Manastırları"dır. İkincisi; manastırlarda daha çok ibadete ve itaata önem verilen "Cenobitler Manastırı", Üçüncüsü ise hür bir şekilde seçilmiş manevi bir babanın etrafında oluşan müritler, küçük gruplar ve çoğu zaman keşişlerin oluşturmuş olduğu "Hesychaste Manastırı"dır(254).

Athos dağındaki manastır zahitliği, M.S. X. yüzyıldan itibaren Ortodoks dünyanın bütün kesimlerinden öğrenci kabul ederek, Hıristiyan doğuda bir dini hizmet birliği ve evrenselliği meydana getirmiştir. Athos keşişliği, en yüksek aksiyon olarak tasarlanan zihinsel bir murakabeye dayandırılmıştır. Bu bağlamda murakabe, dünyayı korumuş ve onun şekil değiştirmesini sağlamıştır(255).

(254) Clement, 236; L. Cross, 84.
(255) Clement, 236.

SONUÇ

Yunan Kilisesinin tarihî kökleri, M.S. I. yüzyıla dayandırılmış ve Pavlus ile yakından ilişkilendirilmiştir. Yunan Kilisesi, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, havarilerin misyon faaliyetlerinde bulunduğu bir dönemde kurulmuştur. Bu bağlamda Yunan Kilisesi, havari Pavlus tarafından kurulmuş olması itibarıyla, Apostolik bir kilise sayılmıştır. Hıristiyan Kiliselerinde aranan en önemli niteliklerin başında; Apostolik olma özelliği gelmektedir. Bu durum, Hıristiyan Kiliseleri arasında Ortodoks Kiliseler için elzem meselelerden biri olarak görülmüştür. Ayrıca Yunan Kilisesi, ilk dönem Hıristiyan Kilisesinin mirasını taşıdığını ve onun kutsal geleneğini temsil ettiğini de kabul etmiştir.

Yunan Kilisesi, Pavlus ile birlikte diğer havarilerin de katkısıyla kurulmuş ve Korint şehrinde teşkilatlanmaya başlamıştır. Kilise; ilk yüzyıllarda Korint'in yanında Atina'da ve diğer büyük Yunan şehirlerinde organizasyona gitmiş, Hıristiyan topluluklarını oluşturmuştur. Yunan Kilisesi, ilk üç yüzyıldan sonra merkezini Selanik şehrine kaydırmış ve bu dönemle birlikte daha sonraki yıllarda İstanbul Patrikliğine bağlanmıştır.

İstanbul Kilisesinin Patriklik statüsüne kavuşması ve Roma'dan sonra kilise hiyerarşisinde ikinci konuma yükselmesi, İstanbul Patrikliğini Ortodoks Hıristiyanlığın merkezi haline getirmiştir. İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesiyle birlikte Patriklik, "millet" olarak isimlendirilen yeni bir yönetim şekliyle Osmanlı Devleti içerisindeki Ortadoğu tebanın başı olarak kabul edilmiştir. İstanbul Patrikliği bu dönemde siyasal açıdan da taltif edilerek divan üyeliğine getirilerek vezirlik statüsüne çıkarılmıştır. Osmanlı Devletinin İstanbul Patrikliği ile ilgili bu tasarrufu tamamen siyasal platformda yapılan bir tavır ola-

rak değerlendirilmiştir. Hıristiyan Kilise kanunlarına da açıkça aykırı olan dinî bir ekümeniklik statüsünün verilmesi mümkün olmadığı gibi Osmanlı Devletinin tasarrufunu da bu şekilde anlamamak gerekmektedir. İstanbul Patrikliğinde bu gelişmelerin yaşanmasıyla Yunan Kilisesi, çok uzun bir süre, 1850 yılına kadar, İstanbul Patrikliğine bağlı kalmıştır. Bu sürede Yunan Kilisesi, Ortodoks Kilisesinin kutsal geleneğine, dogma ve inançlarına sahip çıkmıştır.

Yunan Kilisesi için Yunan isyanının başladığı dönemler ayrı bir özellik taşımıştır. Bu isyan ile birlikte Yunan Kilisesi, teşkilat ve organizasyon olarak ayaklanmanın içerisinde yer almıştır. Yunan Kilise teşkilatı, Hıristiyan Yunan halkını Ortodoksluk adına Osmanlı Devletine karşı kışkırtmış ve Türk Devletine karşı mücadelenin içerisinde bulunmuştur. Bu sırada İstanbul Fener Rum Patrikliği de bu isyanı destekleyen tavırlar içerisine girmiştir.

Yunan Kilise teşkilatının Yunan isyanındaki tavrı, zamanla kutsal bir hüviyete büründürülmüş, yapılan ayaklanma dînî bir temele dayandırılmış ve Ortodoksluğun bir gereği olduğu tezi işlenmiştir. Yunan İsyanı sırasında kilise unsurunun bu kadar etkili olmasının temel sebebi; Ortodoks kimliğinin vazgeçilmez bir faktör oluşudur. Yunanlılara göre kazanılan her zafer Yunan milletinin olduğu gibi Ortodoksluğun da iman zaferi şeklinde değerlendirilmiştir.

Yunan ve Ortodoksluk bilinci, birbiriyle kaynaşmış ve Yunan bağımsızlığının kazanılmasında rol oynayan temel unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu isyanının başarı kazanması sonucu, Yunan Devleti kurulmuş ve İstanbul Patrikliğinden bağımsız bir kilisenin de ilk adımları atılmıştır. Millî bir kilise oluşturma teşebbüsleri aşamasında Rus Kilisesi model olarak alınmıştır. Rus Kilisesi, yapısal organizasyonunda, Rus Çar'ına bağlı ve devlet kontrolünde olan bir kilise görünümünde olmuştur. Yunan Hükümeti, yeni kurulmasına rağmen, millî kilisenin devlete bağlı ve devletin kontrolünde olmasını düşünmüştür. Bunun üzerine Yunan Kilisesi, 1833 yılında alınan kararla devlete bağlı hale getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde Yunan Kilisesi, tek taraflı olarak İstanbul Fener Patrikhanesinden bağımsızlığını ilan etmiş, ancak bu talep Fener Patrikliği tarafından kabul edilmemiştir.

Yunan Kilisesinin teşkilat ve organizasyon yönünden idare edilmesi amacıyla Kutsal Sinod oluşturulmuş, kilise idari yönden bu kurum tarafından yönetilmiştir. Yunan Kilisesinin başında bulunan "Atina Başpiskoposu" ve üyelerden oluşan bu kurum, Yunan hükümetine karşı sorumlu olmuştur. 1850'deki Fener Patrikhanesinden tam bağımsızlığın kazanılmasından sonra da Kilise, Kutsal Sinod tarafından yönetilmiş ve devlete bağlı yapısında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Yunan Ortodoks Kilisesi bağımsız olması ile birlikte kiliselerin paylaşımı konusunda Fener Patrikhanesi ile müzakerelere başlamıştır. Bu müzakereler sırasında Yunan Ortodoks Kilisesi ile Fener Patrikhanesi, Bizans kültür mirasını ortak payda olarak almış ve aralarındaki problemleri bu şekilde gidermeye çalışmıştır. Bu çerçevede yapılan anlaşmalarla Yunanistan ve Yunan Adalarındaki bazı kiliseler, Yunan Kilisesinin yönetimine bırakılmıştır. Fener Patrikhanesi ile 1928 yılında yetki devri anlaşması imzalanmış ve On İki Ada'daki kiliseler ile Athos Dağındaki manastırların yönetimi Fener Patrikhanesin'e bırakılmıştır. Ayrıca 1981'de Yunan Parlamentosunun kararı ile Patnos Adası'ndaki dinî yönetim de Fener Patrikhanesine bırakılmıştır. Girit Kilisesi ise özel bir statü ile yarı bağımsız bir şekilde idaresini sürdürmüştür.

Yunanistan'daki siyasal düzenin sürekli kaygan bir zeminde seyir göstermesi, Yunan Ortodoks Kilisesini zor durumda bırakmıştır. Kilise-Devlet ilişkileri, yönetim sisteminin biçimine ve dış güçlerin müdahelelerine göre şekillenmiştir. Yunan Ortodoks Kilisesi zaman zaman devlet tarafından sıkı bir kontrol altında tutulmuş, bazen de serbestlik içerisinde hareket etmiştir. Yunan Ortodoks Kilisesi, her ne kadar İstanbul Fener Rum Patrikliğinden bağımsızlığını almışsa da yeni yapılandırılan Yunan Devletinin bünyesinde laik bir temele oturtulmaya çalışılmış, devlet ve hükümetlerin gücü kiliseden her zaman daha fazla hissedilmiş, kilise kurulan sisteme bağımlı bir yapıda bırakılmıştır.

Yunan Kilisesi, Ortodoks bir Kilise olmasına rağmen diğer Ortodoks Kiliselerden farklı yönleri de bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Yunan Ortodoks Kilisesi, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde havari Pavlus tarafından kurulmuş Apostolik bir kilisedir.

2. İlk dönem Hıristiyan Grek geleneğini ve Grek Kilise Babalarının düşüncelerini takip ettiğini, bunları da kendisinin temsil ettiğini iddia etmektedir.

3. Bizans kültür mirasını bütün yönleriyle; kilisesi, sanatı, müziği ve dünya görüşü ile devam ettirdiği iddiasındadır.

4. "Yunan Ortodoks Kilisesi" ile "Yunan Kimliği" tarihsel süreçte birbirleriyle ayrılmaz bir yapı oluşturmuştur.

5. Organizasyon olarak hükümete bağlı olan tek Ortodoks Kilisesi görünümündedir. Hükümet, Kutsal Sinod'un belirlenmesinde ve Başpiskopos'un atanmasında yetkilidir.

6. Günümüz Ortodoks Kiliselerinin dogma ve doktrinlerini aynen benimsemiştir.

7. İnanç ve ibadet esasları noktasında I. İznik Konsilinde (M.S. 325) belirlenen İman Formülünü ve ilk Yedi Konsil kararını aynen benimsemiştir.

8. Alt rütbelerdeki kilise görevlilerine evlenme izni vermektedir. Üst rütbelerdeki kilise görevlilerine ise bu müsade verilmemektedir.

9. Kilise takvimi olarak Gregoryen Takvimini kabul edilmekte ve Noel'i Batı Kiliselerinde olduğu gibi 25 Aralık'ta kutlanmaktadır.

10. Kilise teşkilatındaki en üst rütbeden en alta kadar olan görevlilerin maaşları Yunan Hükümeti tarafından ödenmektedir ve her yıl bütçeden Yunan Kilisesine ödenek ayrılmaktadır.

11. Günümüzde diğer Ortodoks Kiliseleriyle aynı inanç ve ibadet esaslarını paylaşan Yunan Ortodoks Kilisesi'nin, on milyonun üzerinde mensubu bulunmakta ve bu yönüyle de etkin bir rol oynamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

ADAM, Baki, **Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler**, İstanbul 2002

ADENEY, Walter, **The Greek and Eastern Churches**, Edinburgh 1908

AKKAYA, Tayfun, **Ortodoks İkonaları**, İstanbul 2000

ALBAYRAK, Kadir, **Keldaniler ve Nesturiler**, Ankara 1997

ALEVISOPOULOS, Antonios, **The Orthodox Church: Its Faith, Worship and Life**, Athens 2001

A Manual of Eastern Orthodox Prayers, SPCK Press, London 1983

An Encyclopedia of Religion, Edt. by Vergilius Ferm, New Jersey 1959

ARMAOĞLU, Fahir, **Siyasi Tarih**, Ankara 1985

ARNAKIS, George G. **"The Role of Religion in The Development of Balkan Nationalism"**, Edt. Charles and Barbara Jelavic, The Balkans in Transition, USA 1974

ATALAY, Bülent, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)**, İstanbul 2001

AYDIN, Mehmet, **"Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış"**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1985, C: XXVII

AYDIN, Mehmet, **Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık**, Ankara 1995

AYDIN, Mehmet, **"Konsillerin Hıristiyanlıktaki Yeri ve Önemi"**, Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara 2002

BALLAS, David L, **"Basil of Caesarea"**, Encyclopedia of Religions, New York 1987, Vol: II7

BARTON, M. T., **Saint Paul and Apostolic Writtings**, London 1950

BENLİSOY, Yorgo-Macar, Elçin, **Fener Patrikhanesi**, Ankara 1996

BENZ, E., **The Eastern Orthodox Church; Its Thought and Life**, New York 1963

BETTERSON, Henry, **Documents of The Christian Church Selected**, Oxford 1963

BIHLMEYER, K.-H. Tuchle, **I-V. Yüzyıllarda Hıristiyanlık**, Çev. Antun Göral, İstanbul 1972

BOOJAMBRA, John Lawrence, **"Christian Schism"**, Encyclopedia of Religions, New York 1987, Vol: XIII

BRATSIOTIS, Panagiotis, **The Greek Orthodox Church**, London 1968

BREMMER, Jann, **Greek Religion**, Oxford 1994.

BROWN, David A., **A Guide to Religions**, London 1983

BROWNING, W.R.F., **Dictionary of The Bible**, Oxford Unv. Press 1996

BULGAKOV, Sergius, **The Orthodox Church**, London 1935

BULTMANN, Rudolf, **Theology of The New Testament**, London 1952

CALLICINOS, Constantine, **The Greek Orthodox Church**, London 1918

CAVARNOS, Constantine, **Orthodox Christian Terminology**, Massachusetts 1994

CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Ankara 1996

CHADWICK, Henry, **Early Christian Thought and The Classical Tradition**, Oxford 1966

CHADWICK, Henry, **The Early Church**, London 1967

CHALLEYE, Felicien, **Dinler Tarihi**, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul 1994

CHRYSOSTOMOS, **The Old Calendar Orthodox Church of Greece**, California 1994

CLARK, Elizabeth A, **"Clement of Alexandria"**, Encyclopedia of Religions, New York 1987, Vol: III

CLOGG, Richard, **Modern Greece**, London 1981

CONSTANTELOS, Demetrios J., **Understanding The Greek Orthodox Church**, Massachusetts 1998

CONSTANTINIDES, Michael, **The Orthodox Church**, London 1931

CROSS, F.L, **The Early Church Fathers**, London 1960

CROSS, Lawrence, **Eastern Christianity The Byzantine Tradition**, Sydney 1988

CROUZEL, Henri, **"Origen"**, Encyclopedia of Religions, New York 1987, Vol: XI

ÇELİK, Mehmet, **Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)**, İzmir 2000

ÇELİK, Mehmet, **Süryani Kilisesi Tarihi**, İstanbul 1987, C: I

DAVIES, J.G., **The Early Christian Church**, London 1965

DEMETRAKOPOULOS, George H., **Dictionary of Orthodox Theology**, New York 1964

DEMİRCİ, Kürşad, **"Hıristiyanlık"**, Türküye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1987, C: XVII

DEMİRCİ, Kürşad, **"I. Yüzyılda Anadolu'daki God-Fearers Grupları ve Hıristiyanlığın Yayılması"**, Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara 2002

DEMİRKENT, Işın, **"Bizans"**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1987, Vol: VI

DONALD, Attwater, **The Dissident Eastern Churches**, Milwaukee 1937

DRESSLER, H., **"Greece Church In"**, New Catholic Encyclopedia, Washington 1967, Vol VI

DVORNIK, Francis, Konsiller Tarihi İznikten II. Vatikana, Çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1990

ECONOMIDES, Irene, **Differences Between The Orthodox Church and Roman Catholicism**, Athens 2001

ECONOMIDES, Irene, **The Two Faces of Greece A Civilisation of 7000 Years**, Athens 1989

EDWARDS, David L, **Christianity The First Two Thousand Years**, London 1997

ELIADE, Mircea-Couliano, Ioan, P., **Dinler Tarihi Sözlüğü**, Çev. Ali Erbaş, İstanbul 1997

ELIADE, Mircea, **Kutsal ve Din Dışı**, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara 1993

ELIADE, Mircea, **A History of Religious Ideas**, The University of Chicago Press, Chicago 1978

ELIADE, Mircea, **Patterns in Comparative Religion**, London 1976

ERBAŞ, Ali, **Hıristiyan Ayinleri**, İstanbul 1998

ERDEM, Mustafa, **"Hıristiyanlıkta Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma"**, AÜ-İFD, Ankara 1993, C: XXXIV

ERDEM, Mustafa, **"Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma"**, AÜİFD, Ankara 1997, C: XXXVI

EROĞLU, Ahmet Hikmet, **"Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri"**, Dini Araştırmalar, Ankara 1999, C: 2, Sa:5

EROĞLU, Ahmet Hikmet, **"Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış"**, AÜİFD., Ankara 2000, C: XLI

Evening Prayers, A Manual of Eastern Orthodox Prayers

FENNEL, John, **A History of The Russian Church to 1448**, New York 1995

FERRIMAN, Z.Duckett, **Home Life in Hellas, Greece and Greeks**, London 1910

FOX, Robin Lane, **Pagans and Chiristians**, San Francisco 1988

FRAZEE, Charles, **"The Orthodox Church of Greece: The Last Fifteen Years"**, Indiana Social Studies Quarterly, Spring 1979, Vol: XXXII, No: 1

FRAZEE, Charles A., **"Church and State in Greece"**, Greece In Transition, Essays in The History of Modern Greece 1821-1974, Edt. John. A. Koumoulides, London 1977

FRAZEE, Charles A., **The Orthodox Church and Independent Greece 1821-1852,** Cambridge Unv. Press 1969

FRENCH, R.M., **The Eastern Orthodox Church,** London 1951

GEANAKOPLOS, Deno J., **Byzantine East and Latin West: Two Worlds of Christendom in Middle Ages and Renaissance,** London 1976

GORING, Rosemary, **Dictionary of Beliefs and Religions,** London 1995

GÖKÇATI, Mehmet Ali, **Geographika Yeniden Keşfedilen Yunanistan,** İstanbul 2001

GÖKBERK, Macit, **Felsefe Tarihi,** İstanbul 1985

GREEN, Vivian, **A New History of Chiristianity,** New York 1996

GÜNAY Ünver-Güngör Harun, **Başlangıcından Günümüze Türklerin Dini Tarihi,** Ankara 1997

GÜNDÜZ, Şinasi **Din ve İnanç Sözlüğü,** Ankara 1998

GÜNDÜZ, Şinasi, **"Pavlus Teolojisinde Gnostik Unsurlar"**, Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan 2000, C: 2

GÜNDÜZ, Şinasi, **Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı,** Ankara 2001

GÜNDÜZ, Şinasi, **"Pavlus'un Hıristiyan Geleneğindeki Merkeziliği/Belirleyiciliği"**, Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara 2002

HAMMOND, Peter, **The Waters of Marah,** London 1956

HARAKAS, S. Samuel, **"Greek Orthodox Church"**, Encyclopedia of Religions, Edt. Mircea Eliade, New York 1967, Vol:VI

HARMAN, Ömer Faruk, **"Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık"**, Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara 2002

HARRISON, M.C., **First Century Christianity,** New York, 1958

HATCH, Edwin, **The Influence of Greek Ideas on Christianity,** New York 1957

HELEFE, Charles Joseph, **A History of The Christian Counsils, From The Orginal Documents to The Close of The Council Nicea A.D. 325 (Translated from the German, Edt. By. William R. Clark),** Edinburgh 1871

HENGEL, Martin, **Between Jesus and Paul, Studies in the History of Earliest Chiristianity,** London 1983

HENGEL, Martin, **Earliest Chiristianity,** London 1986

HENGEL, Martin, The **Hellenization of Judaea in the First Century after Christ,** London 1989

HINNELS, John R., **Dictionary of Religions,** London 1984

HORRELL, David, **An Introduction to The Study of Paul,** London and New York 2000,

HOUTIN, Albert, **"Hıristiyanlığın Kısa Tarihi"**, Çev. Abdurrahman Küçük, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1981, C: XXV

HROMADKA, Joseph L., **"Doğu Ortodoksluğu"**, Çev. Günay Tümer, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1969, C: XVII

HUNTER, A, **Introducing The New Testament**, Great Britain 1977

IVERACH, James, **St. Paul: His Life and Times**, London ?

JACOP, P. Xavier, **Hıristiyan Kiliseleri ve İbadet Yerleri**, İstanbul 1994

JAEGER, Werner, **Early Chiristianity and Greek Paideia**, Harvard Unv. Press, Massachusetts 1965

JANIN, Pere, **The Separated Eastern Churches**, London 1933

JANIN, R., **Les Eglises Orientales et Les Rites Orientaux**, Paris 1955

JEDIN, Hubert, **History of the Church**, New York 1993

KADİR, C.A., **"İslam Öncesi İskenderiye ve Süryani Düşüncesi"**, Çev: Kasım Turhan, İslam Düşüncesi Tarihi, İstanbul 1990, C:I

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1983, C.V

KATAR, Mehmet, **"Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma"**, Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan 2001, C: 3, Sayı:9

KATAR, Mehmet, **Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Tövbe**, Ankara 1997

KATAR, Mehmet, **Hıristiyanlık'ta Paskalya**, Ankara 2003

KEPHALA, Euphrosyne, **The Church of the Greek People**, London 1930

KEPHALA, Euphrosyne, **Sketches Eastern Church Life**, London 1920

KESICH, Veselin, **"The Church Before Paul"**, SVTQ, New York 1999, Vol:43, No: 1

KITSIKIS, Dimitri, **The Old Calendarists And The Rise of Religious Conversatism in Greece**, California 1995

Kitab-ı Mukaddes, İstanbul 1978

KLEINE, Wolfgeug Röd, **Geschichte der Antiken Philosophie**, München, 1998

KÜÇÜK, Abdurrahman, **"Gregoryen Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu"**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1996, C: XXXV

KÜÇÜK, Abdurrahman, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara 1997

LANSTLOS, D.I., **Primitive Church**, Illinois 1980

LOSSKY, Vladimir, **Orthodox Theology: An Introduction**, St Vladimir's Seminarry Press, New Jersey 1978

MAGOULIAS, Harry J., **Byzantine Christianity**, Detroit 1982

MAIER, Paul L., **First Chiristians**, London 1976

MASIH, Y., **A Comparative Study of Religions**, New Delhi 1990

MAURICE, François, **Holy Thursday**, Manchester 1991

MCARTHUR, A.A., **"Easter"**, A Dictionary of Liturgy and Worship, Edt. John Davies, London 1972

MCARTHUR, A.A., **"Epiphany"**, A Dictionary of Liturgy and Worship

MCARTHUR, A.A., **"Lent"**, A Dictionary of Liturgy and Worship

MEINARDUS, Otto, F.A. **St. Paul in Greece**, Athens 1976

METROPOLITAN Nafpaktos Hierotheos, **The Mind of The Orthodox Church**, (Translated by Esther Williams) Hellas 1998

MEYENDORFF, John, **The Orthodox**, New York 1966

MEYENDORFF, John, **Byzantine Theology**, Fordham Ünv.Press, New York 1983

MEYENDORFF, John, The **Byzantine Legacy in The Orthodox Church**, New York 1982

MICHEL, Thomas, **Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş**, İstanbul 1992

NICOL, D.M., **Greece and Byzantium**, Hellenic College Press, Massachusetts 1983

OSBORNE, R. E.-Carew, M., **Church Fasts and Festivals**, London 1905

OSTROGORSKY, George, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yay. Ankara 1981

PAPADOPULLOS, Theodore H., **Studies and Documents Relating to The History of The Greek Church and People Under Turkish Domination**, Brussells 1990

PARMELEE, Alice, **Highligts of The Story of Chiristianity**, Connecticut 1980

PARRINDER, Geoffrey A., **Concise Encyclopedia of Christianity**, Oxford 1998

PAYNE, Robert, **The Fathers of The Eastern Church,** New York 1989

PILITSIS, George, **"Apotropaic and Other Magic Devices in Greek Wedding Rituals"**, Journal of The Hellenic Diaspora, Winter 1987, Vol: XIV, No: 3-4

RAHNER, Karl-Vorgrimler Herbert, **Dictionary of Theology**, New York 1985

RINGGREN, H-Ström, A., **Religions of Mankind**, Philadelphia 1967

RINVOLUCRI, Mario, **Anotomy of A Church: Greek Orthodoxy Today**, New York 1966

ROBERSON, Ronald, **The Eastern Christian Churches**, Roma 1990

RUDOLPH, Kurt, **"Gnosticism"**, Early Christianty, Origins and Evolution to A.D. 600, New York 1975

RUNCIMAN, Steven, **"The Greek Church and The Peoples of Eastern Europe"**, The Christian World, Edt. Geoffrey Barraclough, New York 1981

RUNCIMAN, Steven, **The Eastern Schism**, Oxford 1955

RUNCIMAN, Steven, **The Byzantine Theocracy,** Cambridge Ünv. Press 1977

RUNCIMAN, Steven, **The Great Church in Captivity**, Cambridge 1968

RUNCIMAN, Steven, **The Orthodox Church and The Secular State**, Oxford Ünv.Press 1971

RUSSELL, Jeffrey B., **Erken Dönem Hıristiyan Geleneği** ,Çev. Ahmet Fethi, İstanbul 2000

SANDERS, Irwin T., **Rainbow in The Rock, The People of Rural Greece**, Harvard Unv. Press, Cambridge 1962

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta 1999

SCHIMMEL, Annamarie, **Dinler Tarihine Giriş**, İstanbul 1999

SCHROEDER, F., **"Paul, Apostle, St."**, New Catholic Encyclopedia, Washington D. C., 1967 Vol: XI

SHERRAD, Philip, **"Church, State and The Greek War of Independence"**, The Struggle for Greek Independence, Edt. Richard Clogg, Great Britain 1973

SOFUOĞLU, Adnan, **Fener Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri**, İstanbul 1996

SOPHOCLES, S.M., **The Religion of Modern Greece**, Thessaloniki 1961

STEAD, Christopher, **"Greek Influence on Christian Thought"**, Early Christianity Origins and Evolution to A.D.600, Edited by Ian Hazlett, London 1991

ŞAHİN, Süreyya, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, İstanbul 1986

TALAL, El-Hassan Bin, **Christianity in The Arab World**, London 1998

TEKİN, Arslan - Gökdemir Feramiz, **"Aynaroz'un İç Yüzü"**, Türkiye Gazetesi, 02.11.1998

THEOCHARIDES, L, **The Greek National Revival and The French Enlightenment,** University of Pittsburgh 1971

THEODOROU, Evangelos D , **The Church of Greece**, Thessoloniki 1962

The New Testament, İstanbul 1982

The Priest's Service Book, Indiana 1997

The Chronicle of The Churches, Eastern Churches Journal, Virginia USA, Spring 1999, Vol. 7, No:1

"The Church of Greece", The Synodal Structure of The Orthodox Church, St. Vladimir's Theological Quarterly, Vol: 39, No:1, USA 1995

The Review of Eastern Christendom, Eastern Churches Journal, Spring 1998, Vol: V, No 1, Virginia USA

TILLICH, Paul, **A History of Christian Thought**, New York 1968

TRESMONTANT, Claude, **Saint Paul and The Mystery of Christ**, New York and London ?

TUCKERMAN, Charles K., **Greeks of to-Day**, New York 1878

ÜNAL, Asife, **Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Evlilik**, Ankara 1998

VEREMIS, Thanos M. and Dragoumis, Mark, **Historical Dictionary of Greece**, London 1995

WADDAMS, Herbert, **Meeting The Orthodox Churches**, London 1964

WALLACE, R.-Williams, W. **Tarsuslu Pavlus'un Üç Dünyası**, Çev. Z. Zühre İlkgelen, İstanbul 1999

WALLS, Andrew, "Christianity", **A Handbook of Living Religions**, London 1984

WARE, Kallistos, **"Church Statistics"**, Eastern Churches Review, Vol: VII, Oxford 1975

WARE, Kallistos, **"Election of The New Synod"**, EACR, Vol: V, Oxford 1973

WARE, Kallistos, **"No Possibility of Civil Marriage?"**, Eastern Churches Review, Edt. By George Every, Robert Murrah and Timothy Ware, Vol: V, Oxford 1973

WARE, Kallistos, **"The Church: A Time of Transition"**, Greece in the 1980s, Edt.by. Richard Clogg, London 1983

WARE, Kallistos, **"The New Parmament Holy Synod"**, Eastern Churches Review, Vol: V, Oxford 1973

WARE, Kallistos, **The Orthodox Way**, New York 1979

WARE, Timothy, **Eustratios Argenti: A Study of The Greek Church Under Turkish Rule**, Oxford 1964

WARE, Timothy, **The Orthodox Church**, London 1964

WEISS, Johannes, **Earliest Chiristianity**, New York 1959

YANNARAS, Christos, **"Theology in Present-Day Greece"**, SVTQ, Vol: XVI, No: 4, New York 1972

YANNARAS, Christos, **Elements of Faith, An Introduction to Orthodox Theology**, Edinburgh 1991

ZAKYTHINOS, D.A., **The Making of Modern Greece from Byzantium to Independence**, Oxford 1984

ZERNOV, Nicolas, **The Church of The Eastern Christians**, London 1942

ZERNOV, Nicolas, **The Russians and Their Church**, New York 1978

ZERNOV, Nicolas, **Orthodox Encounter: The Christian East and Ecumenical Movement**, London 1961

2000 Years of Christianity, Edt. Christopher Howse, The Daily Telegraph, London 1999 Vol: I

İnternet Kaynakları

Alcivias C. Calivas, http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article7118.asp

Andrew T. Kopan, Greece, Hellenism and The Orthodox Church, http/www.voithia.org/content/qmpkopandiakon.1.htm

Aristeides Papadakis, History of The Orthodox Church, http://www.goarch.org/access/Companion_to_Orthodox_Church/History_of_Orthodox_Church.html

Christmas Customs of Greece, http://gogreece.about.com/library/weekly/aa110298.htm?iam=ask&terms

Christmas In Greece, http://christmas-world.freeserves.com/greece.html

Christmas In Greece, http://www.the-north-pole.com/around/greece.html

Evening Prayers, http://www.ocf.org/OrthodoxPage/prayers/evening.html

Foitos K. Litsas, A Dictionary of Orthodox Terminology, http://www.goarch.org/access/Campanion_to_Orthodox_Church/dictionary.html

Gary Van Haas, Epiphany: The Blessing of The Waters, http://www.gogreece.com/learn/epiphany.htm

Gary Van Haas. Greek Easter Holy Week; http://www.gogreece.com/learn/easter.htm

Leonidas Contos, "The Meaning of Orthodox", http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article7051.asp

Morning Prayers, http://www.ocf.org/OrthodoxPage/prayers/morning.html

Paul Nathanail, The Ecumenical Patriarchate of Constantinople, http://www.patriarchate.org/book/FIVE_PHASE_HISTORY

The Permanent Synod of The Church of Greece, http://www.ecclesia.gr/English/EnHolySynod/EnPermSynod.html

Thomas Fitzgerald, The Holy Eucharist, http://www.goarch.org/access/orthodoxfaith/eucharist.htm

Thomas Fitzgerald, The Sacrements, http://www.goarch.org/access/orthodoxfaith/sacrements.htm

SUMMARY

Today's Greece Orthodox Church is among independent churches founded in Orthodox world. It is also a national Orthodox Church. It's historical origin which related to Paul was based early Christian century. Thus, Greece Church was established with the Apostolic missions in the Grek world. In this context, Church is an Apostolic one.

With the establishment İstanbul as the capital city of Byzantine Empire, İstanbul became headquarter of this church. This situation contined until the conquest of İstanbul by Turks. After the conquest, its effect on Christians had lasted for long time.

When the Greece gained its independence, the church reconstructed it and ceased to be tied to the church in İstanbul.

Also, Greece Church had an effect on the uprising aganist Otoman Empire and seen state apart from the Phanar Patriarch. Therefore, it played in the international affairs between the Greece and other states, especially Turkey.

Today's Greece Orthodox Church that depends on Greece State's different from the other Orthodox Churches. And it is a church represents a population over ten million Greeks.